

Vigilia

1968
Április

Meszlényi Antal

A magyar katolikus hierarchia reformtörekvései
a reformkorszakban

Nyiri Tamás

A belső dialógus szellemében

Rónay László

Az oratórium a huszadik században

Paul Claudel

Pilátus nem érti (elbeszélés)

Mészöly Miklós

A kútnál (regényrészlet)

Résumé en
langue française

TARTALOM

Oldal

Meszlényi Antal: A magyar katolikus hierarchia reformtörekvései a reformkorszakban	217
Nagy Miklós: Honnan? (vers)	223
Nyíri Tamás: A belső dialógus szellemében	224
Rónay László: Az oratórium a huszadik században	232
Keszthelyi Rezső: A szorongatott király imája (vers)	241
Bárdosi Németh János: Gyermekkori táj, Beethoven szobra, Felnézel egyedül (versek)	242
Paul Claudel: Pilátus nem érti (elbeszélés, fordította Pápay Klára)	243
Mészöly Miklós: A kútnál (regényrészlet)	247
AFRIKAI LÍRA (John Mbiti, Leopold Sedar Senghor, Aimé Césaire, David Diop, Joseph Miézan Bognini versei Balássy László és Csanád Béla fordításában)	256
Mihelics Vid: Eszmék és tények (A „harmadik világ” püspökeinek szózata)	259
Bánk József: A kis út (Gondolatok a lelkigyermekségről)	264

NAPLÓ

Személyi és intézményi változások a római Kúriában (M. V.) 266; Veronika és kendője (Somogyi György) 270; Az olvasó naplója — Mándy Iván: Régi idők moziája, Mészöly Miklós: Jelentés öt egérről, Szántó Tibor: Bálnákról is beszéltünk (Rónay György) 271; Szín- házi krónika — Sánta Ferenc: „Éjszaka” és Neil Simon: „Furcsa pár” (Dorombay Károly) 276; Képzőművészet — Modern belga ké- pek és szobrok Budapesten, Perneczky Géza: Kortársak szemével, Avantgarde Osteuropa 1910—1930. (D. I.) 278; Zenei jegyzetek — Külföldi karmesterek a Zeneakadémián, Virág Endre és Kistétényi Melinda orgonaestje (Rónay László) 280; Filmek világából — Csend és kiáltás, Egy férfi és egy nő, A koppányi aga testamentuma (Ung- váry Rudolf) 282; Fehérvári fények (Dénes Gizella) 284	266
Francia nyelvű kivonatok	286

Felelős szerkesztő:

Mihelics Vid

Felelős kiadó: Saád Béla

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: A Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Megjelenik minden hónap elején. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100,— Ft., félévre: 50,— Ft., negyedévre: 25,— Ft. Index-szám: 26.921.

A MAGYAR KATOLIKUS HIERARCHIA REFORMTÖREKVÉSEI A REFORMKORSZAKBAN

A XVIII. század eszmeáramlataiban szellemi vonalon a racionalizmus, az állampolitikában az uralkodói abszolútizmus tört fel a delelőre. Mind a kettő ellentétbe jutott a vallási életrend, illetve egyházi berendezkedés addig érvényesülő formáival. A racionalizmus úttörői az emberi ész mindenhatóságát képviselték és hirdették. Az államreazon abszolutista megjelenése három ágat is hajtott.

A franciának legtöbbet emlegetett képviselője XIV. Lajos volt, akinek egyházpolitikája „gallikánizmus” néven vonult be a történelmi köztudatba ezzel a négy cikkelyével: 1. politikai kérdésekben a pápák semmiféle joghatóságot sem gyakorolhatnak a koronás fők felett, tehát azok alattvalóit sem oldhatják fel hűségesküjük alól; 2. az egyetemes zsinat a pápa fölött áll; 3. az utóbbi hatalmát ezenkívül korlátozzák még az egyetemes egyház által elfogadott kánonok s Franciaországban még külön a gallikán jogszokások; végül 4. a pápai döntések még hitbeli kérdésekben sem *változhatatlanok*, hacsak az egyetemes egyház hozzá nem járult azokhoz.

“A gallikánizmus ikertestvérét a Habsburg-birodalom akkori országai-ban, tehát nálunk is, *II. Józsefről* „josefinizmusnak” nevezték el. Az uralkodó a saját teológiája szerint hívó embernek vallotta magát, de voltairánus eszméktől telített államtanácsosai, élükön Kaunitz Vencel kancellárral, elfogadtatták vele, hogy a „római egyházfő” joghatósága egyedül a dogmatikus tételekre terjedhet ki, dogmának viszont csupán az a tan-tétel tekinthető, amely kimondottan isteni és nem csupán emberi rendelkezésen alapszik. Erre támaszkodva az uralkodó oly aprólékosan szólt bele rendeleteivel az egyház belső életébe, még a legegyszerűbb szertartásokba is, hogy *II. Frigyes* porosz király gúnyosan a római szentbirodalom „fősekrestyéseként” emlegette.

A harmadik ág a „febroniánizmus” volt. Ez az egyházpolitikai irányzat, mint ismeretes, nevét meghirdetőjének, *Hontheim* Miklós trieri felszentelt püspöknek írói álnevéről („*Febronius*”) kapta. Ez is a pápai hatalmat kívánta csökkenteni, de az előbbi kettőtől abban különbözött, hogy ennek a hatalomnak megosztását nem a világi uralkodók, hanem a püspökök számára igényelte. Utóbbiaknak oly bőségesen, a pápának viszont oly szűkmarkúan mért, hogy a pápának csupán tiszteletbeli elsőbbséget tulajdonított, egyébként pedig nem tekintette sem többnek, sem kevesebbnek, mint bármely más püspököt.

A saját portánkon maradvá emlékezhethetünk arra, hogy az egyháznak Rómától való függetlenítése az uralkodói „placetum”, a „tetszésjog” felújítását hozta magával. Ennek értelmében a pápa és a külföldön élő rendfőnökök intézkedései csak abban az esetben lehetett foganatosítani, ha ahhoz az uralkodó megadta beleegyezését. Tőle függött az itteni szerzetesfőnökök érintkezése is generálisaiikkal. Az uralkodó szűkítette a pápai felmentéseket, és a kinevezett püspökök eskümintájában szintén az állam érdekeit sarkította ki. A Rómától ilyen módon elvont egyházi élet felügyelete az ún. „*commissio ecclesiastica*”-ra szállt át. Ennek hatáskörébe került az időközben megüresedett magasabb egyházi javadalmak keze-

lése, s az innen folyó jövedelmek hováfordításának meghatározása. Javaslatoakat nyújtott be a megüresedett püspöki székek betöltésére és újabb plébániák felállítására. Ugyancsak neki kellett gondoskodnia a feloszlatott rendek ingó és ingatlan vagyonának átvételéről s abból a „vallásalap” létesítéséről. Nagyrészt ez az utóbbi rendelkezés tette lehetővé új plébániák és lelkészségek alapítását, amelyek száma lassanként túlhaladta az ezres számot. Betöltésük nem okozott különösebb nehézségeket, mert a régi keretből kiesett szerzetes papok bőven álltak rendelkezésre. Azoknak közülük, akik előregedtek vagy egyébként munkaképtelenné váltak, nyugdíjat folyósítottak. Formát változtatott a papnevelés is, mert az egyházmegyei papnevelőket felváltották az ún. generális szemináriumok.

A régi életkereteknek ez a megváltoztatása nem kis nyugalanságot keltett a hierarchia soraiban. Figyelemmel erre, az államhatalom meghagyta a katolikus vallás államjogi elsőségét. Ugyanakkor a görögkeletieknek és a protestánsoknak türelmi rendeletével biztosította a teljes és szabad vallásgyakorlatot, nem különben az állampolgári jogegyenlőséget. Az errefelé vezető utat megnyitotta a zsidók előtt is, kiemelve őket gettótól zártágukból.

Nem kétséges, hogy II. József újításaiban sok korszerű és hasznos reform is volt, csupán az eljárási mód nem bizonyult szerencsésnek. Állampolitikai vonalon hazánkban a megyei és városi törvényhatóságok fordultak ellene, egyházpolitikája pedig a hierarchia tagjai közt támasztott ellenérzést. Voltak a hierarchiában is, akik helyeselték és pártolták az uralkodó intézkedéseit, de a tekintélyesebb rész nagyon is riadozott tőlük. Utóbbiak közé tartozott Szily János szombathelyi, *Esterházy* Károly egri püspök s még inkább *Batthyány* József esztergomi bíboros-prímás. *Batthyány* — igaz, hogy névtelenül — még latin és francia nyelvű röpiratot is adott ki II. József ellen, mondván, hogy a poklossággal sújtott őszösvetségi Oziás király sorsára jut, ha nem hagy fel az egyházi ügyekbe való illetéktelen beavatkozásával. II. Józsefet azonban a névtelen fenyegetés éppoly kevésbé ijesztette meg, mint az országszerte tapasztalható kedvezőtlen jelenségek. Még VI. *Pius* pápa sem tudta 1782. évi látogatásakor elhatározásaiban megingatni. Az uralkodó csak életének utolsó napjaiban jött rá, hogy bármennyire tiszták és segíteni akarók voltak szándékai, alattvalói nem értették meg. Önvádakkal telten 1790 elején visszavonta egyházi intézkedéseit is, kivéve az új lelkészségek létesítését és a türelmi rendeletet.

Az általa képviselt irányzat azonban úgyszólván halála után jutott teljes kiérési szakaszába. Második utódjának, *I. Ferenc*nek mindenható minisztere, *Metternich*, *Kaunitz*hoz hasonlóan nagytehetségű államférfiú volt, vallási nézetei azonban még inkább a liberalizmust tükrözték. A bekövetkezett francia-forradalmi és napóleoni időkben a mozdulatlanság politikáját követte és a katolikus hierarchiát is csak ebből a szempontból értékelte. Az uralkodó másik bizalmasát, *Baldacci* Antalt az akkori idők nunciusa, *Severoli* úgy ítélte meg, mint az egyház „esküdt ellenségét”. A nagyjavadalmakat hosszú éveken át nem töltötték be, csak azért, hogy a császári kamara ilyen módon is jövedelmet szerezzen. Az egri püspökség *Esterházy* halála (1799) után öt, a váradi püspökség az 1809. évet követően tizenkét, az esztergomi érseki székhely *Batthyány* után első ízben nyolc évig (1800—1808) állt üresen. Utóbbira a király ekkor unokaöccsét, *Károly Ambrus* főherceget nevezte ki, az alig 23 éves fiatalember azonban egy év múlva tifuszban meghalt, s utána 1819-ig ismét gazdátlan lett az esztergomi főegyházmegye.

Miért egy nemzeti zsinat?

Nem csoda, ha ilyen körülmények között az egyházi fegyelem is nagyon meglazult. Papok és szerzetesek gátlás nélkül léptek be a titkos és tiltott társulatokba, így a rózsakeresztesek, az illuminátusok vagy németesen aufkleristák, és a szabadkőművesek soraiba. *Eckhardt* Sándor *A francia forradalom eszméi Magyarországon* című könyvében olyan szerzetesekről is tud, akik a szabadkőműves páholyban vezető szerephez jutottak. Mondanunk sem kell, hogy a rendi szabályzat teljes semmibe vételét jelentette ez. Növekvő szabadosság mutatkozott a világi papok körében is. A szemináriumokban a komolyabb egyházas jelleg az előjárók és tanárok nagy részéről lekopott. Belevetették magukat a racionalista sodrásba és harcra keltek mindenféle „ortodoxia” ellen, ahogyan ezt a dogmatika vonalán *Koller* József és *Fejér* György, a szentirástanban pedig *Alber* János és *Tumpacher* József heves vitái kirívónak szemléltették.

Ilyen nevelés és beállítottság igen gyenge pásztorokat adott a hívő népnek. Köznapokon csak a buzgóbbak miséztek, a breviárium végzése a régmúlt emlékeként jelentkezett, a vasárnapi és ünnepnap i prédikációk alig mentek túl az üres szócséplésen, a gyóntatószékek az év legnagyobb részében vagy a sekrestye sarkában porosodtak, vagy a padláson szúvasodtak. S amilyen volt a pásztor, olyan lett a nyáj is. Az ún. úriosztály a tenplomot inkább csak kívülről ismerte, s a gyakorlati hitélettől teljesen távol maradt. Az egyszerű nép vasárnap és ünnepnap még eljárt misére, de ezt is inkább engedelmségből és megszokásból tette, szentségekhez ritkán járult s a bűnti parancsokkal sem sokat törődött.

Akadnak természetesen egyháziak, akik nemcsak mélyen átérezték és fájlalták, de ígihirdetésük, valamint írásaik és teológiai műveik útján orvosolni is próbálták a helyzet visszasságait. Ilyen volt a szervita *Szaicz* Leó, a pálos *Alexovics* Balázs s a két hajdani jezsuita, *Csapodi* Lajos és *Molnár* János, főként pedig *Zsivics* Mátyás pécsi kanonok, előzőleg pesti egyetemi tanár.

Átgondolt fellépésre azonban csak 1819-ben kerülhetett sor, amikor olyan kiváló, határozott és cselekvésre kész személyiség foglalta el a prímási széket, mint *Rudnay* Sándor, addig gyulafehérvári püspök. Az ő eszméje volt, hogy az egyházi életben lábrakapott zabolátlanság kivizsgálása, leküzdése s az ennek okából szükséges intézkedések megtétele végett nemzeti zsinatot kell összehívni. Püspöktársainak, elsősorban *Fischer* István egri érseknek, *Somogyi* Lipót szombathelyi, *Kopácsy* József székesfehérvári és *Kurbély* György veszprémi püspököknek helyeslésén kívül megnyerte hozzá *Paolo Leardi* bécsi nuncius támogatását is, ami azért volt jelentős, mert az uralkodó elégségesnek találta volna egy szűkebb körű reformbizottság felállítását.

Huzavona a tárgysorozat körül

Ferenc király és még inkább miniszterei azért idegenkedtek a nemzeti zsinattól, mert megítélésük szerint az ilyen összefüvetek csak az elmentéket élezhetik ki az egyházi és az állami főhatalom között. Utalhattak az ún. pistolai zsinatra (1786) és a párizsi „birodalmi zsinatra” (1811). Ott *Ferenc* bátyja, *Lipót* nagyherceg kívánságára a jofefinista irányú reformokat szavazták meg, itt pedig *Napoleon* egyházpolitikáját szentesítették. Az elsőnek határozatait azonban VI. *Pius*, a másodikét VII. *Pius* érvénytelenítette. Magyar példa is volt, amely előttük a zsinat terve ellen szólt,

éspedig a *Szelepcsényi György* primás által 1682-ben összehívott pozsonyi zsinat, amely a várt csatlakozás helyett elítélte és elvetette a XIV. Lajos által végrehajtott gallikán cikkelyeket.

Rudnay azonban kitartott szándéka mellett s végül is megkapta az uralkodó elvi hozzájárulását azzal, hogy végleges döntés előtt be kell mutatni a nemzeti zsinat tárgysorozatát. A primás rövidesen a következő programpontokat jelölte meg: 1. az egyházi fegyelem kérdése; 2. a bibliafordítás újabb kiadása; 3. a szentírástudomány pesti tanárainak polémiája; 4. a visszaállított rendek életmódjának és szabályainak módosítása; 5. az egyes papneveldek nevelési és tanulmányi rendszerének egy-egyesítése.

A királynak első hallásra megtetszett a felvett anyag s meg is ígérte, hogy a zsinat összehívására kiadja rendelkezését. Közbeléptek azonban tanácsosai azzal, hogy az ismert pontokat még további hárommal kellene kiegészíteni. Szerintük a zsinat 1. találjon módot olyan pénzalap előteremtésére, amelyből tíz magyar papot lehet továbbképezni a bécsi Augustineumban; 2. vonassa össze az eltörölt szerzetek után fennmaradt alapítványi miséket, mert ezek súlyosan terhelik a vallásalapot; 3. rendezze úgy az egyházi bíraskodást, hogy az összhangban legyen a polgári törvényekkel. Amikor pedig Rudnay primás elfogadta ezeket a kiegészítéseket, azzal az újabb követeléssel álltak elő, hogy a zsinat tárgyalásain vétő-joggal felruházott királyi biztos legyen jelen, aki őrködik az állam érkein. Rudnay ennek már ellene szólott, mondván, hogy nagyfokú bizalmatlanságot jelentene ez mind a saját személye, mind pedig a többi zsinati résztvevő államhűségével szemben. Ferenc király igazat is adott a primásnak, és eltekintett királyi biztos kiküldésétől. Ilyen értelemben bocsátotta ki tehát 1821. március 23-án felhatalmazó leíratát a zsinat összehívására.

Összehívás, előkészítés

A primás 1822. június 1-én küldte szét meghívólevelét a megjelenésre jogosult és kötelezett személyekhez, valamint intézményekhez. Közölte, hogy a megnyitás időpontját szeptember 8-ra tűzte ki pozsonyi palotájában. A megjelenés kötelező és csak súlyos ok menthet ki, de ez esetben az akadályozott köteles elküldeni helyettesét. Nyomatékosan kérte az érsekeket és püspököket, hogy előzetesen tartsanak egyházmegyei zsinatokat, a rendfőnökök pedig káptalani gyűléseket. A megadott pontokat vitassák meg és állásfoglalásukkal segítsék elő a pozsonyi tárgyalás sikerét. Tekintve, hogy a program olyan kérdéseket is tartalmazott, mint a szerzetesi életforma módosítása, és az alapítványi misék összevonása, ezek pedig a Szentszék joghatóságába vágtak, Rudnay kötelességének tartotta, hogy az idevonatkozó iratok melléklésével bejelentse zsinattartási szándékát VII. Pius pápának. Mint kiderült azonban, az udvari kancellária csonkítva küldte el az iratokat Rómába s még az ügyrendet sem továbbította, nehogy a pápai befolyás valamiképpen érvényesüljön.

A közbeeső hónapokban szerényen folytak a tanácskozások az egyházmegyei és rendfőnöki székhelyeken. Egyik-másik értekezlet igen értékes tervezeteket dolgozott ki, bár az ellenkezőre is akadt példa. Szeptember 7-én, a zsinat előkészítő napján, a meghívottak szép számban gyűltek össze, s a kölcsönös üdvözlések után számba vették a hivatalos iratokat. Feltűnt, hogy a primás írásos bejelentésére semmiféle válasz

sem érkezett Rómából. Minthogy azonban ekkor még nem ismerték a hátteret, bíztak abban, hogy majd csak befut a válasz a pápa szokásos áldásával együtt. Megállapították az ügyrendet is, majd pedig úgy határoztak, hogy a nyolc pont letárgyalását öt bizottságra osztják szét. Ezek a bizottságok vitatják meg tüzetesen az egyes kérdéseket és javaslatlall lépnek a teljes ülések elé. Ha ezek többsége is egyetért a javaslatlall, akkor azt határozatként nyilvános ülésen hirdetik ki, ellenkező esetben visszaadják újabb átdolgozásra az illetékes bizottságnak.

Másnap, Kisasszony napján megtörtént az ünnepélyes *Veni Sancte*. A zsinat tagjaihoz intézett szövegében a primás kiemelte, hogy a nemzeti zsinatra jelenleg annál nagyobb szükség van, mert míg a tridenti zsinat idején csupán egyes hittételeket értek támadások, most a katolikus egyház egész tanítása forog veszélyben.

Határozatok és óhajok

A bizottságok közül elsőnek a Király József pécsi püspök elnökségével működő 2. számú bizottság készült el, amelynek a bibliafordítás ügyével kellett foglalkoznia. Két irányzat került itt szembe egymással. A „modernisták” Fischer érsek vezetésével egészen új fordítás mellett kardoskodtak, mert véleményük szerint Káldi bibliájának nyelve teljesen elavult és sok esetben érthetetlen. Velük szemben az ún. káldisták tagadták ezt és azzal érveltek, hogy Káldi szövegét már kétszázados használat szentesítette. Legfeljebb annyit engedtek meg, hogy az új kiadásban változtassanak néhány elavult szón és kifejezésen. A zsinat így is határozott. Annál simábban megtehetette ezt, mert közben meghalt a modernisták élharcosa, Fischer érsek, nem kellett tehát különösebb személyi érzékenységtől tartani.

Az utána következő bizottságok közül a 3. számúnak, amely Esterházy László rozsnyői püspök irányítása mellett dolgozott, a teológiai nevelés és oktatás átállításáról kellett javaslatot tennie. Ezzel kapcsolatban került szó a már említett biblikus vitára. Minthogy azonban Tumpacher időközben meghalt, Alber ortodox felfogása nehézség nélkül érvényesült. A szükségesnek talált teológiai reform elég vértelen lett. Lényegében csak azt mondták ki, hogy a pesti egyetem teológiai tanárai kötelesek a jövőben előre kidolgozni előadásait és azokat benyújtani az ország primásának, vagy primás nemléte esetén a rangidős érseknek. Amennyiben ezek észrevételeket tennének, a tanárok kötelesek azokhoz alkalmazkodni. Kimondták továbbá, hogy a teológiai oktatásban csak olyan tankönyveket szabad használni, amelyeknek tartalma nem tér el az egyház hivatalos tanításától.

A bécsi Augustineum kérdésével röviden végeztek. Egyszerűen elvetették a felmerült tervet, azzal az indoklással, hogy a papnövédek meg szokták a császárvárosban a szórakoztató és nagyúri életet, így csak terhére lennének a főpásztoroknak, mert nem szívesen mennének egyszer s ársor, máskor poros falvakba, s kedvetlenül és unottan végeznék a köznép pasztorálását.

Kényesebb feladat elé állította a zsinatot a szerzetesség ügye, mint-hogy ennek rendezése elsősorban a rendi generálisokra, végső fokon pedig a pápára tartozott. Itt a Vurum József váradi püspök vezette 5. számú bizottságnak kellett olyan megoldást találnia, hogy meg legyen elégedve vele a Szentszék, s ugyanakkor Bécs se kifogásolja. Elvként tehát előrebocsátották, hogy a határozattá váló javaslat csak pápai jóváhagyással

léphet érvénybe. Ugyanakkor a jozefinizmusnak tett engedményként úgy határoztak, hogy a püspöki joghatóság továbbra is maradjon meg az egyes rendek fölött, utóbbiak kapcsolata pedig egyelőre szüneteljen külföldi generálisaikkal. Kíváncsú, hogy a tanítórendek olyan új szabályzatot kapjanak, amely igazodik megváltozott élethivatásukhoz. A ferenceseknél és kapucinusoknál viszont az eredeti regulához és a konstitúciókhoz való visszatérést szorgalmazta a zsinat. Állást foglaltak amellett, hogy a kapucinusok és az irgalmasok váljanak ki rendjük osztrák tartományából, az ágostonosok lékai kolostorát pedig szüntessék meg. Leardi bécsi nuncius szerette volna, ha a zsinat alaposan megvitatja a jezsuiták visszatelepítésének kérdését is, de a zsinat erre még nem látta elérkezettnek az időt.

Az egyházi fegyelemre és bíráskodásra, valamint az alapítványi misék összevonására vonatkozóan a Raffay Imre diakovári püspök elnöklétével működő 4. számú bizottságnak kellett javaslatot tennie. Az egyházi bíráskodást illető javaslatot azonban a zsinat még tárgyalási alapnak sem fogadta el. Raffay erre átadta helyét Kluch József nyitrai püspöknek, aki azután teljesen új s immár közmegelegedést keltő javaslatot terjesztett elő. Az alapítványi misék összevonásával kapcsolatban a nagy többség arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kormány kívánsága nem teljesíthető. Szerintük a vallásalap meg sem érezné, ha törzstartalékából elvonnának egymillió forintot s ezt fordítanák a kérdéses misékre.

Legszétágazóbb volt az 1. számú bizottság feladata, amelynek a valláserkölcsei élet helyreállításáról kellett előterjesztést tennie. Ebben a bizottságban Klobusiczky Péter előbb szatmári püspök, majd hosszabb (1817—1822) széküresedés után kalocsai érsek elnökölt. A bizottság nem tudott előbb elkészülni munkájával, mint az utolsó, október 16-i ülésre. Előterjesztésének bevezető részében a valláserkölcsei élet aláhanyatlásának okait sorolta fel, és pedig a következő rendben: a hitetlenség elharpózása, a nevelés helytelen módja, a szülők, előljárók és nem ritkán az egyháziak rossz példája, a szószékek és főleg a dogmatikus beszédeknek elhanyagolása, a papi hivatás és általában az egyházi szolgálat lebecsülése, a főpapi székek hosszú üresedése, a katolikusok és a nemkatolikusok házassági összekeverődése, a börtök és egyéb önmegtagadási gyakorlatok feladása, a fényűzés és szórakozás szertelen hajszolása, síkamlós szindarabok látogatása, ilyen könyvek és képek terjesztése.

Mindezeknek a jelenségeknek ellensúlyozására a bizottság javaslatként kívánta, hogy a főpásztorok legyenek életmódjukban egyszerűek, szívesen prédikáljanak és béráljanak, kellő időközökben tartsanak egyházmegyei zsinatot; egyszerűség irányítsa a káptalani tagokat is, ők is buzgón teljesítsék állásbeli kötelességeiket és járjanak elő jó példával; a nép között élő lekipásztorok kerüljék meg a gyanúsna látszó társaságot is, a papi szolozmákat pontosan és áhítatosan végezzék, hetenként kétszer adjanak iskolai hitoktatást, vasárnap délutánonként pedig templomi hitoktatást. A teológiai tudás elmélyítésére ajánlotta a bizottság, hogy a skolasztikus filozófia tanítását vezessék be a szemináriumokba, a pesti kispapok kiképzésének időtartamát pedig öt évre emeljék. A népnevelés érdekében javasolta a bizottság — egyebek között —, hogy szaporítsák az iskolákat s fenntartásuk költségeivel egyformán terheljék meg a birtokos osztályt és a nagyobb javadalmú egyháziakat.

Az előterjesztést nemcsak elfogadták, hanem külön dicséretben is részesítették az október 16-i teljes és nyilvános ülésen, amely egyben

a zsinat befejezését is jelentette. Ünnepi hangulata a megelőző október 4-i ünneplési ülésére emlékeztetett, amikor Ferenc királyt névnapja, Rudnay primást pedig 62. születésnapja alkalmából éltették, illetve köszöntötték. Rudnayt a kalocsai érsek egyenesen „az egyház szövétnekének” nevezte, s azt kívánta, hogy amit a nemzeti zsinattal megkezdett, azt eredményesen keresztül is vihesse. A primás a záró Te Deumon megállapította, hogy a zsinat dicséretesen dolgozott és reményét fejezte ki, hogy kihatásaiban mind az egyháznak, mind az államnak javára lesz.

Az kellett volna még, hogy a pápa is meg a király is hozzájáruljon a nemzeti zsinat határozataihoz. Erre azonban nem került sor, mert az államtanácsosok elhitették az uralkodóval, hogy a zsinat szembehelyezkedett az ő akaratával, sőt megsértette apostoli jellegét és főkegyúri jogát, amikor megtagadta az Augustineumtól az alapítványt, foglalkozott a jezsuiták visszatelepítésének gondolatával, egyes határozatainak érvénybelépését pedig a pápa jóváhagyásától tette függővé. A zsinati okmányok így mind elfeküdtek Bécsben és sohasem jutottak a pápa kezébe. A bécsi kancellária még azt a jelentést sem továbbította Rómába, amelyben Rudnay érsek beszámolt a pápának a zsinat munkájáról.

Rudnayt és püspöktársait is méltán bántotta ez az eljárás. Nem tehettek azonban egyebet, mint azt, hogy amennyire módjukban állt, igyekeztek immár a zsinat szellemében munkálkodni. Ami például Rudnayt illeti, érsekségének székhelyét visszatelepítette Nagyszombatból Esztergomba, ahol monumentális építkezéseket indított el. A zsinatot követő két év alatt (1823–24) bejárta egész egyházmegyéjét s nem kevesebb, mint 469 plébániát látogatott meg, személyesen szolgáltatva ki mindenütt a bérálás szentségét. Hasonló szellemben és buzgósággal végeztek főpásztori feladataikat püspöktársai is, hogy a katolikus megújulás minél tágabb teret nyerhessen.

HONNAN?

*Honnan ez a forráság
a halvány ég alatt?
A homlokunk mögött sajogva
lúktet a gondolat.*

*Lázás az ujj az írógépen,
a kéz a traktoron.
Nem volt még ilyen forró
kor, mint az én korom.*

*Az emberben az isteni jegy:
a jó, az igaz, a szép
olvad e forróságban,
mint titkos veríték?*

*Érzékeny inga bennünk
hajszolt ütőerünk,
Azért a régiből
az újba menetelünk.*

*A régi sebek kérge
új seb lett s lázasabb.
Az ősatom: a sorsunk
új titkokra hasad.*

*Az ember ember mellett
tömött fűrként szorong:
a várakozás fészke
e száguldó korong.*

*Szenved-e vakmelegben
a lány viasz: a lét,
mert most formálja újra
a halhatatlan bennünk
titokzatos jelét?*

Nagy Miklós

A BELSŐ DIALÓGUS SZELLEMÉBEN

„A közelmúlt három évszázada folyamán az egyház és a tudomány viszonya nem állt szerencsés csillagzat alatt. A tizenkilencedik századot szinte teljes egészében a restauráció jellegzetes hangulata ulti meg. Ennek okát a francia forradalom és a napóleoni korszak túlkapásai elleni visszahatásban kereshetjük. Ebben a szellemi légkörben az egyház, de különösen a mindennapi teológiai oktatás hivatott képviselői elsősorban a hagyományok megvédésére törekedtek.” Döpfner bíboros állapította meg ezt abból az alkalomból mondott beszédében, hogy diszdoktorrá avatta az egyik katolikus egyetem. Majd így folytatta a fejlődésemélettel kapcsolatban: „A katolikus teológusok nagy többsége kötelezve érezte magát arra, hogy következetesen szembeforduljon ezzel a hipotézissel, mivel — felfogásuk szerint — Mózes első könyve világosan kimondja, hogy Isten a növényeket és állatokat — „mindegyiket a maga faja szerint” (Gen 1, 11) —, az embert pedig „a föld porából” (Gen 2, 7) közvetlenül teremtette. Az egyházi tanítóhivatal is pártolta a fejlődésemélettel szemben ezt az ellenállást, amely a Szentírásnak túlságosan betű szerinti értelmezésén alapult. S bár a tanítóhivatal ez irányú állásfoglalásai lelkiismeretben kevésbé kötelező és csak ritka közelépésekre korlátozódtak (néhány helyi zsinat döntése, könyvek indexre tétele, kiadványok ideiglenes engedélyezése), mégis elegendőek ahhoz, hogy azt a szellemi klímát, amelyet már 250 évvel ezelőtt a Galilei-per megmérgezett, tovább rontsák. XII. Pius pápa volt az, aki az egyház érdekében 1949-ben pontot tett az ügyre.”

Évszázados szellemi légkör és kulturális háttér nem szüntethető meg rendeleti úton. Nyilván ennek tudható be, hogy néhány olvasónkból idegenkedést és ellenérzést váltott ki az „Emberrévalás és teremtés” című tanulmány (Vigilia 1/1968). Mások viszont örömmel és elismeréssel fogadták. A tanulmány nagy visszhangjára való tekintettel célszerűnek tűnik, hogy nyilvánosan is válaszoljunk az aggódó és bíráló, a hitünk épségét féltő észrevételekre. Ha helytállóak ezek a bírálatok, akkor el kell oszlatni azokat a félreértéseket, amelyek megzavarhatják az olvasók hitét. Ha pedig alaptalan az aggodalom, akkor az írónak kötelessége megvédenie álláspontját: „Saját meggyőződésedet tartsd meg Isten előtt” (Róm 14, 22). A másik véleménye iránti feltétlen tisztelettel és testvéri együttérzéssel kívánnék tehát rámutatni néhány olyan szempontra, amelyek nélkülözhetetlenek a korszerű gondolkodási modell el-sajátításához. Hiszen rendszerek átépítése, új gondolkodási modellek kialakítása szükséges ahhoz, hogy valamennyire is szót értsünk egymással és a mai világgal.

Mindenekelőtt lássunk némi ízelítőt a hozzászólásokból. Egy budapesti férfi olvasónk írja: „Nem szeretnék az események mellett úgy elhaladni, hogy természetes és tiszta első benyomásom alapján ne közöljem nagy örömet a Vigiliában olvasott tanulmánya miatt. Mind a hangja, világnézete, szerkezete, lelkisége, modernsége olyan nagyszerű, bátor, hogy nem szeretnék meghalni úgy, hogy ne fejezzem ki elismerésemet. Erkölcsi telítettsége, értelmetadó nagyszerűsége forradalom a mai magyar gondolkodásban.” Egy esperesplébános viszont kifogásolja a tanulmány stílusát és témáját, mert a fejlődésemélet — véleménye szerint — nélkülözi a „vaslogikát”. Erőltetettnek tartja Rahner kijelentését, hogy az anyag megfagyott szellem, és egy félreérthető mondat miatt

— amelybe nyilvánvaló sajtóhiba csúszott — jónak látná a tanulmány korrigálását, mert okvetlenül félreérti az, aki nem rendelkezik teológiai műveltséggel. Vele ellentétben egy dunántúli plébános így kezdi levelét: „Először is hadd írjam meg mindjárt, hogy gyönyörűséggel olvastam az „Emberteremtés és teremtetés” című tanulmányt a Vigiliában. Valóban méltó beköszöntő volt az 1968-as évre! Szívből gratulálok. Várom a folytatást, kostet was es will”. Majd ekként folytatja: „Sajnos, Rahnert nem ismerem eredetiben. Mélyen sajnálom, mert tudom, hogy ő ma a legnagyobb és legeredetibb teológus! Roppant szellemes és költői, szinte Tamási Áron képbeszéde, hogy az anyag megfagyott szellem, de csak úgy fogadhatom el, ha abban az értelemben használja, hogy az anyag végső célja és rendeltetése a megdicsőülés.” Egy későbbi kijelentése: „Egyébként nekem nem okoz problémát a nemskolasztikus nyelv. De számolni kellene azzal, hogy tunya testvéreink az elmúlt húsz évnyi „megfelelő időt” nem arra használták, hogy tanuljanak.” Egy másik dunántúli plébános így ír: „Gratulálok és kérem a további örömteli kutató munkát. Ilyen írások által a Vigiliának igaza van! Isten segítségét kérem ehhez a kényes, igényes és tudományos alapokon nyugvó, az ő ügyét szolgáló és a hívő lelkeket (papokat is!) segítő munkához.” Előzőleg még ezt mondja: „Ezt a nagyon időszerű, sürgetően fontos kérdést a magas szint ellenére is olyan könnyedén kezeli a tanulmány, hogy ha okoz is kellő fejtörést, de érthető és megnyugtató.” Az egyik dunántúli nagyvárosból érkezett levél bevezető sorai: „A legkülönbébb, alacsonyabb-magassabb tanfolyamokat végzett dolgozók vagyunk. Ugyanilyen különböző szintű találásban kaptuk az ember, a társadalom, a világ szemléletét. Tele olyan témák és tételek vetítésével, amelyek után kérdőjelek kötegei ágaskodnak. Ezekre megnyugtató feleleteket még senkitől nem sikerült kapnunk. Hangzottak el olyan válaszok, amelyek azt a látszatot keltették, hogy a problémákat birtokban tartják, de ezek is valójában a problémákat inkább csak elködösítették.” Miután öt oldalon keresztül fejtegeti a levélíró a paradicsomi ábrázolással kapcsolatos nehézségeit, így fejezi be: „Érezzük mi nagyon is, hogy árokban járunk és iszapos sarat dagaszt a lábunk. De éppen ebből keresünk kiutat és meg is kérjük azt, akiről azt halljuk, hogy járható utakat mutat, hogy vegye elő irányítóját és engedjen rátekinteniünk.” Egy „kétgyermekes anya” szavai: „Meglepő volt számomra az, hogy a szerző ilyen világosan, logikusan tud összekapcsolni két olyan témát, amely sokak szerint egy napon sem említhető. Szívesen hallanánk olyan igényes és magas színvonalú, de azért nem főiskolai műveltségű emberek számára is érthető, világos írásokat a Vigiliában, mint például Rónay György Adyról szóló cikke is a februári számban. Szükségesnek érzem megemlíteni azt is, hogy nagyon szimpatikusnak tartom az említett cikkek hangját, amely a kölcsönös tisztelet alapján folytatott párbeszédet valósítja meg.” Egy köztisztelőben álló, nagyműveltségű dunántúli egyházi férfi azt helyteleníti, hogy a szerző a végessel méri a végtelent. Így jönnek aztán létre az olyan állítások, mint amivel „Értelem és szellem” című cikkét (Vigilia 8/1966) is befejezi: „Létnék mondom azt a célt, amire korlátlan tudásvágyam tart. S azt a korlátlan törekvést, ami a lét egész tágasságára tart, emberi szellemnek hívom.” Szép szavak, de nem látni mily igazságfedezet áll e szép és lendületes kifejezés mögött. Tudom azonban, hogy az emberekre hatásnak csak egyik s nem is a leghatékonyabb tényezője a szigorú logika, sokkal elragadóbb annál a lendület, a meggyőződés heve és a szavakban az elme fényének világossága.”

Sokáig folytathatnók még a különböző észrevételek ismertetését. Abban a reményben azonban, hogy e szemelvényekből sikerült összeállítanunk olyan mintát, amely jellemzően képviseli levélíróink felfogását, térjünk át az észrevételek értékelésére. A részletes elemzés eredményét abban foglalhatjuk össze, hogy főként papok hoztak föl kifogásokat a tanulmány ellen. Ez jelenthetné azt is, hogy a tanulmány teológiai hibáit elsősorban a szakemberek vették észre. De nem mindig járható a legrövidebb út. Néha hamarabb vezet célhoz a hosszabb. Különösen akkor, ha a tanulmánnyal szemben felmerülő bírálat nem annyira konkrétan megfogalmazott ellenvetés, mint inkább valami diffúz nyugtalanság, az anyag és fejlődés keltette alaktalan aggodás. Azt írja *Albert Görres* müncheni pszichiáter, a születésszabályozás kérdésével foglalkozó pápai bizottság tagja, hogy vannak, akik hiába ismerik az egyház tanítását, hiába látják be értelmükkel, érzelmeik mégis állandó inzultusnak yannak kitéve, míhelyt előkerül az anyag és fejlődés kérdése. Ezt a jelenséget arra a hibás magatartásra vezeti vissza, amelyet ő „katolikuskodásnak” nevez (*Arnold-Rahner-Schurr-Weber, Handbuch der Pastoraltheologie*. Freiburg 1966. II. 1 277-343). Az ilyeneket — mint írja — idegesíti az anyag és az anyagból fakadó minden determináció. A Szentírás szemléleténél még mindig sokkal közelebb van hozzájuk a görög gondolkodás. Folyton belebotlanak az anyagba, s nehezen bocsátják meg Istennek, hogy anyagi világot teremtett. Szívük mélyén helyeslik Plotinus életérzését, akiről feljegyezte életrajzírója, hogy meglátszott rajta, mennyire röstell, hogy anyagban kell élnie. Ez a belső ellenállás tanácsalanná teszi ezeket az aggódo katolikusokat az anyagi valósággal szemben. Érzékiség és érzékelés, egység és pluralitás, változás, fejlődés és történelem mind megannyi botránykó a szemükben. Véleményük szerint arra kellene irányulnia a megismerésnek, ami örök és változhatatlan, ezért alapjában véve lenézik és megvetik a világot, ami elmúlik. A tapasztalást megvető esszencializmusra való hivatkozással felmentve érzik magukat a kutatás és keresés alól. Azt hiszik, néhány metafizikai alapelvvel megoldható minden probléma, holott a metafizika időzék hiányában mit sem tud kezdeni a történelemmel és fejlődéssel. „Elfojtják” a külső, belső és történelmi tapasztalás „igazságát” (Róm 1, 18) és megvetik az empirikus tudományokat. Görres azt állítja klinikai tapasztalatai alapján, hogy annál rosszabb megfigyelők az emberek, minél intenzívebb egyházi nevelést kaptak; papoknak esik legnehezebbükre, hogy elfogulatlanul nézzék a világot és önmagukat.

Jellemzőnek tartja Görres mindennek gyanúsítását is ami új. A kereszténység egyik leghagyományosabb tétele, hogy az egyház folyvást megújulásra szorul (*Ecclesia semper reformanda*). Ennek ellenére a hagyománytiszteltet ez a dinamikus oldala szinte teljesen kiveszett. Belejátszik ebbe — írja Görres —, hogy születésénél fogva tradicionalista mindenki: általában az irányítja az embereket a jelenben, ami kialakult a múltban. Mindenki elérkezik azonban egyszer ahhoz a ponthoz, amikor problematikussá válik számára az azonosulás azzal, amit itt talált a múltból. Szükségszerűen ráébred ilyenkor arra, hogy egyik legegységesebb emberi feladat, amivel kivétel nélkül szembekerül minden ember, hogy elszakadjon a meglévőtől és új útra lépjen. Igyekszik is mindenki modern lenni, csak az a baj, hogy keveseknek sikerül. Bizonyos azonban, hogy az emberi egyéniség fejlődésében egyenlő rangú tényező,

mind az azonosulás, mind az elszakadás; az ember akkor lesz ő maga, ha hasonlít is a többi emberhez, de különbözik is tőlük.

A velünk született tradicionalizmuson felül a katolikusok gondolkodására döntő hatást tulajdonít Görres a vallási értelemben vett tradíciónak is, a kinyilatkoztatott igazságok áthagyományozásának egyik nemzedékről a másikra. Mint kifejti ugyanis, súlyos félreértések keletkeztek annak nyomán, hogy az isteni tradíció elvegyül az emberi hagyományokkal, amelyek érthetően sok történeti hordalékot visznek magukkal. E kétféle hagyomány összekeveredésének veszedelmes következménye, hogy a katolikus gondolkodásban túlsúlyba kerülnek idejétmúltá történelmi berendezkedések és szellemi formák, és sok olyan régi dolog pusztán azért, mert megvan, helyesnek és mértékadónak tűnik föl annak ellenére, hogy valójában tarthatatlanná vált.

Amit Görres előad, lépten-nyomon megerősíti a történelmi és a közvetlen tapasztalat is. A túlzott hagyománytisztelet megbénítja az ötleteket és rövidlátóvá teszi az embert arra, hogy meglássa a tényleges hibákat és ferdeségeket. A hagyományoskodás tompítja az ember érzékét, hogy különbséget tudjon tenni az evangélium örök tartalma és az emberi hagyományok között (Mk 7, 13). Arra ösztönöz, hogy olyasmit is a lehető legjobb eszköznek tekintsünk, ami valójában útjában áll az evangélium hirdetésének. Az ilyen gondolkodás eleve gyanúsítja az újat, mert az igazat összetéveszti a megszokottal. A hagyományoskodó nem bízik az emberi értelemben. Úgy viselkedik, mintha sohasem hallott volna *Szent Tamás*nak arról a tanításáról, hogy az emberi értelem „önmagában véve tévedhetetlen”, miután a tévedés forrása nem az értelemben, hanem az érzékelésben, a szenvedélyekben és az akaratban rejlik (In III de Anima, lectio 11). Hivatalosan elutasítja *Kant* filozófiáját, felhivatalosan mégis lehetetlennek tartja az ismeretgyarapító (*syntetikus apriori*) ítéleteket. Mindig a felettesektől várja az igazság megállapítását, s mert elhárította magától a felelősséget, felelőtlenül bírálja is az egyházi tanítóhivatalt, ha úgy hozza magával az élet. Így vezet a hagyományoskodás az egyik legnemesebb skolasztikus-egyházi hagyomány, az igazságért való egyéni felelősség megvetéséhez. A hagyományoskodó igaznak tartja a régit pusztán azért, mert régi, az újat viszont eleve kételkedve fogadja. Elfelejtí az evangélium szavait arról, hogy az új mindig a teljesebb élet lehetősége. Nem gondol arra, hogy az evangélium új bora mindig új tömlőbe való. „Aki óbort iszik, nem kívánja az újat. Azt mondja: Jobb az ő” (Lk 5, 39). A hagyományoskodó gyakran ítél el valamit csak azért, mert ellenfelei állítják, ahelyett, hogy ő maga is megvizsgálná annak igaz vagy helytelen voltát. Ezzel a jellegzetes ellenlábaskodással önmagát fosztja meg a kibontakozás lehetőségétől. Ez a hagyományoskodás annak az ősrégi gnosztikus gondolkodásnak mai változata, amely elutasítja a lét meghatározottságait és kötöttségeit; régebben az anyaggal és a testtel, manapság az emberi egzisztencia másik meghatározójával, a történetiséggel és változással fordul szembe, miközben „katolikus” gondolkodásnak tartja a magátét.

Ugyanaz skolasztikus nyelven

Ámde a megszokott nem szükségszerű. Igaz, hogy nem könnyű ezt belátni annak, aki élete legfogékonyabb éveit az ókor és középkor gondolatvilágában töltötte. Aki évszázados skolasztikus modelleken tanul meg gondolkodni, ki van téve annak a veszélynek, hogy értetlenül áll a

folyton változó valóság előtt. Senki se higgye, hogy ezért a skolasztikára háríthatja a felelősséget. Az a baj, hogy még a skolasztika fogalmi köre sem eléggé ismert. Ez az évszázadok alatt kicsiszolt és kiművelt tudomány olyan magas spekulatív igényeket támaszt, amelyek rendszerint meghaladják az átlagos előadó és hallgató rátermettségét. Amilyen nagy érték és hatékony fegyver a skolasztika azok kezében, akik kiváló spekulatív készséggel vannak megáldva, olyan értéktelen és hasznavehetetlen azok számára, akiknek más irányú a tehetségük és képességük. Ennélfogva kénytelenek kívülről megtanulni félig-értett szentenciákat, s mert a félig megértettet nem tudják feldolgozni, azonosulnak vele. Ez az oka annak, hogy mágikus erőre kapnak a szavak, és elválaszthatatlanok lesznek a dologtól, amelyet jelölnek (v. ö. *Platon, Kratylós*). „Bizonyos emberek számára a nyelv lényegében nomenklatúra, vagyis olyan elnevezések jegyzéke, amelyek velük azonos számú dolognak felelnek meg” — írja *Saussure* (*F. de Saussure: Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest 1967. p. 91). A szavakat tartják „a dolgok leglényegének”, mint *Sartre*. Erkölcstani téren az lesz ennek a következménye, hogy az időföltti és változtathatatlan erkölcsi értéket folyton fölcserélik a parancssal, amely változhat.

A szavak és a dolgok mitikus kapcsolatában gyökerezik az a hiedelem, hogy ha nyelviileg általánosan kimondanak valamit, akkor ez a kijelentés igaz. Ezt a közmegegyezésből vett érvet *Aristoteles* használta először tudományos bizonyítékkul (*I. Düring: Aristoteles, Darstellung und Interpretation seines Denkens*. Heidelberg 1966. p. 404). Bebizonyosult azonban, hogy a közmegegyezés — akár a *Herakleitos* féle „koinos logos”, akár a mai „common sense” szöges ellentétben áll a tudományos meggyőződéssel — írja *B. Lonergan*, a Gregoriana egyetem dogmatika tanára (*Lonergan, Insight. A Study of Human Understanding*. London 1958. p. 173-244). Úgy gondolom, hogy valahol itt kell keresni annak az ellenérzésnek és aggodásnak okát is, amely tanulmányommal kapcsolatban mutatkozott. Szerintem ugyanis nem az, amit írtam, hanem a megszokotthoz való túlzott ragaszkodás okozhat félreértést.

Ez az állításom példákon is igazolható. A bevezetőben már idézett egyik hozzászóló az „Értelem és szellem” című tanulmány záró mondataival nem ért egyet. Kifogásolja, hogy a „szerző a végessel méri a végtelent” s azt kérdi, hol van a következő mondat igazságfedezete: „A létet és tudásvágyat nem választhatom el egymástól, egyiket nem határozhatom meg a másik nélkül.” A válasz meglehetősen egyszerű. Szent Tamás közismert definíciója a léttel határozza meg az emberi szellemet: „*intellectus quo* (sc. agitur) *est omnia fieri et facere*” (*Summa theol.* I. q. 79 a. 2). Magyarul úgy mondhatnók, hogy a szellem az embernek az a képessége, amely tevékeny törekvése folytán magába fogadhatja az egész létet (*omnia*). De mivel határozható meg a lét, amikor a léten kívül nincs semmi más? A lét valóban nem definiálható a szokásos módon. Elemzhetők azonban az emberi megismerés, és ebből az elemzésből megvilágosodik a lét maga is. Szent Tamás szerint az emberi megismerés végcélja a lét, amely beteljesíti az emberi szellemet. Az emberi megismerés elemzéséből természetesen nem azt tudjuk meg, hogy mi a lét — mert ehhez mindenről kellene tudni mindent —, hanem azt, hogy milyen úton közelíthető meg. A szó szoros értelmében ezután sem definiálható a lét, de meghatározható azzal a tevékenységgel, amelynek végcélja a lét megismerése. A mai tudományosság „operatív definíciónak” mondja az ilyen eljárást, amikor a faji különbség (*differentia specifica*)-helyett az alkal-

mazott művelettel (mérés, kísérlet, a megismerés elemzése) határozzuk meg azt, ami máskülönben nem definiálható. Nemcsak Szent Tamás, hanem már Aristoteles is ismerte és használta az operatív eljárást olyan metafizikai alapfogalmak (pl. *substantia*) meghatározására, amelyek a szokott módon nem definiálhatók (v. ö. *P. Hoenen, De definitione operativa: Gregorianum* 35/1954/371-405). Tehát nem a véges méri a végtent, hanem az emberi szellem végesvégtelensége közvetíti azt a meghatározhatatlant, amelyet létnek mondunk.

Egy másik konkrét ellenvetés szerint az „Emberrelválás és teremtés” címen közreadott tanulmány burkolt panteizmust tartalmaz. Fölösleges lenne elismételni mindazt, amivel a tanulmány alátámasztja a Teremtő és a teremtmény közti különbséget. Mindenesetre akkora hangsúlyt kapott ez a különbözőség, hogy szinte egészen eltörpült mellette a másik, vagyis az anyag és a szellem különbsége. A Teremtő és a teremtmény különbözőségét emelte ki az anyag és a szellem egyneműsége is. Egyneműségen nem azt értjük, hogy a szellem metafizikailag visszavezethető az anyagra, hanem azt, hogy ugyanabba a létrendbe tartozik mindkettő (v. ö. *Schütz Antal: A bölcsélet elemei*. Budapest 1948. 245–246. o.). Nemcsak az anyag, hanem az emberi szellem is alapvetőleg különbözik Istentől; mivel mindkettő teremtmény, azért jóval inkább különbözik Istentől, mint egymástól. A teremtettség azt jelenti, hogy a világ transzcendentális és nem kategoriális függ Istentől, azaz nem úgy mint valamely dolog egy másik dologtól. Ezt a nem-kategoriális függést fejezi ki az a fordulat, hogy a teremtés a fejlődés lehetőségének transzcendentális föltétele. Való igaz, hogy a „fölfeljölés” magyartalan szó, mert a fejlődésben benne van már a fölfelé való irányultság, de éppen ez utóbbit hivatott kiemelni és hangsúlyozni a megkettőzés. A fölfeljölés fogalma azonban még burkoltan sem tartalmaz panteizmust.

Ha ebben a világban valami igazán új keletkezik, ami nem közvetlenül Istentől ered, hanem ebből a világból származik, akkor az a hatóók, ami létrehozza ezt az újat, fölülmúlja önmagát. Ebben az esetben ugyanis a hatóók több valóságot, több „létet” ad az okozatnak, mint amennyivel ő maga rendelkezik. Máskülönbem nem beszélhetünk igazán „újról” ontológián többletről avagy minőségi változásról. A metafizikai okság elvének alapján azonban a hatóók csak az abszolút lét erejéből képesek felülmúlni önmagát. Skolasztikus nyelven szólva isteni indítás (*motio, concursus*) szükséges ahhoz, hogy a képesség (*potentia*) a lehetőségből átmenjen a ténylegességre (*actus*). Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, amit Szent Tamás mond, hogy Isten „az okság méltóságával” tüntette ki teremtményeit; igazi tevékenységet és hatékonyságot juttatott nekik. Úgy kell tehát elgondolnunk a nélkülözhetetlen isteni indítást, mint amely legbelül van az evilági hatóókban, jöllehet teljességgel különbözik tőle. Máskülönbem nem lehetne szó igazi és valódi teremtményi okságról. Kívülről történő indítás mellett a teremtmény önállósága és kezdeményezése alig volna több a látszatról. Úgy sem képzelhető el az isteni együttműködés, hogy az, ami létrejön e világon, részben az evilági oknak, részben pedig Istennek köszönheti létét. Isten senkivel sem húzza együtt a kocsit, hanem mind a kocsinak, mind annak, aki a kocsit húzza, transzcendens hatóóka, létesítője, Teremtője. Mint már említettük, az isteni együttműködés nem „kategorialis”: Isten nem rúgó a hatalmas óraműben, nem sorolható be a többi evilági hatóók közé és mellé. Az isteni teremtés és együttműködés nem vetélytársa a fejlődésnek, hanem transzcendens föltétele.

Isten transzcendenciája mellett nem feledkezhetünk meg Isten immanenciájáról sem; a kettőt egyszerre kell elgondolni, még ha nem is tudjuk egyszerre kimondani. Amint végtelenül felülmúlja (*transcendens*), ugyanúgy végtelenül meg is közelíti (*immanens*) teremtményeit az Isten: „benne élünk, mozgunk és vagyunk” (*Apcsel* 17, 27). Utólérhetetlen eleganciával fejezi ki ezt a gondolatot Szent Ágoston. Azt írja, hogy Isten magasabban van annál, ami a legmagasabb, és mélyebben van annál, ami a legmélyebb az emberben (*superior summo meo, intimior intimo meo*: Conf. III. 6, 11). Isten transzcendenciája és immanenciája közvetlen adottságként jelentkezik az emberi szellem transzcendentalis megnyilvánulásában. Az emberi szellem törekvésének célja az abszolút lét, amelyet megközelíthet ugyan, de teljesen el nem érhet, mert az mindig meghaladja a véges szellemet. Az elérhetetlen, de mégis megközelíthető abszolút lét kielégíthetetlen szellemi törekvést kelt az emberben. Az abszolút lét nem kívülről, hanem egészen belülről ragadja magával az emberi szellemet. E benső késztetés hajtja ki a véges szellem gyökereiből az értelem korlátlan tudásvágyát, azt a legsajátosabb emberi képességet, amellyel mindenről akarunk tudni mindent. Szent Tamás úgy fejezi ezt ki, hogy az Első Igazság kelti fel bennünk a megértés igényét. Hangsúlyozza, hogy Isten nem olyan idegen a teremtett értelemnek, mint a hang a szemnek, vagy a szellemi valóság az érzékelésnek. Az emberi szellem számára nem kívülről áll az Isten, mert ő az Első Világosság és minden megértés forrása (v. ö. *Summa contra gent.* 3, 54). Joggal állítható tehát, hogy az értelem korlátlan tudásvágyában, a szellem kielégíthetetlen lendületében közvetlenül megtapasztható Isten transzcendenciája és immanenciája. Mivel pedig a különböző létezők legalább annyira hasonlítanak egymásra, mint amennyire elütnek egymástól (*analogia entis*), azért ennek a tapasztalásnak az analógiájára értelmezhető a fölfejlődés fogalma is.

A fejlődés rugóján nem az ellentmondások kiegyenlítődésére irányuló törekvést értjük, mert ez örök körforgáshoz s ezzel burkolt panteizmushoz vezet, hanem a teremtett valóság fölfelé ívelő lendületét. A skolasztika általában a „*potentia*” névvel illeti ezt a lendületet. Kérdés azonban, hogy mit értsünk ezen a potencián? Az aristotelesi erő (*dynamis*) latin fordítását (*potentia*) kétféle terminológia szerint használja a skolasztika. Az egyik terminológia *Avicenna* (†1037) perzsa orvosnak és filozófusnak köszönhető. Az ő szóhasználatában a passzív potencia a pusztá lehetőséget jelenti (pl. *materia prima, intellectus possibilis*), az aktív potencia pedig a formát. Avicennától eltérőleg Aristoteles aktív potencián a mozgató okot (*arché hothén kinézésis*), passzív potencián pedig a mozgásképesiséget érti. Mondanunk sem kell, hogy e potenciák közül egyikben sem található meg a fejlődés rugója. Beszél azonban Aristoteles az élőlények önmozgásáról is, s ennek benső, magában az élőlényben rejlő forrását „természetnek” (*physis*) mondja. Az *Avicenna* felé *potentia activa-passiva* fogalompár, a kettő együtt, nagyjából egybeesik az aristotelesi természettel, mint az önmozgás forrásával. Szent Tamás tisztaban van e kétféle szóhasználattal, és hol az egyikhez, hol a másikhoz tartja magát (v. ö. B. Lonergan, *The Concept of Verbum in the Writings of St. Thomas Aquinas: Theological Studies* VII [1946]; VIII [1947]; X [1949]). Ha tehát a fejlődés rugójának skolasztikus megfelelőjét keresi valaki, akkor nem találja meg azt sem az aristotelesi mozgató okban (*arché hothén kinézésis*), sem az aristotelesi célban (*telos*), hanem az

aristotelesi természetben (*physis*). Ezt a „természetet” hatalmazza fel Isten a saját erejével arra, hogy fölfejlődhessen.

Úgy vélem, ennyi is elegendő annak igazolására, hogy megbízható skolasztikus hagyomány áll a szóban forgó, „Emberréválás és teremtés” címmel közzétett tanulmány mögött, amely tehát tárgyalható skolasztikus nyelven is. Aki azonban nem ismeri ezt a nyelvet, semmit sem értene belőle. Már pedig nem lehet feladatunk, hogy mondanivalónkat csupán egy nagyon szűk körre korlátozzuk.

A Szentírást, az egyházi tanítóhivatalt, a hagyományt és a skolasztikát egyaránt tisztelő teológia akkor hű önmagához, ha nem tér ki a mai idők elől, nem menekül évszázadok szellemi zártságába, hanem megkísérli, hogy újra megfontolja az örök kérdéseket, és mai nyelven fogalmazza meg válaszait. Nem valószínű, hogy az a teológus tiszteli jobban a hagyományt, aki mindig csak ugyanazokat a formulákat ismételteti. Aki hűséges az élő hagyományhoz, annak mindig meg kell kérdeznie, hogy mit jelent ez vagy az a hitigazság, és mit nem? Azt kell kérdeznie, hogyan hihető az ilyesmi napjainkban, hogyan kapcsolódik más igazságokhoz, és hogyan mondható el mai nyelven?

Hogy a vitatott tanulmánynál maradjunk, a mai teológusnak azt kell kérdeznie, hogy mit jelent a „lélek közvetlen teremtése” a fejlődésemélet fényében? A Jahvista — a maga világképének megfelelően — azt mondta, hogy Jahve az ember orrába lehelte az életpárát (*Gen* 2, 7). Hétszáz éven át — Szent Ágoston tekintélye miatt — úgy tanították, hogy a szülők büjtják el utódaikban a gyermek lelkét, amely a szülők lelkéből származik. Tanulmányunk válasza az volt, hogy az evolúció által létrehozott ember végtelenül több, mint egyszerű láncszem a fejlődésben; az ember mint személy közvetlen kapcsolatban van Istennel. Tehát a lélek közvetlen teremtéséről szóló egyházi tanítás az ember Istenközvetlenségét, transzcendenciáját jelenti, s nem azt, hogy Isten mintegy kívülről nyúl bele a természet menetébe, a fejlődésbe.

Döpfner bíboros szavai szerint: „Isten úgy lép kapcsolatba a világgal, hogy biztosítja a világ önálló létét és önálló fejlődését. Isten úgy akarja a világot, mint amilyen; sajátos értéket tulajdonít neki, lehetővé teszi, hogy saját törvényeihez igazodva törekedjék rendje és célja felé. Jézus Krisztus Istenének dicsősége abban áll, hogy az általa teremtetett világ önálló, öntörvényű és szabad. Mivel az isteni teremtés elve nem az Istennel való azonosság, folytonosság, kölcsönösség vagy kiegészülés, ezért Isten nem zavarja meg a világot; sem szerkezetét, sem törvényeit.”

A keresztények senki fölött se ítéljenek; ne ítéljenek a nyilvánosházbeli örömlány, a más bűnös vagy zabolátlan ember fölött. Sokkal inkább elfogulatlan lélekkel és tiszta szívvel pillantsanak rájuk. Szinte a második természetükké válják, hogy senkit sem vetnek meg, senki fölött nem ítélnek, nem utálnak és nem bíráltnak. Ha félszemű embert látsz, ne ítélj szívedben, hanem úgy tekints rá, mintha ép lenne, ha béna a keze, úgy, mintha nem lenne béna, ha sántít, úgy, mintha egyenesen járna. A szív tisztasága ugyanis abból áll, hogy ha bűnöst vagy beteget látsz, részvétet és irgalmas szeretetet érzel irányában.

Nagy Makáriósz

AZ ORATÓRIUM A HUSZADIK SZÁZADBAN

Az oratórium mint összefoglaló műforma a XVII. század körül alakult ki teljességében. Ekkorra rendeződnek ilyen egységbe a nagyobb terjedelmű ciklikus felépítésű vokális formák. A szentírásból vagy a szentek legendáiból merítették tartalmukat, s erkölcsnemesítő, javító céllal fejezték ki zenei formában a sokszor allegorikus cselekményt. A szakirodalom máig sem tisztázta megnyugtató módon az oratórium kialakulásának körülményeit, tény azonban, hogy klasszikus teljességét *Händel* és *Bach* műveiben érte el (bár az újonnan felfedezett *Vivaldi* kéziratok között is szerepel néhány remek példája), ekkorra vált el a rövidebb kantátától és dramatikusabb operától. A romantika korában aztán ismét elmozdultak a klasszikusan kiegyensúlyozott formák: *Liszt: Szent Erzsébet legendája* — amely a huszadik századi művészeknek is példája volt — cselekményes, egymás mellé rendelt képek láncolata, s inkább színpadra kívánczok, mint hangversenyterembe (nem véletlenül kísérleteztek többször is színrevitelével). A *Krisztus* című Liszt oratórium pedig beteljesíti, szinte lezárja ezt a képszerűséget, az önálló zenekari közjátékok és betétek egész sora segíti előre a cselekményt, a hallgatónak olyan érzése támad, mintha transzcendens világrendben játszódó hatalmas drámai víziót élne át. Liszt termékeny példája hamar követőkre talált: a kor nálunk még kellően nem méltatott és ismert nagy francia zeneszerzői, *César Franck*, *Saint Saëns*, *Vincent d'Indy* és a többiek egyre másra alkották hatalmas terjedelmű romantikus oratóriumaikat. Ezekben a cselekmény központi rugója a szubjektív beleélés, bár nem halványult a műfaj eredeti jelentéstartománya sem: a szentírási alap, amely továbbgondolkodásra készteti a zeneköltőt és hallgatóit.

A huszadik századi oratórium szegényebb is, gazdagabb is elődeinél. Talán kevesebb benne a lírai és a drámai is, viszont kifejezőeszközei gazdagabbak, hiszen az eddigi zenei fejlődés eredményeinek birtokában van, és vagy azokat éli újra szinte szublimálva, vagy új kifejezési eszközöket is keres. Ezért nehéz elkülöníteni egymástól századunkban a kantátát, misét és oratóriumot, sőt vannak esetek, amikor az operaszínpadon is dramatizált oratóriumok kerülnek előadásra. A XVII. századi műformából az elmélkedő jelleg őrződött meg s a ciklikus vokális forma. A témaválasztás és a zenei megvalósítás sokkalta gazdagabb: egyre gyakrabban az úgynevezett világi oratóriumok száma is, melyek nagy történelmi esemény vagy kiemelkedő személyiség ünneplésére készülnek. A következőkben inkább csak a vallásos ihletésű oratóriumokkal foglalkozunk bővebben, de a formák jelzett egymásba olvadása miatt ki kell terjesztenünk vizsgálódásainkat néhány misére és kantátára is.

* * *

Az oratórium-kultusz megújrodása Franciaországban kezdődött még a múlt század végén. 1894-ben megalakult Párizsban a *Schola Cantorum* az egyházi zene helyreállítására. Az intézmény megszervezését kezdeményező *Charles Bordes* már évekkor előbb igyekezett a *Saint Gervais* templom énekeseinek élén újra feltámasztani a zenei polifónia virágkorát, s nagy *Palestrina*-kultuszt kezdeményezett. A Scholából hamarosan zenei főiskola nőtt ki, az *École Supérieure de Musique*, melynek ve-

zetője César Franck tanítványa, Vincent d'Indy lett. Ő és a köréje gyülekező muzsikuskok úgy vélték, hogy a zenei formák megújodása csak akkor lehet hatásos, ha tartalmuk is megújodik, igyekeztek hát Palestrina korának vallásos szellemiségét s a barokk kor monumentális hitét is beleoltani tanítványaikba. „A művészetben mindenekelőtt legyen meg a Hit, hit Istenben, hit a művészetben: mert a hit ösztökéli a megismerésre, s e megismerés útján arra, hogy mind magasabbra emelkedjék a Lét fokain, végső célja felé, ami nem más, mint maga Isten — mondta 1900-ban tanévnnyitó beszédében D'Indy. — A művész gyakorolja a Reményt, mert nem vár semmit a jelentől, tudja, hogy küldetése szolgálni, s műveivel hozzájárulni az utána következő nemzedékek tanításához és életéhez. A művész lelkét szállja meg a felséges szeretet. A legnagyobb. A művész célja hogy szeressen, mert a nagy, az isteni, a könyörületes szeretet egyetlen alapelve minden teremtésnek.”

Ez a figyelmeztető vallomás is ott áll az új korszak élén, mintegy a barokk hit- és életeszmeny új feltámasztását hirdetve és követelve. Azok a francia művészek, akik ennek a jegyében alkottak, további pályájukon azért is szereztek szinte barokkos, egyre újabb szólamokat egymásba játszó, mind magasabbra törekvő műveket. Akár *Fauré Messe basse*-jára (1907), akár d'Indy hatalmas *Szent Kristóf legendája*-ra (1920) gondolunk, mindkettő ennek a művészi eszménynek megvalósulása. (Kodály *Zoltán* művere is lehetett hatása a Schola Cantorum felépítésének, célkitűzéseinek és elveinek is, könnyen megismerkedhetett működésével párizsi látogatásakor, ahonnan Debussy partitúráival tért vissza. Mindenestre Kodály nagyszabású egyházzenei és általában zenei programja sok mindenben hasonlít a franciákéhoz.) Ezekben az alkotásokban a barokk eszmény nem vált el élesen a romantika érzelmi telítettségétől (a Wagner kultusz akkoriban söpört végig Franciaországon és egész Európán) és a hatalmas hangtorlaszokat is a romantikus operától kölcsönözték. Ez a fajta megoldás kétségkívül fokozta az oratóriumok külső hatását, de közben valamelyest elhalványodott a szereplők lelki karaktere.

Hogy a zene lelki összetevőinek milyen nagy szerepe van, Debussy vette észre: ő emelte programmá a romantikával való szakítás követelményét. Az *impresszió* jogát hirdette, s akárcsak kora szimbolikus költői, a romantikusnak érzett cselekményesség helyett inkább a történet belső rétegeit, a lelki reflexiókat igyekezett minél bővebben dokumentálni. Elképzelésére hatással volt például *Verlaine*, aki az üresnek érzett retorika helyett a költészetben is az árnyalatok kifejezésének szükségességét hirdette:

Mert csak te kellesz, Arnyalat,
és semmi Szín koldusi ékül,
ó, fuvola és kürt összebékül
e sima álomszárny alatt...

(Kosztolányi Dezső fordítása)

„Másfajta drámai stílus lebeg szemem előtt — írta Debussy híres operája, a Pelléas és Mélisande komponálása közben (ez a mű szintén jó néhány helyen tartalmaz oratórikus elemeket is) —, amelyben a zene ott kezdődik, ahol a kimondott szó felmondja a szolgálatot, hiszen a zene éppen a szóval kimondhatatlan dolgok kifejezésére való. Azt szeretném, hogy a zene itt-ott szinte csak felmerüljön a homályból, máskor megint

visszahúzódjék oda, hogy mindig diszkrétén a homályban maradjon...” Ennek a törtfényű zenei eszménynek oratórikus megvalósítása a *Szent Sebestyén vértanúsága*, melyet D’Annunzio szövegére komponált Debussy 1911-ben, s még ebben az évben be is mutatták. Az oratórium fejlődésének egyik legjelentősebb állomása ez a mű, hiszen Debussy példát mutat benne egyrészt a hagyományok újraalkotására, ahogy az egész oratóriumon végigvezeti reneszánsz polifón kórusok többszólamúságát, másrészt viszont a műfaj legmodernebb darabjává avatja misztikájával, szokatlan harmóniakezelésével és a szóló énekek újszerű beiktatásával. Az oratóriumban egyhelyütt valóságos tánc-orgia kavargó a kísértés jele képpen: ezzel Debussy igyekezett visszaadni az oratóriumnak azt a cselekményes jellegét is, amely a nagy barokk mesterek korában jellemezte a műfajt. Igaz, az a fajta „cselekményesség”, ami a nagy francia mester példája volt, bizonyos fokú elvonatkoztatást is kíván, és a konkrét valóságon túllépve a lelki összetevőket is megmozdítja. S talán ez az egyetlen, ami a *Szent Sebestyén vértanúságában* nem „oratórikus”.

Éppen a cselekményesség elvetése és a lelki reflexek előtérbe állítása a magyarázata, hogy az európai zene és vele az oratórium kultusza sem abban az irányban haladt, amelyet az impresszionizmus jelölt volna ki számára. Cocteau, a megújulás egyik legérdekesebb művében, *A kakas és paprikajancsi* címmel kiadott aforizmagyűjteményében így ír erről: „Az impresszionizmus szép tűzijátékot mutatott be, egy hosszú ünnepség végén. Nekünk most egy másik ünnephez kell a petárdákat meggyújtani. Nem szidunk egy korszakot, csak örülünk, hogy nem tartozunk oda... Az impresszionizmus Wagner utóhatása... A vihar utolsó morajlása... Az impresszionista iskola a fényt a nappal, a ritmust a jóhangzással helyettesíti... Debussy párás levegőjében nem lehet úgy eltévedni, mint Wagner kódében, de azért az is árt az ember egészségének.” Az impresszionista zene elsősorban az ember lelki jelenségeit és a lélek legrejtettebb folyamatait akarta kifejezni. Közben azonban megfeledkezett a valóságról, az életről, annak drámai tartalmáról, amely az oratóriumnak is kulcsfontosságú pontja. Ezért is nevezte Cocteau „elragadó romoknak” az impresszionizmus zenei alkotásait, amelyek közül hirtelen kimagaslott *Sztravinszkij*, aki nemcsak a hatalmas orosz sztyep-pék emlékét hozta meglepetésként a kor zenéjébe, hanem a valóság tiszteletét és drámai szemléletét is. Első nagy korszakának híres művei, de kivált a *Sacre du Printemps* az egész európai zene arculatát átformálta. A teljes élet jogát hirdeti ez az alkotás hatalmas tablóiával, melyekben Cocteau még a távol kis tanyák zaját és az állatok lihegését is hallani véli, miközben a cselekmény mélyén visszazeng a századok üzenete is. A valóság és a hagyomány szintézisét hirdette Sztravinszkij, s ezt valósította meg kivételes remekében, az *Oedipus rex*-ben, amely a zenei újklasszicizmusnak is egyik kiemelkedő dokumentuma. Az újklasszicizmus az első világháborúból felelősködő Európa szellemi reflexe volt, bár jelentkezésére Apollinaire már 1917-ben felfigyelt *L’Esprit Nouveau et les poètes* című tanulmányában. „A most jelentkező új szellem — mondotta Apollinaire — mindenekelőtt azt állítja magáról, hogy szolid, józan észt örökölt a klasszikusoktól, bátor kritikai szellemet, egységes nézőpontot a világegyetemről és az emberi lélekről, továbbá olyan kötelesség tudatát, mely lecsupaszítja az érzelmeket, és korlátozza vagy magába fojtja megnyilvánulásukat... Felkutatni az igazságot, megkeresni az igazságot az etnikum területén csakúgy, mint például a képzelet síkján: íme ebben van az új szellem legfontosabb jellemvonása.” A világháború után

pedig még határozottabb karakterrel bontakozott ki az újklasszicizmus rendező, egységbe foglaló igénye: „Elrendezni a dolgokat, biztosítani az értelemnek az őt megillető helyet az emberiség koncertjében, nem zárkózni az érzelmek világába s az értékeket átfogó szempontok alá rendelni: ez ma a közös európai gond”. (*Ramon Fernandez*) Ez az összefoglaló igény mutatkozik meg az *Oedipus rex* latinnyelvűségében. Az oratórium szövegét egyébként Cocteau írta és *Jean Daniélou* fordította latinra.

Az *Oedipus rex*-ben Händel hagyományaihoz tért vissza Sztravinszkij, amikor elsősorban a drámát akarta kifejezni. Már a bevezető kórus hatalmas tömbje visszaidézi a barokk hagyományokat, s csak fokozza ezt a hatást a megformálás: a szótagoló latin deklamáció, melyet csak itt-ott szakít meg az anyanyelven elmondható narrátor-szöveg. A felépítés drámai tökéletessége és az örök emberi problémák megragadása pedig méltán tették világszerte népszerűvé ezt az alkotást. (Az *Oedipus rex* hagyományát viszi tovább, fejleszti zeneileg is, érzelmileg is elmélyültebb fokra az 1930-ban „Isten dicsőségére” komponált *Zsoltárszimfónia*, mely elnevezésében szimfónia, valójában azonban oratórikus mű. Sztravinszkij arra törekedett ebben, hogy minél hívebben fejezhesse ki a zsoltáros szavait, ezért tért vissza már maga mögött hagyott stílusához, a neoprimitív hangzásképhez, s ugyanakkor mesteri harmóniába olvasztotta ezzel a polifón ihletést is. 1948-ban aztán az egész világon feltűnést keltő bemutatón győződhetett meg mindenki, hogy Sztravinszkij még mindig új lehetőségeit látja az oratórikus műformának: ekkor mutatta be *Ernest Ansermet* az ötrészes *Misét*, amely a gregorián ihletést is viszszaengeti, tehát tulajdonképpen az oratórium ősforrásához vezet vissza.)

* * *

Az újklasszicizmus programja azért is lehetett olyan hatékony, mert nem kisebb költők és művészek segítették megvalósítását, mint *Valéry*, *Andre Gide*, *Max Jacob* és *Paul Claudel*. Claudelt aligha lehet neoklasszikusnak nevezni, mint szövegíró azonban az újklasszicizmus legnagyobb remekeit segítette világra, *Honegger* oratóriumait.

Arthur Honegger mintája nem elsősorban a barokk oratórium volt, hanem mindenekfelett *Mozart*. „Mindig arról beszélek — írja *Mozart*-ról — hogy a zenében jelen van a csoda. Ezen azt értem, ami a zenei műalkotásban megmagyarázhatatlan. Miért tartjuk zseniálisnak a hangoknak ezt a sorát, és miért nem vesszük észre egyáltalán amazt? Ám, ha *Wolfgang Amadeus Mozart* nevét halljuk, lelki szemeink előtt a csodaszerűnek a másik oldala jelenik meg, és ez nyugtalanná tesz, ha megvan bennünk a gyengédségnek és az érzékenységnek csak a legkisebb szikrája is. Egy fiatal ember néhány rövid év alatt olyan életművet alkotott, amely nevét az egész gondolkodó emberiség számára egyenlővé tette a zenével. Az olyan jelenség, mint ő, tud igazán kárpótlást nyújtani a világ rengeteg ostobaságáért és gonoszságáért. Mennyire adósai vagyunk, mennyire kell őt szeretnünk, csodálnunk és tisztelnünk, mennyi hálával tartozunk neki! A nagy jötevők egyike. Kevesen vannak...”

Ez a néhány sor is jelzi, hogy *Honegger* számára az újklasszicitás nem egyszerűen menekülést jelentett, az önmagában meghasonlott világból való kilépés útját, hanem sokkalta többet. Azt a klasszicizmust akarta megvalósítani, amelyik segít egyensúlyt teremteni és eszményeket ad. Ennek bizonyossága első hatalmas oratóriuma, a *Dávid király*,

amelynek terve rögtön az első világháború befejezése után vetődött fel benne. „1921. elején levelet kaptam *René Morax*tól, aki testvérével *Jeannel* együtt a *Theâtre du Jorat* alapította Mésières faluban, 12 kilométerre Lausanne fölé. Minden két évben előadássorozatot rendeztek. Morax arra kért, hogy zenét írjak a *Dávid király*hoz, amit az év májusában akartak bemutatni. Anélkül, hogy felmértem volna a rám bízott munka fontosságát, örömmel elvállaltam, mivel ez a téma nagyszerűen megfelelt az olyan bibliásnak, mint én vagyok. Legszébb emlékeim között őrzöm az előadásokat és főleg a munka előkészületeit.” Két évvel később dolgozta át a *Dávid király*t oratóriummá s ekkor állította bele a próza szereplőt, narrátort, akinek szerepeltetésével forradalmian újralakította az oratórium formai hagyományait. A *Dávid király* egymásba átvőződő stílusrétegei is a hagyomány újraértelmezésének jelei. A barokk pompájú kórusokkal jól megférnek a lírizáló szólók és együttesek s az epikus zenekari közjátékok. Mindezt keményen fogja össze a választott forma fegyelme, amelyben éles körvonalakkal válik el egymástól a lényeges és lényegtelenebb. Honegger a tömegeket akarta mozgósítani, tehát az oratórium preklasszikus eszményét akarta ismét visszaállítani. „A kétféle közönséghez akartam szólni — írja —: a szakmabeliekhez és a tömegekhez. Bizonyos pillanatokban úgy éreztem, elértem célomat: például, amikor Dávid király Hallelújáit a Jorat-i parasztoktól hallottam énekelni.” Jóval később visszaemlékezve a *Dávid király*ra, a zeneszerző sok részét feleslegesnek és unalmasnak érezte. A *Johanna a máglyán* magaslattáról visszatekintve, lehet, hogy így van. Kétségtelen tény azonban, hogy a *Dávid királlyal* indult meg Honegger az oratórium újrateremtésének útján.

A klasszikus hármasság újrafogalmazásának gondolata is foglalkoztatta Paul Claudel a *Johanna a máglyán* című mű írásakor. Azt szerette volna, „hogy a színpad egybefogja a darab összes elemeit és valamennyiüket megfelelően juttassa szóhoz”. Claudel „jelenetről jelenetre” megbeszélte a művet Honeggerrel és sokhelyütt utasításaiban már előre megjelölte, milyen zenei eszközökkel lehet elmélyíteni a cselekmény amúgy is rendkívüli expresszivitását. A *Johanna a máglyán*-ban mindkettőjüket a történet egysége ragadta meg legjobban (ez is a hármasság egység megvalósulásának korszerű formája). „A haldoklók előtt — írja Claudel — utolsó órájukban végigvonul életük minden eseménye, s a közeli befejezés végleges értelmet ad azoknak. Abban a pillanatban, amely az egyik látóhatártól a másikig, a végtől a kezdetekig hatol, minden azonnal magyarázatot nyer.” Egy ilyen pillanatot választott ki Claudel és így ábrázolja Johanna győzelmes szenvedését és kínhalálát, amely azonban voltaképpen a szeretet apotheozisa. A szokatlan helyzet, élet és halál egymásbajátszása, a középkor felelevenítése és az irracionális elemek bevonása a cselekménybe, a zeneszerzőnek lehetőséget adott, hogy az oratórium hagyományos zenei eszközeit tovább bővítse: a *Johanna a máglyán*-ban igen nagy szerep jut a groteszk zenei elemeknek is, amelyek olykor motiválják, máskor meg is határozzák az emberi jellemeket és eseményeket. A mondanivaló minél teljesebb kibontására Honegger a zenei hagyományt is felhasználja: a hatalmas barokk kartételek emléke éppúgy felsejlik a műben, mint a polifónia ihletése, vagy akár az impreszionizmus fénytörése. Egyhelyütt a népdal is felcsendül, Honegger klasszicizmusa számára azonban ez nem ugyanazt a felszabadító hatást jelentette, mint Bartóknak és Kodálynak. Változatosan alkalmazott zenei megoldása mögött rendkívül sok arcú tartalom rejlik. A mű egyik alapvető

rége kétségkívül az egyéniség és a közösség viszonyának kifejtése (*Kártyajáték* tétel), amely a második világháborúba forduló Európában nagyon is aktuális gondolat volt. A naív hős, majd a mű végpontjában a szeretet eszményének újlagos hangsúlyozása arra enged következtetni, hogy Honegger remélte a megbékélést, és épp a múlt groteskségének felrajzolásával szerette volna ennek szükségességét bebizonyítani. Majd három esztendővel a *Johanna a máglyán* keletkezése után a Claudel közösen komponált *Danse des Morts*-ban jut el addig a pontig, hogy felismerje a humanizmus tehetetlenségét és kiszolgáltatottságát. A *Danse des Morts* (1938—39.) külső inspirációit *Holbein* haláltánc képeiből merítette Claudel, a szöveggönyv terjedelmes bibliai idézetei, kiáltásai és zokogásai mögött pedig ott lüktet az akkor, 1938-ban a háború felé menetelő Európa félelmetes látomása. A zenekar, énekar, a szólók újszerű hangkombinációi, szokatlan effektusai jelzik, hogy a zenei újklasszicizmusnak sem sikerült maradéktalanul beteljesítenie programját: a világon változatlanul nem a rend és a tiszta emberség uralkodik. Ugyanaz a *cantus firmus*, amely a *Johanna a máglyán*-ban a szabadságot és az igaz hit védelmét jelentette, itt a haláltánc motívum alapjává válik és önmaga ellentétébe fordul...

A megbékélés zenei megvalósításáig és kifejezéséig csak jóval később jut el Honegger, élete utolsó művében, a *Karácsonyi kantátában*, melyet 1953. decemberében mutattak be. „A *Selzachi Passió* első része, — írja Honegger —, úgy, ahogyan azt *Von Arx* költő megalkotta, Krisztus születésével végződött. A műnek ez az 1940-ben majdnem befejezett része lett az alapja a *Karácsonyi kantátámnak*, természetesen a fokozatosan végrehajtott nélkülözhetetlen javítgatással”. A passió tervezett többi részét már nem tudta megírni, de ami elkészült: a *Karácsonyi kantáta*, a hit és bizalom csodálatos tisztaságú, gyermekien egyszerű megszólaltatása, amely egyszerre fejezi az emberiség könyörgő alázatát a *De Profundis*-ban és újjongó örömét, melyet a gyermekhang és fúvósok fortissimói zengetnek tovább. Ennél magasabbra már aligha vezethet út. Erre a zenére érvényesek Cocteau Honeggert búcsúztató beszédének szavai: „A zene nem e világból való. Birodalma határtalan.” A honeggeri oratóriumtípus nem magában álló jelenség. Szerte Európában történnek hasonló kísérletek, bár sem népszerűségben, sem kivitelezésben nem éri el egyik sem a *Johanna a máglyán* tökéletességét. Mégis fájó hiányát érezzük, hogy nálunk alig ismerik a kiváló svájci zeneszerző *Frank Martin* *Golgota* és *Le mystère de la Nativité* című oratóriumait — róla egyébként alig van hozzáférhető szakirodalom is! Az olasz újklasszicizmus kiemelkedő képviselője *Gian Francesco Malipiero*, aki az elmúlt évben volt nyolcvanöt esztendő, szintén neves oratórium-szerző. *Assisi Szent Ferenc* című művét úgy emlegetik, mint a század egyik jelentős alkotását. Az újklasszikusok közé lehet sorolni az angol *Benjamin Britten* is, bár az ő művészete sokkal gazdagabb és sokkal szélesebb ívelésű, semhogy egyetlen stíluskategóriába tartoznék. *Háborús requiemje* tette nevét a mai oratóriumirodalom kiemelkedő alakjává, holott előbb is születtek jelentős oratórikus alkotásai: a *Karácsonyi énekes játékok*, az *Abrahám és Izsák* (1952) és a *Szent Péter és Szent Miklós kantáták*.

* * *

Az oratórium fejlődésének másik ága az *expresszionizmus*ból sarjadzik és a *fenomenológia* „lényeg” kategóriáját igyekszik megvalósítani.

Túl az anyagszerűsége, az esetlegesnek érzett jelenségek fölött az állandóság kifejezésére törekszik, zenei eszközeit is ennek érdekében válogatja, illetve csak ezeket a rétegeit veszi figyelembe a zenei hagyománynak. A dodekafónia megvalósítói ebben joggal érezhették magukat a kései Liszt követőinek. Hitvallásukat és alkotóelemeiket *Thomas Mann Doktor Faustus*a ábrázolja a legteltesebben. *Adrian Leverkühn* (akiben bizonyos vonatkozásokban *Arnold Schönberg*re ismerhetünk) és az ördög párbeszédéből kiviláglik, hogy a zenei anyagnak át kell hágnia öntörvényeit, újszerű tömörödési formákat kell keresnie, hogy újra alkalmas lehessen a lényeg kifejezésére. „A zenei anyag történeti mozgatása a zárt mű ellen fordul. Összezsugorodik, nem akar kiterjeszkedni, az időben, mely a zenei Mű tere, és üresen hagyja azt. Nem tehetetlenségből, nem a formaalkotásra való képtelenségből, hanem a sürítés kérielhetetlen imperatívuszára, amely a fölöslegest tiltja, a frázist tagadja, a cifrázatot szétzúzza, fordul az időbeli ellen, a Mű életformája ellen. Ma már csak a szenvedésnek nem fiktív, nem játékos, torzítatlan és dicsőség nélküli kifejezése megengedett.”

Az ördöggel kötött egyezsége arra kényszeríti *Adrian Leverkühnt*, hogy minden idegszálával a nagy mű megalkotására törjön, s közben nem vehet tudomást az emberi világról, nem szeretheti az embereket. Ez kergeti végső válságba s ezért határozza el az egzisztencialista kényszerrel meghasonulva, hogy visszaveszi a „nagy művet”, a Kilencedik szimfóniát. Ez voltaképp szeriális kompozíció, egyetlen hangsor változataiból épül fel, s felépítésében oratórikus vonásokat is megfigyelhetünk, amint a „legmélyebb” vigasztalanságból mégis csak kicsírázik a remény. Ez a reménytelenségen túli remény lenne a „kétségbeesés transzcendenciája, nem ellene elkövetett árulás, hanem az a csoda, amely túlmegy a hiten”.

Schönberg — akinek a huszadik századi zene fejlődésében egészen kivételes hatása volt és van ma is — már első oratórikus alkotásaiban megcáfolta az „ördöggel kötött egyezés” természetesen irodalmi, de világnézeti is érthető párhuzamát, hiszen a *Jakobsleiter* már a húszas évek elején a humanista elv zenei kivételése. Ez az öt évig készült és mégis befejezetlenül maradt remekmű szintén jól példázza az oratórium formateremtő jelentőségét: benne kísérletezi ki *Schönberg* a dodekafóniát. Bibliai tárgyú operájában — amelyik szintén gyakran hangzik fel oratórikus előadásban — a *Mózes és Áron*ban pedig ugyanazzal a nyitott kérdéssel küzd, mint *Honegger* a *Johanna a máglyán*-ban: szeretné megoldani a vezetők és vezetettek problematikáját és kifejti az egyén és közösség egymásra hatásának gondolatát. Hogy a dodekafónia mennyire nem „ördögi kör” abban az értelemben, ahogy *Thomas Mann* vélte, arra mi sem jellemzőbb, mint a háború utáni esztendő egyik legmegrendítőbb vokális műve, az *Egy varsói menekült*, amely a háború alatt ártatlanul halálba kényszerített emberek felemelkedésének hitvallása, majd a *130. zsoltár* és tervezett, csak első vázlatában elkészült *Modern zsoltárainak* sorozata, melyekben ugyancsak a háború után eszmélő emberi ség bizalmát és reményét fejezi ki.

A zenei expresszionizmus így maga törte át önnön korlátait, hiszen egy olyan alkotómódszert, amely a világból való menekülés hídja volt, az egész emberiség hangjának kifejezőeszközévé formált. Mi sem jellemzőbb erre, mint *Webern* utolsó nagy művei, a *Das Augenlicht*, majd az *I. és II. kantáta*, melyekben az expresszivitást még teljesebbé teszi és elmélyíti a misztikus ihletés. Erre vonatkozóan írta *Webern Hermann Scherchen*nek, a híres karmesternek, aki magára vállalta a *Das Augen-*

licht bemutatásának gondjait: „Nem arról van-e szó, hogy életrekeltsük azt, amit Bach maga varázsolt álomba ennek az absztrakt ábrázolásmódnak a rejtekében?” S ha a bachi oratórium-eszménytől elég messze esnek is a dodekafónia oratórikus kompozíciói, a szándék mégis hasonló: nagy eszményeket egyszerűbb nyelven a kollektívum elé tárni — az oratóriumnak ez a hivatása érintetlen maradt a századokon át.

* * *

Ha a huszadik századi hazai zenei életet vizsgáljuk, ebben a bonyolult folyamatban az oratórium műfaját, mindenekelőtt a magyar zenei fejlődés *szociális igényét* érezhetjük meghatározónak. Attól a pillanattól, hogy *Ady* és a *Nyugat* hadat üzent az üres, felszínes magyarkodásnak, alapvetően változtak meg a szellemi erőviszonyok, s erőteljes dinamikus folyamat indult meg a művészetben, mely egyfelől romlatlan ősforrásokig akart visszaátni, másfelől az *avantgard* legjobb eredményeit akarta beleolvasztani a magyar művészeti fejlődés áramkörébe. Ez a két törekvés egyesül majdnem tökéletes harmóniába *A kékszakállú herceg vára* című *Bartók* operában, amely azonban felépítésével és formai megoldásaival a huszadik századi magyar oratóriumnak is kiinduló pontja. Kodály az opera bemutatóját követő kritikájában a *Nyugatban* épp ezt a két jellegzetességet emelte ki, amikor párhuzamba állította a mű nyelvi leleményeit, s azt a módot, ahogy *Bartók* újrateremtette a magyar *színpadi beszédet, s vele együtt a zene „konstruktív erejét”, amely szímfóniává is formálja az alkotást.* „*Bartók* — írta *Molnár Antal* ugyancsak 1918-ban — ...nemcsak hogy az eddigi zene eszközeinek teljes leszűrődésével állt elő, de ezen felül egy egészen új lelki világot teremt, melynek alapja az új korszakot megnyitó alkotóképesség. Ő nem túloz, eszközei egyszerűek és természeteseek, mert nem az eddigi zenélés továbbcsavarását végzi, hanem annak tetőpontján irányt változtatván: új világok vizein, frissen, szabadon hirdeti a maga sajátos ígét. Teljesen elhagyva a romantikát, nem ismeri annak szentimentalizmusát, öncélos színhatásait, inkább a száz év előtti klasszicizmusra emlékeztet, papos komolyságával, puritán építkezésével. Az ultraromantika rettenetes túlszűfolttsága elől a népzeneik ózonos világába tér erőt meríteni, innen meggyőző naturális hangja, és az ősi lényegyet adó gesztusai. Egy lelki embertípus exponense *Bartók*, mely ismét a megértést és szeretetet, egyszerűséget és igazságot hirdeti. Jobb idők előljáró bajnoka, aki hitet kelt Európa jövőjében és erkölcsi megújulásában...” Ez az etikai-szociális eszmény emeli majd még magasabbra a *Cantata profana* feladatvállalását, mellyel *Bartók* az egész művelt Európának példát mutatott.

Az oratórium hagyományainak feltárását és a korszerű mondanivalót (amely a kortársnak szól nyíltan, világosan, mint annak idején *Händel* oratóriumai) *Kodály Zoltán* hozta végső szintézisbe a *Psalmus Hungaricusban*, a *Budavári Te Deumban*, majd a *Missa brevisben*. A *Psalmus Hungaricus* hagyománymentő zeneiségét és erkölcsi emelkedettségét *Tóth Aladár* méltatta részletesen a *Nyugatban*. „*Kodály* összefoglaló, kultúrákat magába ölelő költészete szinte csodával határos — írja —, egészen egyedülálló jelenség a mai széthulló, útját vesztett Európában. Ezzel a költészettel a magyar nemzet a népek élére állt, hisz ő az egyetlen, mely a nagy világvajúdasban, a legküzdelmesebb forradalmi időkben horgonyt vetett saját szellemi kultúrájának kikötőjében” A *Budavári Te Deumban* és a *Missa brevisben* még inkább kiteljesíti a hagyó-

mányok és a modernség szintézisét: a három mű egymás mellett nem csak a huszadik századi oratórium legszebb példája, hanem az azóta kezdeményezett új törekvések nyitánya is: legmagasabbfokú harmóniába foglalása a klasszikus és néphagyománynak az új zene eredményeivel.

A hazai oratóriumkultusznak egyébként a kiemelkedő remekek mellett vannak nagy gonddal megírt, szintén világszerte elismerést és megbecsülést keltett más darabjai is. Kodály és Bartók mellett inkább a neoklasszicizmus és *neoromantika* ihletésében írta *Dohnányi Ernő* népszerű műveit, melyekről nem alkothatunk ma már teljes képet, mert hangversenyeink műsorából teljesen hiányoznak. A *Szegedi Mise* és a *Ruralia Hungarica* a harmincas években nagy feltűnést keltett, s a közönség körében fokozta az új magyar zene iránt való fogékonyságot. Tudomásunk szerint 1953-ban Dohnányi *Stabat Matert* is komponált az Egyesült Államokban. — Bartók és Kodály követői, az új magyar zeneszerzők inkább a világi oratórium műfaját művelik, emlékezetes alkotás volt az utóbbi időben *Sugár Rezső* Hunyadiról szóló *Hösi éneke* s közsímet ugyanennek a témának vallásos változata *Tamás Alajos* feldolgozásában (*Nándorfehérvár*).

* * *

Az oratórium a legújabb zenei törekvéseknek is kedvelt, szívesen alkalmazott műformája maradt. A hatalmas anyagnak csak kis töredéke juthat el hozzánk, ám ebből is érdemes figyelni az avantgard zenei törekvések fiatal lengyel képviselőjére, *Krzysztof Pendereckire*. 1933-ban született, s ma már a világ egyik legismertebb és legmegbecsültebb komponistája. Fokról fokra hódította meg a maga számára az oratórium műfaját, s közben egészen egyéni kifejezőeszközöket talált mondanivalója minél hatásosabb tolmácsolására. 1958-ban komponálta *Dávid zsoltára* című kórusművét, s ebben már biztosan kezeli az emberi hangot. A zenekari hangzást szinte a végletekig tágitotta 1960-ban a *Hiroshima* című szimfonikus darabjában, amely alighanem az utóbbi évtized leghatásosabb és legfélelmetesebb zenekari műve. Bevezetésében hatalmas zenekari tabló tárul elénk, a békében elterülő nagyváros, csak a hegedűk egyre fokozódó iszonyatos glissandói jelzik, hogy közeledik a pusztulás. Penderecki nem romantikus alkat, teljesen kikapcsolja a félelmetes hanghatásokat, a vonósok le- és felhaladó mozgásában érzékelteti a rettegés pillanatát, amikor az atombomba lecsapódik és az élet helyén kivirágzik a halál.

Az emberi hanggal majd még egy kísérletet tesz *Stabat Mater*-ében (1963), s még ebben az évben felkérlik, hogy a münsteri dóm fennállásának hétszáz éves évfordulójára komponáljon passiót. Így születik meg a *Lukács passió*, melynek bemutatójára 1966. március 30-án került sor, s úgy emlegetik — (nálunk egyelőre csak remek lemezfelvétele ismert) — mint a század kiemelkedő alkotását. Penderecki beteljesíti ebben a barokk hagyományt, amikor visszatér a bachi passió formai megoldásaihoz, a hatalmas tablószerű kórustételeket szembeállítja a szólókkal, ezek a cselekmény epikus mozgatói. A gregorián ihletése is felcsendül a műben, s a szerző az avantgard törekvéseket is igyekszik „némileg klasszicizálva” felhasználni, hogy annál teljesebben és hitelesebben fejezhesse ki a ma emberének istenélményét és a szenvedéstörténetről vallott felfogását. A varsói bemutató után sokan vélték úgy, hogy Penderecki ezzel a művével újjáteremtette a második világháború megroncsolta em-

beri erkölcsi eszményeket, s nem kétséges, hogy hagyomány és az avantgard szintézisével a kifejezésnek és a zenei formának is új lehetőségeit nyitotta meg.

Az avantgard persze nem általános érvényű stílusteremtés. *Pablo Casals* például inkább a barokk és klasszicizmus feltámasztásától reméli az emberi világ megjavulását. *Jászol* című hatalmas oratóriumát is ennek az ihletkörnek jegyében írta, s az emberiség békevágyának szimbólumaként vezényli a világ valamennyi országában (Budapesten 1964-ben). Casals lángoló lelkesedéssel és hittel hirdeti a természet szépségét, és azt vallja, hogy a zeneszerző és a zene legszebb feladata, hogy ezekre rádöbbsen az embert, és új világot tárjon fel számára, amelynek vezérlő elve a szeretet: „Oly sok a csodálni, szeretni való dolog! Az ég, a tenger, a fák, a virágok! Minő csoda lehet egyetlen fa is! Milyen fantasztikus, csodálatos a világ! Milyen változatos! Változatosság — ez a természet törvénye. Senki sem tudja kétszer pontosan egyformán ugyanazt a művet eljátszani —, minden hangjeggyel másik világot fedez fel.”

A *jászol* jelkép: a világot átölelő és magába foglaló szeretet szimbóluma. Az a műfaj, amely a megváltozott életben ennek hirdetését vállalja és valósítja meg, még új csodákra, új zenei eredményekre képes...

JEGYZET HELYETT: Aki a huszadik századi zene fejlődésének legfontosabb állomásait akar megismerkedni, mindenképp *Kókai-Fábián Századunk zenéje* című könyvéből nyerhet képet. A zenei irányzatok kérdésénél a Gondolat kiadónál megjelenő *Kis zenei könyvtár* egyes kötetei és az „izmusok” sorozat világítja meg. Tanulmányunkban felhasználtuk *Zoltai Dénes Zeneesztétikai* fejtegetéseit, melyek a *Muzsikában* jelentek meg. Az egyes alkotókra vonatkozó bibliográfiában ugyancsak *Kókai-Fábián* idézett könyve és *Fábián Imre A huszadik század zenéje* című írása igazít el.

a szorongatott király imája

uram

kagylókon vonal a vér
ne engedd hogy a lábfejembe
szárnyakat nézzen a hold

esővel szájukban döglének a fák
ég a fehérség ég —

a legkevesebb:

fognod a markomat
amikor elengeded régen
s a szél átmegy a szeleken

nézd:

mégis elmoshatatlan a nyomtalanság
pedig madár sem lépett még
a vizekre

Keszthelyi Rezső

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS VERSEI

GYERMEKKORI TÁJ

A mákfejek, mint csengetyűk
kezemre-tapadva sirtak,
úgy vittek, úgy vezettek
egy idő előtti tájba.

Eszméletem még gyenge volt,
de színében, de hangjában
mint a lepke a gubóban
kitörni készült a világba.

Ó szép remegés, reggel,
életem ébredő hajnala,
tájak, titkok csodái,
finom remegések, hol vagytok?

Lehunynom szemem, keresve
nézek a darazsak világába,
buta kapufák zárnak el
s zúgnak az évek zavaros vizei.

Ha megfoghatnám egy pillanatra,
mint áramütés érne,
az idő előtti világ
megvilágítaná életem.

Múzsza segíts, kis méhecskék,
mákok csörgői a kertben,
ne hagyjatok magamra
a sötétség viperái előtt.

BEETHOVEN SZOBRA

Egyetlen szobor, morcos, zord fejed
magányom csöndjén folyton ráammered,
mit is beszélhet néma ajakad,
mikor a másik is csukva marad.

Az emberiség hangja volt zenéd,
mely a bilincsét maga verte szét
és úrrá lett a természet felett,
az éggel együtt dörgött, nevetett.

De jaj, az ember nem jutott tovább,
hiába zengtek égi trombiták,
az ember mindig a sárba ragadt.

Csizmádat vedd le, bátor gondolat
és szállj a zengő dallamok után,
mint mesterük, a süket, zord titán.

FELNÉZEL EGYEDÜL

Egy-egy kézfogás, szép szó,
visszanézés az útról
az utolsó lesz,
akkor még nem tudod,
de ha lemegy a nap,
elsiet a hazatérő nyáj,
megvilágosul a dolgok értelme
és te, zsebredugott kézzel,
kicsit erőltetett nyugalommal
valamit kutatva
felnezel, egyedül
■ titokzatos csillagokra.

PILÁTUS NEM ÉRTI

Írta Paul Claudel

Crucifixus etiam sub Pontio Pilato

Mindenekelőtt a tyúkok! Ne engedje, hogy a tyúkokról megfeledkezzem! Nagyon fontos!

Nem tudom, miért kellene azon megütközni, hogy Pilátus délután három órakor (a régiéknél ez a kilencedik óra volt) mélyen aludt. Ne feledjük el, hogy gyarmati tisztviselő volt, s ezért megrögzött szokássá vált nála a délutáni szieszta. Szolgálatá közben kénytelen volt egészségtelen vidékre utazni, például a jaffai síkságra és a Jordán vidékére, s így szinte csodálatos volna, ha nem kínozná néha a mocsárláz. Még hozzá borzasztó éjszakája volt! Aki csak egyszer életében felelős volt azért, hogy egy maroknyi zsoldossal rendet tartson egy ázsiai városban, mely rendes körülmények között csendes és álmos, de hirtelen — nem tudni miért — egyszer csak felforr, mint a leves, az bizonyára megérti, mit akarak mondani. A zsidó hűsvét olyan, mint a Ramadan vagy a Moharemm ünnep. Jeruzsálemet ilyenkor elárasztják a Földközi-tenger partjairól özönlő izgatott és fanatikus zarándokok, ünneplő emberek, akik elhagyták megszokott környezetüket és megszabadultak a rendőrség figyelő szemétől. Nem is számítva a csöcseléket, mely az ilyen népi ünnepeken mindig felszínre kerül. Ilyen bosszúságokkal teli nap után az átkozott papok e hallatlan terrorja, a letartóztatás éjnek idején, a huzavona Kaifás törvényszékétől Annáséhoz, és ezek a vén kecskék, ahogy a szűk utcákon galoppban hintáztatják magukat gyaloghintóikban, előttük fáklya, és hogy a bámészkodók, akiket ütlegelésekkel és rúgásokkal szórítanak félre; mindezek után reggel a szabályszerű elővezetés ítélőszékem elé, ez a fontos és valóban szerencsés kísérlet, hogy legalább a látszólagos biztonságot és a rendet visszaadjuk az örvöngőknek anélkül, hogy lázadás törne ki, halottak nélkül, a csapatok erőszakos beavatkozása nélkül úgy, hogy Rómának sem kell nyilatkozni, csak kedvetlen hallgatás, a hatóság jóváhagyásának jele s egyszerre határozottság, leereszkedés és kérlelhetetlen éleslátás — valóban: ilyen fáradalmak és ilyen eredmény után érthető, ha az ember szeretne egy kicsit pihenni. És aztán, pontban háromkor, a hirtelen ébredés, és az a sok minden, ami utána napnyugtáig történik. Ha egyáltalán volt még nap az égen, ha ez a megszokott égitest már korábban meg nem gondolta magát és faképnél nem hagyta ezt a fúriák fáklyáitól megvilágított poklot! Az igazság utáni vágytól hajtva, és miután nyugodtan megvizsgáltam hivatalnoki lelkiismeretemet, tiltakoznom kell minden olyan vád ellen, hogy nekem bármi közöm is lett volna az egymást gyorsan követő eseményekhez. Nekem senki sem tehet szemrehányást! Bármikor hajlandó vagyok részletesebben foglalkozni a dologgal, de már most elhárítok magamról minden felelősséget. Ami történt, az a zsidók ügye volt. Az ő dolguk volt. Én római tisztviselő vagyok, az a kötelességem, hogy a rendet fenntartsam, mást nem követelhetnek tőlem, azt sem, hogy megértsem ezeket a zsinagógái öldökléseket. Az a legfontosabb, hogy uralkodni tudjak az idegeimen, szilárdan elhatározva, hogy bizonyos dolgokat átdok a megsemmisülésnek és feledésnek, mert rájuk emlékezve tisztánlátásom nagyon is gyorsan elhomályosodhat. Csak semmi veszélyes elbizakodottság! Az ered-

mény a fontos. Róma hallgat. Heródes ismét kibékült velem. A Sanhedrin hivatalos írásban mondott köszönetet nekem (a felirat miatti incidens ellenére, de erről a mulatságról nem mondhattam le), mit akarnak még tőlem? Ha ezek a vademberek valóban az istenüket áldozták föl, ez az ő dolguk, ebben én ártatlan vagyok, mosom kezeimet; vére az ő fejükre szálljon, ahogy olyan izléstelenül mondogatják. Az én isteneim az öt kis háziisten, s azok eddig még általában mindig jól szolgáltak, bárhová vetett a sors. Ezért nem is gondolhatja senki, hogy ezeknek a gyalázatos és babonás ázsiai praktikáknak hódolok.

Tulajdonképpen csak az a baj, hogy a tyúkok nem akarnak enni. Ehhez hasonlót még nem értem meg.

Pedig pontosan megtartottam a rítus (*auspiciis ex tripudiis*) szabályait; ezeket a felvételi vizsgára könyv nélkül meg kellett tanulnunk; ráadásul többé vagy kevésbé becsületes fogásokat is alkalmaztam, amiket a gyakorlat javall, mikor ezek a piszkos kis jószágok túlonúl sok nehézséget támasztottak. Semmi sem használt. Nem akarnak enni. Gondoltam, talán csak ezekkel a palesztinai tyúkokkal van ennyi baj. Diplomáciai csomagban drága pénzen hozattam kopasznyakú főpapi szárnyasokat, ezeknek a szárnyain ott a jóskollégium jele. Néhány zsák ízletes szabínumi kölest is küldtek. Minden hiába volt: azóta, hogy az én öt sátáni tyúkommal összeeresztették őket, nem akarnak enni, és ha az ember erőszakkal próbálja etetni őket, inkább megdöglenek, mint jogásznyelven mondják: *hic et nunc*. Mit gondolkodjak? Az egyik oldalon ott az én feddhetetlen hivatalnoki lelkiismeretem, a másikon ott vannak a tyúkok. Hol az igazság?

És akkor újra kitör a zavar, megint kezdődik előlről és helyén legyen az embernek a szíve, ha mindettől nem akar teljesen megbolondulni! A felriadás a recsegő bútorok és zuhanó téglák lármájára. A kövér Livia hamisbronz szobrát, mely elődömtől maradt rám s másfél tonnát nyom, ott találtam a salátáim közt, orral a földben. Földrengés, amelyet még nem sokat értem. És hová lett a nap? Sehol sincs. Valaki megfojtotta a napot. Felhő sincs az égen, mégis vaksötét van. Egy-két biztató csillag pislog, s ott fenn valami vérbeborult jelenség látható, amit alig lehet holdnak nevezni. És gondolja hozzá mindehhez a kétségbeesett nőt, a meredek sikátorokban rohanó léptek dobogását, az embertelen üvöltést, melyet hirtelen még kellemetlenebb csönd követ; aztán: egy, kettő, három, négy, mielőtt tízig, vagy húszig számolhatnánk, az a jeges szárnycsattogás.

Megnyíltak az alvilág kapui, gázló támadt az Acheron folyón

Nem érti, mit akarok mondani? Nem is fontos. De kérem, olvassa el ezt a kis verset, amelyet akkoriban a történekről költöttem. Versben elmondhat az ember olyan dolgokat is amelyek hivatalos jelentésben aligha helyénvalók.

Hogyan lennék, ismétlem, mindezért felelős? *Poncius Pilátus alatt megfeszítették*. Igaz, Poncius Pilátus alatt feszítették keresztre. De mi más kapcsolat lehetne köztünk; kérdezem? Mintha az egész római történelem fejlődése tőle indult volna, mintha a teljes törvénykező, diplomáciai, katonai, konzuli és császári gépezet egyenesen őrá épült volna. Az adott pillanatban minden magától játszódozott le. Mintha már várták volna, mintha kinek-kinek meglett volna a maga legkisebb részletekig betanult szerepe. Alig kellett beleavatkoznom. Úgyszólván előre meg-

írták a darabot, minden ellenállhatatlan erővel egyetlen irányban mozgott; ha még volt valaki, aki világosan tudott gondolkozni: az én voltam; de minden ellenvetésem, amelyet emberi érzésem és a szabályszerű eljárás is diktált, szalmabábként elsodródott. Zseniális ötletem volt például Barrabás (az úrficska, ahogyan fiatal attaséim elnevezték). Öreg írnom, aki már negyven éve szolgál, alig tudott hová lenni a csodálattól. Nem lehetett volna elegánsabban pontot tenni az I-re, és a templomi uraságokat figyelmeztetni, hogy a történekeért a felelősség egyedül rajtuk van. A fickók nagyon is jól megértették. Ha látta volna az arcukat! Hogy csikorgatták a fogukat! Az a Heródessel rögtönzött epizód se volt kutya! A tragédiában mindenkinek megvan a maga szerepe, senki sem maradhatott ki belőle. Ettől kezdve még automatikusabban kellett a szerepemet játszanom. A büntetőapparátus attól fogva, hogy mozgásba jött, szinte magától működött. Már csak a kezemmel kellett megmosnom és az asztalhoz mennem, miután bevettem valami olyasmit, mint manapság az aszpirin-tabletta. Kérem, magyarázzák meg, miért lett olyan barátságtalan irántam a feleségem öngasága? Végére nem képzelhette, hogy egy állami tisztviselő holmi asszonyi álmok miatt kockára teszi az állását és megsérti Róma tekintélyét. Szolgálójával együtt eltűnt, nem sikerült megtudnom, mi lett velük. Állítólag Antiochiában látták őket. Ez lehetséges. Már nem is bosszant. A szabadságnak ára van. Az ő esetében azonban közrejátszott valami, amely megzavarja a lelkiismeretemet. Nyilván nem helyesli a magatartásomat. Akár a tyúkok.

Kétségtelen, hogy az istenek személy szerint haragszanak rám. Elmondom a legfeltűnőbb botrányt, amellyel Rómában és a tartományokban is foglalkoztak az újságok, s még idejében felismerték, hogy én emiatt csak részben vagyok felelős. Bizonyára tudja, hogy a kiküldetéssel megbízott tisztviselőt számtalan jelentéktelen munkával tisztelik meg, mint például jutalmak kiosztása az arra érdemes polgároknak, a katonaság és a tűzoltóság buzdítása, ünnepélyek, évfordulók, szónoki versenyek rendezése, stb. Szónoki tehetségem, jól megfogalmazott körmondataim és érveléseim — hiszen római vagyok — alkalmassá tettek ilyen körutazásokra. Feletteseim azon a napon Ardaeaba küldtek, a rutulok régi fővárosába. Az volt a dolgom, hogy koszorút helyezzek el a helyi Jupiter-szobor elé és köszönetet mondjak azokért a jószolgálatokért, amelyekkel századokon át szakadatlanul elhalmozta a várost. Éppen befejeztem ünnepi beszédemet és gyöngyöző homlokomat törölgettem, miközben a papok tömjénfüst és zene mellett elkezdtek az előírással áldozat bemutatását, amikor észrevettem, hogy Jupiter lassanként elveszti egyenes tartását és jóakarátua a szertartás fölé hajol, amit más körülmények között jó jelnek is lehetett volna tartani. Szörnyű rémülettől bénultan figyeltük ezt a színjátékot. A papok azonban elfoglaltságuk közben semmit sem vettek észre, csak a disznóval törődtek, amely sívalkodva, huzakodva követte a kost és a bikát az oltárhoz.

Az Isten leereszkedése végül is olyan fenyegető méreteket öltött, hogy egyszerre csak egyensúlyát elveszítve nagy robajjal porfelhőtől körülvéve rázuhant a szolgálattevőkre és a szó szoros értelmében — nem tudom másképp kifejezni — szétlapította őket. Hogyan írjam le az eseményeket követő zűrzavart, a nyomasztó sötétséget, a velőtrázó kiáltásokat, a szertehulló szénparaszat, és a mindent felülmúló undorító trágyaszagot; mert az éjjeli madarak exkrementumukat évszázadok óta tiszteletreméltó gondviselőnk bensejébe ürítették. Az egész épületet betöltötte a megzavart madarak ijesztő szárnyacsapkodása, beszámolómban mindezt jelen-

tenem kellett, és nemsokára leolvashattam törvényszéki írnokaim arcáról, hogy főnököm nincs velem megelégedve. A hatóság ugyanis igen agyafúrtan tudja magáról másra tolni a felelősséget. Katasztrófa-specialistát láttak bennem. Néhány „jóbarát” kibányászta a levéltárból a silohai toronyra vonatkozó feljegyzéseket is.

Ó igen, valami igazuk nekik is volt, hiszen ez a történet csak csúcspontja volt a gyanús események sorozatának, amelyeknél jelenlétem döntő tényezőnek látszott. Ön tudja, hogy Itáliában milyen könnyen kiáltanak ki valakit vészmadárnak. Fejemet hamarosan baljós dicsfény vette körül. Pedig hát mi részem volt nekem például abban a nevetséges nápolyi balesetben? Csupán néző voltam mint a többiek, a kereskedelmi kamara vendége, mikor a helybeli Merkur-szobor tetőtől-talpig szétrepedt és udvariatlanul leleplezte a sekrestyést egy pincepatkánnyal felvértezve, melyre a hasüreg labirintusában jós kötelességének teljesítése közben volt szüksége. Miért ne lehetne ezt természetes okokkal magyarázni? Például a vulkánikus talaj egy váratlan lökésével, vagy azzal, hogy a fémöntvénybe egy szalmaszál került?

Emlékezem egy korábbi mulatságos epizódra is. Egyik barátomat kísértem el adóbeszedési körúttjára. Egy gazdag, öreg különknél kötöttünk ki, akinek sikerült éveken át kijátszania a kincstár kizsákmányolását. Ez alkalommal sem találtunk semmit, és ravaszdi házigazdánk, akit hiába-való keresésünk jókedvre derített, megosztotta velünk szerény lakomáját, savanyú bort és mátyásmadarat. Ekkor hirtelen sóhajtásfélet hallottam a hátam mögött, egy kis zörrenést, csendülést, és látom, hogy vendéglátónk arca színt vált. Megfordulok. A zajt a gazdagság istenének bendője okozta, a szobor ugyanis, amely előtt a házi oltárnál hódolni szoktak, hirtelen megfordult tengelye körül, jótékonyan feltárva bensejét, a beépített szekrény fiókjait, ahová derék emberünk a kincseit rejtette: pénzt szépen oszlopokba rakva, ezüstneműt, ékszereket, értékpapirokat. Egy egész délutánt az összegyűjtött anyag leltározásával töltöttünk. Tulajdonképpen mi is történt?...

Mialatt Pilátus az Haute-Garonne vidékén medvék és bölények között egy fogatlan negyedesfejedelmet őriz a vastag levantei feleségével, ilyen képek vonulnak el a szemei előtt, ilyesmit álmodik, ha alszik, ilyesmi játszódik le bensejében; álmatlan éjszakáin földalatti ajtókat hall ki nyílni, tömegek lármáját, kavargását, zajongását hallja; s akkor hirtelen megjelenik előtte a gigantikus, fölismerhetetlen arcú vádlott. Milyen élmény: egy civilizáció omlik össze a homályba boruló nap sugarainál. És agyában szünet nélkül, föltartóztathatatlanul, összekeverten, egymásratolulva, befurakodva, egymással támadón szembenállva a póre lényegét jelentő két mondat: *Íme az ember, és Mi az igazság?*

Pápay Klára fordítása

A nagy zsenik ragyognak, birodalmuk van vagy egyéb nagyságuk, győzelmeik vannak és sikerélményeik... Jézus Krisztus nem volt gazdag, nem voltak tudományos teljesítményei; az ő területe a szentség. Nem talált föl semmit, nem kormányzott birodalmat; viszont alázatos volt, türelmes, szent Isten előtt és félelmetes a démonok számára; nem volt bűne. Milyen ragyogásban, milyen végtelen dicsőségben jelenik meg a hit szemével nézve...

Pascal

(Részlet a szerzőnek a *Magvető* kiadónál a közeljövőben megjelenő „Saul” című regényéből.)

Ez a legmélyebb kútakna a városban, az aljára kerengő lépcsősor vezet le. Egy ideig fönt ácsorogtam, a tamariszkusz bokrokat néztem, időnként enyhe szél mozgatta meg őket. Kallódó jelenlét mindenütt. Aztán lebotorkáltam a meredek lépcsőkön. A hűvösség minden lépéssel följebb kúszott rajtam, végül egészen ellepett. A hegyi favágók mondják mifelénk, hogy minél világosabb az erdő, annál hidegebb. Lent a kútnál már végleges volt a sötétség; a fény lehet ilyen végleges a láng belsejében. Ami ennyire fokozhatatlan, vajon különbözik is? Rabbi Abjatórnak való kérdés, hogy elrontsa... A sarumat odafönt hagytam, hogy ne csúszkoráljak, és mezítláb tapogattam ki a kútkávét. Hideg volt, de tőlem parázs is lehetett volna. Ha egyszer az ima tudna idáig elragadni, ebbe az egyformaságba!

Kis idő múlva halk karistolást hallottam föntről. Első pillanatban Kórera és Disánra gyanakodtam; hogy ők követtek feltűnés nélkül, és most igazolva látják aggodalmukat. Csak nem féltenek, mint Tohu? Ez feszélyezett.

— Ki az? — kiáltottam föl.

— Tiéd ez a saru? — szólt le egy idegen hang.

— Ha szakadt, akkor igen. Mit akarsz vele?

Nem jött válasz — helyette valaki visszahúzódott az akna széléről. Sietve megindultam fölfelé. Megkönnyebbültem, amikor ott találtam még; a kőpadon ült, behúzódva a bokrok lombja alá. Engem meg egyszerre végigöntött a holdfény, ahogy kiléptem. Kicsit zavartan igazítottam bele lábamat a saruba, aztán közelebb léptem. Az arcát nem tudtam jól kivenni, de az biztos, hogy nem kopaszodott úgy, mint én, és a szakálla is sokkal tömöttebb volt.

— Jó szemed van, hogy még egy ilyen kopott sarut is észreveszel.

— Azt hittem, lebucskázott valaki a lépcsőkön — mondta.

A közvetlen hang egyszerre megütött. Vagy a szó inkább, amit használt? Gyermekekoromban hallottam utoljára, s most akaratlanul is lefegyverzett. Már számon volt, hogy faggatni kezdem — kicsoda, hová való, kiket ismer — de aztán mégse. Úgy éreztem, most jobb így. Egyszer én is megengedhetem magamnak.

— Kicsit régen hallottam ezt a szót...

— Úgy mondogd ezt, mintha csakugyan öreg volnál.

— És te?

— Gondolom, egyidősek lehetünk — felelte. — Nem akarsz leülni? Vagy vársz valakit?

— Itt nem.

— Így úgyse találkozunk minden nap.

— Hogyan?

— Hát így... Véletlenül.

— Szóval, találkoztunk már, azt mondogd.

— Hiszen azt kérdezem én is.

— Hát ne kérdezd! — vakkantam föl. — Senkise kényszerít rá... Én a legkevésbé.

— Nagyon elegend lehet belőle — mondta kis szünet után.

— Most igen. De azért ne érts félre. Szívesen beszélgetek veled, csak nem érdekel, ki vagy. Olyan hihetetlen?

- Nem.
- Hanem az a szó... Lebucskázni?
- Főnt északon mondják így.
- És Galileában?
- Ott is. De inkább a gyerekek csak.
- Az jó, ha a gyerekek, nem?
- Az a legjobb. Ők nem felejtik el.

Leültem a pad végére. Még jól is esett az elképzelt kockázat, hogy legalább egy órára kioltsak minden görcsőt, egy olyan tanú előtt, akitől semmit nem várok, még azt se, hogy válaszoljon.

Amikor utoljára Tarsuszban jártam, éjszaka érkeztem meg az öreg-városba, és egy vak koldus csatlakozott hozzám. Megkérdezte, hogy hová tartok. Én meg félszegségből — félszeg tartózkodással — azt mondtam, hogy idegen vagyok. Rögön ajánlkozott, hogy bárhova szívesen elvezet. S akkor már nekem is tetszett a felcserélt szerep, — hogy egy vak vezessen. Azt találtam ki, hogy a Cydnusparti kertekbe szeretnék kijutni. Bólintott, hogy jó, és belekapaszkodott a karomba. „És te?” kérdeztem. „Te mit csinálsz ilyenkor a városban? Csak jössz-mész?” — „Nappal alszom” felelte. „Amikor tele van az utca, nehéz megtalálni valamit.” — „Hát még valakit!” mondtam. „Az igaz” nevetett. „De ilyenkor más. Az ember hallja a lépéseket. Ha nagyon zsvajognak, mindjárt sötét lesz. Szeretem a csöndet.” — „A pusztában kellene élned.” — „Hiszen ott élek” fogta suttogóra a hangját — „Láttál már börtömlőt, amikor fölhasad? Az ég is úgy csinál...” — s egy pillanatra megállt, hallgatózott, mintha így akarta volna leolvasni arcomról a szavai hatását. De nem csodálkoztam. Az talán természetesebb, ha valaki egész nap töröket meg illatosítókat árul? Vagy dobót ver? „Mondjad csak!” biztattam. „Micsodát? A pusztát?” — „Amit akarsz” feleltem. „Mesélj.” Az öreg elmondta, hogyan vakult meg. Néhány társával juhokat őrzött, s egyik nap a leg-szebb anyajuh eltűnt a nyájból. A társai lemondtak róla, de ő nem nyugodott bele, elindult keresni. „Hát ez csakugyan úgy kezdődik, mint egy mese! És volt valami nyom, amelyen elindultál?” — „Hát hogyan?” felelte. „Nappal volt, amikor elindultam. S akkor még nekem is fontos volt, hogy a szememmel lássak. Meg muszáj is volt keresni. Anyajuh nélkül te nem lennél árva? Csakhát az se könnyű. Nagy, füves legelők vannak arra, de aztán azoknak is vége lett. És ahol fű nincs, hogyan legyen ott juh? Nem igaz? Pedig csak arra mehetett tovább, a homokpusztába.” — „És te mentél utána” mondtam, mint gyermekkorunkban, mikor jólesett megismételni, amit nem hittünk el, de azért sajnáltuk is volna, ha nem tudjuk elhinni. „Igen, igen!” erősködött az öreg, és maga elé mutatott. „Nézzed csak... látod? Hát úgy képzeld el, hogy az volt belevésve nekem is a szemembe, semmi más, csak az. Te meg mentél a homokbarázdában... a következő nap is ugyanabban... a tizedik nap is ugyanabban... és nem is gondoltál rá, hogy a nap kiegészítette a szemedet, mert azért mégis láttál...” — „Hogyan?” kérdeztem. „Mégis?” — „Hát az anyajuhot!” felelte jókedvűen. Mire én: „Hiszen akkor nagyon szerethetted!” Ettől egyszerre izgalomba jött az öreg, és a fülemhez hajolt: „Jól mondd, de csak félig! Te féreg, azt hiszed, hogy szerethetsz? Csak utána mész, mint a birka. A szeretet az Úrtól van, és az Úr felé megy. Ő szeret, te meg üldözöd, és utol akarod érni. Ha ő nem szeretne, hogyan tudnál te szeretni?”

Itt elakadtam.

Az idegen lassan előrehajolt. A hold nem szemből sütött már, hanem oldalról, és egy tamariszkusz ág árnyékát tolta a lábunk elé. Észrevettem, hogy azt nézi.

— És az öreg? — kérdezte. — Utolérte?

— Mit?

— Hát, az anyajuhot.

— Hiszen mondom. A nap kimarta a szemét.

— Akkor biztos — s mielőtt hátradőlt volna, letört egy gallyat, és odafektette a csipkés árnyékra. De úgy látszik, nem bízott benne, hogy értem a példázatot. Mint egy igazi sófer,* megismételte a mozdulatot: fölemelte, újra visszafektette a földre az ágat. És én tényleg csak akkor értettem meg: hogy előbb le kell törni, csak akkor találkozhatik az árnyékával.

Megijesztett ez a néma szókimondás. Ingerült vonzódást éreztem iránta, és képtelen voltam elhinni, hogy megtevésszen. Bízni akartam benne, és nem akartam tudni, hogy kicsoda. Azt hiszem, túlságosan is visszaéltem a gyengeségemmel.

— Most jobb, ha elbúcsúzunk — mondtam.

Aztán később:

— Te nem szoktál félni magadtól?

— Te sem magadtól félsz.

— Hát kitől?

— Lehet, hogy tőlem is.

— És te éntőlem?

— Tőled már nem. Arra jó volt ez a beszélgetés.

— Most jobb, ha elbúcsúzunk — ismételt meg.

— Igazad van — mondta, és félállt. Azt az üres, meredek sikátort nézte, amelyik a völgy alsó kijárata felé vezetett. Aztán fölemelt egy iszákot a bokr mögül, és belerakta a két saruját. Csak utána lépett oda mellém. Magasabb volt nálam, de valahogy nem jött, hogy felnézzek rá. Inkább hagytam, hogy vállamra tegye a kezét.

— Azt hiszem, a te vak öreged mondta jól. Mindenki üldöz valamit. Aztán...

— Ezt kinek mondod, Istefanosz?

— Mind a kettőnknek, Saul.

Mire felocsúdtam, eltűnt a sikátorban.

Félkörös kőpalánk húzódott a kúttól nem messze. Az előbb két patkány cammogott végig a tetején, otromba tanúi a beszélgetésünknek. Most két fej bukkant elő ugyanott, aztán egy harmadik. Ez a harmadik volt a Kedmahé. Kedmah maga elé engedte Kórét és Disánt. Az arcom elég beszédes lehetett, mert egy pillanatra beléjük fagyott a szó.

— Koslattok utánam?

Disán vigyorogni próbált.

— Nem tudhattuk, uram, hogy te még Séjánál is... — és Kedmahra nézett, aki leszeggett fejjel húzkodta az ágyékkötőjét. Egyedül ez a mozdulata volt a régi. S egyszerre engem is elfogott a saját mulasztásom gyanúja.

— Mit akart tőled? Mit beszéltél vele? — kérdezte Kóré.

— Séjának jelented?

— És mért nem tanúk előtt?

— Szólhattál volna nekünk, uram...

*Írástudó; tanító.

Majdnem bizalmatlanul néztünk egymásra. Végül Kedmah kezdett beszélni, de úgy, hogy most sem emelte fel a fejét. Csak a tényeket mondta. A férfit, akivel a kútnál találkoztam, harmadik hete figyelték Séja megbízottai. Legutóbb az egyik zárandokszálláson ragadtatta el magát. Mikor szemére vetették, hogy nem mondja meg kereken, kinek a követésére buzdít, a kerítéson gubbasztó kakast hessentette föl, állítólag ezekkel a szavakkal: „Kit nem kergettek apáitok, aki a szárnyát használni tudta? Kit nem gyilkoltok ti, aki repülni tud?” De akkor még nem léptek föl ellene, várták, hogy név szerint is elszólja magát. A városban különben szabadon közlekedhetett, csak a kapukat nem hagyhatta el, ez volt a parancs.

— És biztosak vagytok benne, hogy ő volt az?

— Hát, ha mi olyan messziről megismertük, uram... — mondta Kóré.

Akkor már sejthették, hogy az ügybe nem vagyok beavatva; vagy ami még rosszabb: tudok ugyan róla, s közben titkos találkozásokat bonyolítok le Séjáék háta mögött. Ez a gondolat annyira piszkos volt, hogy nem is magyarázkodtam. Zsibbadtan hallgattam. Aztán Kedmahra néztem. Arcáról eltűnt a cinkos nyíltság, de a jámbor lelkesültség is, ami a szerencsétlenség napján úgy felingerelt. Hűvös szolgálatkészséggel állt előttem. Nyilván azt hitte, hogy Séjáék mellőzése bánt, csak éppen megsegényíteni nem akart, és inkább nem szólt. Nem tudhatta, hogy sokkal számonkérőbb kútaknába zuhantam: bennem lett gazdátlan minden. Tudtam addig is, hogy csak a kötelesség adhat értelmet a képtelennek; de azt már kevésbé, hogy a szeretet, a gyanútlan rokonszenv tévedése nélkül gyűlölni is csak méltatlanul lehet. Erre akkor jöttem rá. Ha valakinek — nekem volt jogom hozzá, hogy bírái elé vigyem a fiatal törvénymagyarázót. S mielőtt meggondolhattam volna magamat, kiadtam az utasítást.

Mint a hibbantra, úgy néztek rám.

— Most, uram?!

— Most. Vagy nem elég világos? Végigkutatjuk a sikátort. Azt hittem, világos.

— De honnét tudod, hogy itt éjszakázik?

— És ha tovább ment?

— Megvár — feleltem; s ez elég rejtélyesen hangzott, hogy ne tudják, hogyan értsék.

— Te tudod, uram — mondta Kóré, és összenéztek.

— Négyen elegen leszünk? — kérdezte Disán.

— Nem ártana, ha Sof is itt volna.

Kóré felvakkant:

— Sof nincs ma szolgálatban, uram...! Mondtuk már.

A sikátor meredek volt, akár egy csúzda, s alig negyven-ötven ház. A meredek alján fehér kövecses út, két alacsony kőszánc között. Ha a törvénymagyarázó valóban tovább ment, még látnunk kellett volna: másfelé nem volt kijárója a völgynek. Az utolsó háztól nem messze dörongformájú feketeség hevert az úton, mint valami sorompó. Amikor lenéztünk föltről, pillantásom erre a dörongra tapadt rá, s jó ideig semmi más nem létezett számomra, csak ez a heverő fa: hogy átlépte-e valaki, amíg mi beszélgettünk. Biztosan éreztem, hogy nem. Még itt kell lennie.

A következő pár órának azóta sincs megbízható története bennem. Amire vissza tudok emlékezni: mint a széttört cserép. S a holdfényben még az is kétséssé lesz, ami ártatlan. Kapuk és udvarok négyszögei, in-

dokolatlan gödrök, avas olajszag, meztelen combok, falhoz tapadó gyermek tenyér, egymáshoz szoruló vállak, sípoló lélekzet. Ügyetlen szerszámok, melyek még estéről maradtak elő, s most az is belebotlott, aki odarakta. Szivárványos tócsák, állatitatók, tele toll meg pihegubanccal. Átható vizeletbűz. Görbülő lábujjak a vastag porban, s ahogy az ujjak között a por kipréselődött. Disán annyira közel lépett az asszonyokhoz, hogy saruja ráfeküdt a lábfejükre, nem tudtak hátrálni. Az egyik udvaron száradó fehérneműk között kellett a házajtóig mennünk, a vásznak aljába gyűlt víz minden lépésnél a nyakunkba csurgott. Már ébren volt a család, mikor lucskosra ázva előkecmereggtünk. Lehettek vagy tizen. Kórét váratlanul mellen ragadta egy idősebb férfi, de előbb fölállt egy zsámolyra, hogy az arcuk egyvonalba kerüljön. Semmit nem mondott végül, a gyerekek meg nevettek. Kóré barátságosan karjára vette az egyik kislányt, fölemelte a magasba, de azt már nem tudta kitalálni, hogy ott mit kezdjen vele. Lassan visszaengedte a földre, s ez még a beismerésnél is szerencsétlenebb mozdulat volt. Mindenkit kiküldtem a szobából. Amikor egyedül maradtunk, ráparancsoltam Kóréra, hogy kotorjon be a priccsek alá; Disánra meg, hogy kopogtassa végig a falakat. Ők is tudták, hogy ez értelmetlenség, és lehetetlen, hogy a törvényt magyarázó ilyen megalázóan próbáljon elbújni előlünk, — számomra mégis ez tette elviselhetővé a hajszát, amibe belekényszerültem: ha nem változtatok a szokásos eszközökön. Így nem volt annyira személyes. Disán, akinek gyengeje volt a turkálás, itt se tagadta meg magát. Ő fedezte fel, hogy a bogarakkal lepett vakablakban étel savanyszik, s valami lé túrósodik az egyik edényben. „Ne szórakozzatok” mondtam, és kifordultam a szobából. Kint az utcán vártam meg őket. Kedmah örködött a kapunál, együtt hallgattuk a vásznak csöpögését. Mondtam neki, hogy még lesz beszélgetni valóm vele. Bólintott, hogy tudja. Amikor Kóré és Disán végeztek, azt ajánlottam, tartsunk egy kis pihenőt. Kedmah megjegyezte, hogy a pusztai utunkon nem jutott eszembe ilyesmit ajánlani. „Az igaz” feleltem, „de a pusztában házak sincsenek, amelyekben nem mi lakunk. Különben, ha nem vagy megelégedve a vállalkozásunkkal, nyugodtan elmehetsz.” Maradt. Sőt, a következő ház ajtaját éppen ő kezdte fessegetni, mikor a zörgetésre nem jöttek elő rögtön. Itt egy kihívóan üres kamrába nyitottunk be először, a falból vaskampók álltak ki, csomózott kötélvég — éppen csak trágyaszagot nem éreztünk. Bent a szobában már inkább; de állatot ott se láttunk. Csak egy kamaszforma lány mászott elő a sarokból, és egy üres kötelet húzott maga után. Amikor elhagytuk a házat, észrevettem, hogy egy vállas, nagydarab férfi sündörög utánunk. Azt mondta, szívesen őrt áll a sikátor alján, vagy ahol akarjuk. Meztelen mellén lyuggatott hevederszij feszült, egész derekáig körbe volt tekerve. Mintha Jójadát láttam volna magam előtt — Jójada durvább mását. S talán éppen ez az edzettséget fitogtató szíj volt az oka, hogy hirtelen elveszítettem a mértéket. Rákiáltottam, hogy tűnjön el, és tegyen új kötést a barány lábára, mielőtt bégetni kezd; ha már annyira rejtegetik. Valahogy kezdett jólesni, ha olyasmit teszek, ami undorító. S egy idő múlva Kóré és Disán is belejöttek. Ajtókat taszítottunk be, asszonyokat löktünk félre, leszeggett állak alá nyomtuk oda az öklünket. Disán nem kímélte a szíját, ha nem elég gyorsan mozgott valaki. S mindezt egyetlen hang nélkül. Még sírányozás sem volt. Mintha mind összebeszéltek volna, hogy összeszorítják fogukat a kedvemért — néha már úgy éreztem. Jellemző apróság, hogy mikor megszedültem párszor — ez a vége felé történt — mindig Disán vagy Kóré ugrott oda, hogy fölsegítsen. Kedmah egyszer se.

„Pedig itt van!” biztattam őket ilyenkor. Erre mindig ugyanazt ismételték: „Te tudod uram.”

Mire az utolsó ház kapujához értünk csapzottan, már fémes derengés ütött át a sötétben.

— És most? — kérdezte Kóré.

— Most már nem sürgös — nevetett föl Disán. — Ez már a rókarántó. Ha nem ment tovább, akkor csak itt lehet.

Kedmahra néztem.

— Te...?

Az öreg gyanakvón emelte föl a fejét.

— Mondjad, uram.

— Ezt az utolsó házat rád bizzuk. Úgyis csak örködtél eddig.

— Úgy érted, hogy egyedül?

— Nem bízol eléggé magadban?

— Te csakugyan beteg vagy! — fakadt ki Kóré. — Átengeded neki, mikor éppen te akartad annyira...?

— Hagyjátok — mormogta Kedmah. — Neki az a fontos, hogy ő bízson bennem — és gyorsan belépett a kapun.

Az öreg valamennyiünkénél halkabban dolgozott. Jó félórát várakozunk rá, és semmi hang nem szűrődött ki. Csak lépések néha, s egyszer valami üstcsengés.

Vagy kolomp?

Kóré megpróbált beszélgetni közben, de nem álltam rá. Tovább sétáltam. Ahogy visszanéztem a sikátorra, fehér foltokat láttam megmozdulni a kerítések fölött. Figyeltek bennünket.

— Különben igaz... Kedmah elég öreg már — folytatta Kóré. — Megérdemli, hogy A. őt dicsérje meg a jó fogásért.

Már ha csakugyan horogra kerül — mondta Disán. — Mehet majd megint kihallgatásra.

— Kihez?

— Hát A.-hoz. Már vagy háromszor volt. Nem mondta?

— Nem — mormogtam.

Kis idő múlva Kóré odalépett mögém.

— Nem lesz itt semmi, uram. Azt hiszem, tévedtünk. Vagy még a föld alatt is folytatni kell.

— Meg a levegőben?

Ostobán nézett rám; megveregettem a nyakát.

— Ne erőltesd az agyadat. Most majd aludhattok. Hajnal lesz nemsokára.

Kedmah akkor lépett ki a kapun, egyedül.

Nem siettünk oda hozzá, ahogy várni lehetett volna. Szétszóródva álltunk a meredek alján, mint az egy kézből legurított kövek. Disán mozdult meg először.

— Tudtam én! Minek is maradt volna. Egy rókalyukban? Akkor már biztosabb a pusztá.

— Szóval senki?

— Senki, uram.

— Csak a háziak?

— Csak a háziak.

— Jó, akkor végeztünk — mondtam. — Köszönöm, Kedmah. Nektek is, Kóré.

Kedmah az Antonia-toronynál ért utol. Nem magyarázkodott, szó nélkül jött mellettem.

— Kórét azt mondja, ötödik napja sántítasz. De nem nagyon látom.

— Most már nem annyira — dörmögte. — Ráesett egy kő.

— Hogy? Már megint egy kő?

— Nem megint...

— Jójadára is alaposan ráesett.

— Jójadára nem.

— Az eszetek sántít! — s egyszerre minden kedvem elment a beszélgetéstől. Nem érdekelt. Úgy éreztem, túl vagyok Kedmahon. Már csak sajnálatból kérdeztem tovább, mert láttam, hogy őt emésztí valami.

— Hallom, A. fullajtárja lettél. Ő tiltotta meg, hogy engem fölkeress?

— Senki se tilt tőled!

— Az se volna nagy baj. Valamikor szerettem, ha engedelmeskednek nekem. De most már... Nem is tudom. Kevés.

— A sértődöttség beszél belőled.

— Azám! — s teli szájjal nevetni kezdtem, visszhangzott az utca.

Aztán odahajoltam hozzá.

— Mivel sértettél meg, Kedmah? Te csak tudod.

Az öreg most kezdett összeroppanni; másra lehetett elkészülve. Bártortalanul mondani kezdte:

— Ott voltam én is a zarándokszálláson...

— Melyiken?

— Ahol az a fiatal rabbi beszélt. Tőled mit akart?

— Tőlem? Miért éppen tőlem?

Aztán később:

— A. kérdezteti?

— Én kérdezem, uram.

— Te? És te ki vagy?

Zavartan pislogott rám.

— Te kérdezed...?

Már ébredtek a városban a szárnyasok, távoli kakaskukorékolás hallatszott.

— Valamelyikünk elárulja a másikat — mondtam.

Nem szólt.

— Csak az a kérdés, kinek — folytattam. — Lehet, hogy A. jobban megbízik benned, mint bennem? Én meg ok nélkül gyanakszom rád, A. helyett is? Azért titkolódzol előttem, mert neki szeretnél engedelmeskedni? És ha kiderülne, hogy A. nem is olyan őszinte hozzád? Hogy csak áltatod magadat? A. meg éppen arra számít, hogy az ő bizalmasaként jobban felbátorodsz, s nekem vallasz be olyasmit, ami se neki, se nekem nem tetszik, — hogy majd ő mondhassa a szemembe: „Látod, ez a Kedmah nem érdemelte meg, hogy bízzál benne!”

Az öreg elképedve nézett rám.

— Ne játsz velem, uram! Van más dolga is A.-nak... Még hogy éppen engem! Ha még Kóréval... ő legalább tiszt. Ha tudni akarod, még soha nem láttam A.-t a palota szobájában.

— Szemből nem is, mert háttal álltál neki. Ő kérdezett. Te mit feleltél?

— Csak egyszer voltam nála — mondta hirtelen elcsendesedve.

— És?

— A nővéred után érdeklődött.

— És?

— Meg hogy igaz-e, hogy gyógyítani szoktál.

— És szoktam?

— Valami gyerek után érdeklődött, hogy tényleg meggyógyult-e.

— Nagyon sokat tud A. De te se panaszkodhatsz.

— Nem is ismerem a nővéreket.

— Attól még kérdezhetnek. És te is felelhetsz.

Kedmah hevesen szétrántotta a köpenyét meg az ingét.

— Semmi olyat nem mondtam!

— Akkor miért jöttél utánam? Valamit csak akartál.

— Te mondtad, hogy beszél-nivalód lesz...

— Már elfelejtettem, hogy mi.

Az öreg megállt tétován.

— Azt akartam mondani, hogy nem csaptalak be. Nem volt ott a házban.

Aztán sietve újra megindult. Hagytam, hogy előttem menjen, a tarkóját néztem. Azt hiszem, akkor bocsátottam meg neki, — hogy ilyen lehetetlenül gyermekes és gyáva. Hogy ennyire őszintén hazudik.

Közben odaértünk a Vörös Toronyhoz, ahol először láttam meg Támárt a kőpalánk tövében. Lassítottam egy kicsit. A nárciszok illata ilyenkor hajnalban a legerősebb. Kedmah azt hitte, hogy be akarok térni a kertbe, és készségesen félrehúzta az ágból font ajtót.

— Ne ülünk le egy kicsit?

— Így is megmondhatod, amit akarsz még.

Láttam, hogy összerezzen.

— Már amikor kijöttél a kapun, tudtam. De nem haragszom. Most már jobb így. Se te, se én. Úgy látszik, az Úr mégse ránk akarta kiosztani — s hosszan a szemébe néztem. — Beszéltél vele?

Váratlanul megkeményedett a pillantása.

— Nem lehetett — mondta.

— Nem akart beszélni?

— Azt nem tudom. Aludt. Egy kamrában feküdt a szerszámokon.

* Szorosan odalépett elé.

— Te így is letartóztattad volna?

Nehezen engedték el egymás pillantását. Mikor elváltunk, felvillant bennem, hogy esetleg az egész csak kitalálta; de nem valószínű. Szerszámokon aludni — ilyesmit nem szokott kitalálni az ember.

A hajnali szürkesség kezdett átváltani vörösre. A Damaszkuszi Kapu felvörösölt, de Tohu háza még nem. Így mondtam magamban, Tohu háza, mint aki csakugyan átmeneti szállásra tér be, nem az otthonába. A forduló után bevágott a pillantásom a házak közé. Hosszú és keskeny utca, egyáltalán nem meredek, minden köve ismerős, s az arcok is. Köszöntek, kitértek, utánam néztek, nem köszöntek, behúzódtak, rést nyitottak. De akkor még nem volt mozgás. Hagytam, hogy az úttest közepére vigyen a lábam. Egy hosszú lélekzet esett volna jól, amelyik addig tart, ameddig a házak, csupa nyitott kapuval. Aztán valami napsütött puszta, az éggel, ahová az utca vezet.

Tohu a kapuban ült és várt; azóta nem feküdt le, hogy elmentem.

— Gyűrött vagy — mondtam.

— Támár is nyugtalanul aludt — dörmögte.

— Most hol van?

— Tudod te. Bent a kamrában.

— Nem tudtam.
— Valamit csak tudsz...
— Pizskos a város.
— Hogyhogy pizskos?
— Ahogy jöttem hazafelé. Ilyenkor jobban látszik. Amikor magára hagyják.

— De nem hagyták magára.

— Hát nem alusznak?

Nevetett.

— Tíz éve egyszer én is így jártam... Este mentem el, reggel jöttem haza. Régi barátok... Fiatalság! Itthon meg várt az asszony, Támár... Nehéz a kapuban ülni, most már tudom. Persze, kinevethetsz. Én igazán nem vagyok okos hozzád képest. — Aztán újra elcsodálkoztam. — Pizskos? Azt mondd? Ezt is csak tőled hallottam még.

Kezdek éledezni az árnyékok, a házak éle hűvösen átizzott.

— Menjünk be, Tohu.

— Azt hittem, éger.

— Szamár vagy. Csak nem sértődtél meg?

Nyögve felállt, tenyerét odahúzta az ülepéhez. A fülledt éjszaka után most keveredett egy kis hűvösség a levegőbe. Az udvaron dermedten kígyóztak a seprűnyomok barázdái. Minden nyomot hagy. Támár kamrájának nemcsak az ablaka, az ajtaja is csukva volt, s ez meglepett. Tohu odaemmagott a fal mellé, a lócához; én hátramaradtam egy kicsit. Mustrálva nézte, hogyan húzom magamat végig az udvaron.

— Lefekszel?

— Majd igen. Most még nem tudok.

— Azért jó neked — mondta.

— Nekem nagyon.

— Én meg csak a megrendelőkkel mindig... Mit tudok én a világról? Semmit. Hozzám jönnek, nem én megyek. És az nem ugyanaz.

— Ne panaszkodj.

— De csak úgy belépni valahová! Az igen. Téged már ismernek, odateszik melléd a széket, hallgatják, amit mesélsz. Tudod, hogy adnak a szavadra?

— Mit akarsz?

Összehúzta a szemét, mintha cinkosan mosolyogna.

— Mindig arra vágytam, hogy tíz gyerekem legyen... tizenöt! A saját véred legalább elnézi, hogy olyan vagy, amilyen. Aztán mégsem úgy lett. Tohu, a cserzővarga! Azért boldog vagyok, csak irigyellek.

— Mit akarsz, nem mondanád meg?

— Beszélgetni. Azt hiszed, nem látom? A száraz rongyot is kifacsarnád. Még több... még több szeretetet! Hát nem elég, amit az Úr adott? El vagy kényeztetve, az az igazság.

— Elhatároztad, hogy csupa igazat mondasz?

— Én igen — nevetett.

— És már kora reggel! Nem is tudom, honnét veszed.

— Tartogattam. Éjszaka volt idő rá. Rakosgattam egyiket a másik mellé... Rájöttem, hogy még sose dicsértelek meg úgy igazán.

— Te ittál!

— Azt azért nem.

— Dehát mi a poklos fenét gondolsz rólam?

— Csak jót.

— Köszönöm.

— Támár is.
 — Őt csak hagyd ki lehetőleg.
 — Pedig ha ittam volna, biztos jobban látnék. De téged így is látalak...
 — Hol? Hiszen úgy ülsz itthon, mint a bálvány.
 Az öreg undorral kiköpött.
 — Ez a bálványnak szólt.
 — Jó, jó... csak mondom.
 — Én is. Vagy bánt, ha tudom? Itthon úgy szürod le magad, mint a füstös karó, aztán elmész, s akkor egyszerre csupa virág...
 — Hol láttál, azt mondd! Nem tett jót neked ez a virrasztás.
 Rám nézett, a szeme vérekes, kialvatlan, gyermekes, riadt volt. A hangja éles.
 — Neked se tett jót.
 — Bent voltál te is a városban...?
 — Minek? Úgyis tudom, mit csinálsz ott. Otthon vagy te akárkinél. A szívedet kiteszed, a szívüket kiteszik, még virágot is a lábad alá, ha akarnád... Nincs nyugtuk, amíg oda nem mész, és nem parancsolod nekik, amit úgyis akarnak. Te meg szégyenled a nagy ragaszkodást, rühelled a bizalmukat — mintha nem érdemelnéd meg! És mégsem elég. Még az utolsó rongyukat is kifacsarnád...
 — Nagyon jó. És mit tudsz még?
 — Egyszer láttam, amikor galambot simogattál, a szárnya alá dugtad a kezedet. Tudsz burukkolni?
 Az udvar akkor kezdett felvörösleni, a tetőkről ferdén csapódott le a fény. Tohu nem vette le rólam a szemét, kezét az arcom elé tolta.
 — Mit akarsz?
 — Csókold meg. Most rászolgáltál a bocsánatra.
 Azt hiszem, engedelmeskedtem; de utána meglöktem a mellét.
 — Bolondot csinálsz belőlem?
 Becammogott a házba.

AFRIKAI LÍRA

John Mbiti

NE ÚGY, MINT EDDIG

Megelégteltem, hogy a saját fejem szerint
 járkaljak ide-oda
 és hogy állandóan a lábaim vonszolják testemet.
 Fáradtságos dolog az emberekért
 Szüntelenül a saját eszem után járni.

Megelégteltem, hogy az orrom után ügessenek,
 elég volt eddig követni, ahová vezetett.
 Ezután másként akarok járni,
 jöjjön az orrom énutánam.

Megelégteltem, hogy a nyakam csavargassam
 és bámészkodjam ábrándok után.
 Nem forgolódom többé össze-vissza.

Feszesen járok és hallgatok,
pihenjen csak nyugodtan a nyakszirt,
Uram, add, hogy ezután szemedet nézzem,
és csak szerelmedről beszéljek.
Istenem, milyen fáradt a tarkóm
az örökös forgolódástól!
Add, hogy szilárd legyenek és egyetlen utat
engedj csak látnom:
azt az utat, amelyet te ismersz.

Fülem belefáradt
az autók és vonatok zajába,
befelé fáradt a szavak zűrzavarába,
közelgő napok fejfájásaiba,
nagyon, nagyon belefáradt,
már majdnem megölt
a csattogó láрма,
megsüketített,
Uram, hívd fel a számomat,
és csak téged halljalak!

Torkig vagyok a káprázatokkal,
nem hagynak békén kint a világ
és bent a saját vágyaim.
Uram, te kápráztass el engem,
a te nagy szerelmed kényszerítsen,
és nevessek mindörökké!

Csanád Béla fordítása

David Diop

AFRIKA

Afrika, Afrikám
Ős-szavannák büszke harcosainak földje, Afrika
Afrika, melyről nagyapám dalolt
Egy messze folyó partjain
Én soha soha nem ismertelek
De látom ömlő véredet
Szépséges, fekete, hömpölygő véredet a végtelen mezőkön
Verítékező véredet
A munkád verítékét
Rabszolgamunkád verítékét
Gyermekeid rabszolgaságát
Afrika, felelj, Afrika
Tied e görnyedő hát
E megalázások-tiporta hát
E vérvörös csikokkal reszkető hát
Mely igent mond, ha korbács csattan Dél ösvényein
S ekkor egy hang egy komoly hang így válaszolt nekem
Izmos és zsenge törzs hevesvérű fia
Ott a távolban virul a te fád
Magányosan a fonnyadó, fehér szirmok között
Az Afrika, az a te Afrikád, mely új tavaszra ébred
Újból kihajt szívós türelme árán
S bőséges gyümölcsöt terem
A szabadság harsány vad ízeit.

Balássy László fordítása

Leopold Sedar Senghor

TAVASZI ÉNEK

A madarak éneke ragyogva száll az egyszerű égen,
Harsány füvek zöld illata száll, — április ez!
Érzem a hajnal lehetét, mely a függönyök fehér felhőit
lengeti, rázza

Hallgatom, hogyan énekel a nap üvegtábláin ablakomnak
Naettra gondolok, s az emlék lehetete csupasz nyakamat
megbizsergeti,

És a vér cinkosan susogni kezd az ereimben.

Te vagy az, kedvesem?! Figyeld csak egy másik földrész
áprilisi meleg fuvalatát,
Nézd, hogyan siklanak az azurban a vonuló fecskék dideregre,
Figyeld a kiterjesztett szárnya golyák fekete, fehér
surrogását,

Figyeld egy másik idő és másik földrész tavaszi üzenetét,
Figyeld a távoli Afrika üdvözlését és véred énekét,
Én már hallok az április ízeit dalolni ereidben.

Csanád Béla fordítása

Aimé Césaire:

TAM — TAM

ahogy a föld vérének árama
ahogy a széthulló napnak a vére
ahogy a százkelevényű napnak a vére
ahogy az öngyilkos vadállatok vére a tűzben
ahogy a hamunak a vére a sónak a vére
a szerelem vérének a vére
ahogy a vér lángra lobbantja a tűzmadarat
kócsag és sólyom
szállj fel és lángolj

Csanád Béla fordítása

Joseph Miézan Bognini

MI VAGY?

Varázsló vagy-e ismeretlen messze szigetekről
Csónak vagy-e — az ifjú évek anyás ringatója

A szelíd-szép jelen öröme lettél
Szemem többé már nem tekint a tovatűnt napokra.

Bőröm égő fekete nap
Bezárva őriz boldogságomat
Hogy újjászülessen a fény
A dőlt romok helyén

Ó, bimbókból fészlő város Abidjan
Grande-Bassam földje volt az ősi televény
Most megtanulom majd hogy az örökség
Eltéphetetlenül csak az enyém

A fa-gyökerek szívemből fakadnak
Hajításait mindenütt megtalálsz
Keresztül-kasul szőtték a világot.

Balássy László fordítása

A *Populorum Progressio* enciklika kibocsátása óta nem történt még egyházi megnyilatkozás, amely akkora visszhangra talált volna, mint a „*Tizenhét püspök levele*”. A jugoszláv *Franjo Franic* spliti püspökön kívül az aláírók mind a „harmadik világot” képviselik, névszerint a következők: *Helder Camara* és *Jean-Baptiste de Mota e Albuquerque* brazil érsekek, *Luis Gonzaga Fernandes*, *Severino Mariano de Aguiar*, *Francisco Austregesilo de Mesquita*, *Manuel Pereira da Costa*, *Antonio Batista Fragoso* és *David Picao* brazil püspökök, *Georges Mercier* algériai, *Michel Darmancier* óceániai, *Amand Hubert* egyiptomi, *Angel Cuniberti* colombiai, *Grégoire Haddad* libanoni, *Carlo van Melckebeke* singapouri, *Etienne Loosdregt* laoszi és *Jacques Grent* indonéziai püspökök.

*

A *Testimonianze* firenzei folyóirat 1967 októberi számában és a francia *Action Catholique Ouvrière* 1967 októberi adat-tárában közreadott szöveg szerint megállapítják a püspökök, hogy ha a nemzetek legnagyobb részének sikerült is már kivívnia politikai függetlenségét, még kevés nép mondhatja magát gazdaságilag szabadnak. Ugyanígy kevesen vannak azok a népek, amelyeknek körében megtalálható a társadalmi egyenlőség, holott ez az egyenlőség nélkülözhetetlen feltétele nemcsak az igazi testvériségnek, hanem a békének is, amely nem állhat fenn igazságság nélkül. Ebből a szempontból nézve a harmadik világ népei egyenesen a mai emberiség proletariátusát alkotják, amelyet kiszákmányolnak, sőt létükben is fenyegetnek azok a nagy népek, amelyek azon a címen, hogy erősebbek, jogot formálnak arra, hogy a kevésbé gazdag népek bírái és rendőrei legyenek.

Nincs tehát semmi meglepő abban — jelentik ki a püspökök —, hogy a világ fejlődésének jelenlegi szakaszában forradalmak támadtak és támadnak. A ma létező összes hatalmak is közelebbi vagy távolabbi időben mind forradalomból születtek, azaz szakításból egy olyan rendszerrel, amely nem biztosította már a közjót, s egy olyan

új rend létesítéséből, amelyről feltették, hogy inkább gondoskodhat erről. Nem minden forradalom szükségszerűen jó, a történelem azonban azt mutatja, hogy bizonyos forradalmak szükségesekek voltak, s „ha megszabadultak a vallással való pillanatnyi szembenállástól, jó gyümölcsöket teremtek”. „Az evangélium ugyanis látható vagy láthatatlan módon a leg hatásosabb erjesztője volt akár az egyházban, akár az egyházon kívül azoknak a mély változásoknak, amelyeken húsz évszázad alatt az emberiség keresztülmént.”

Tény mindenestre — emelik ki a püspökök —, hogy történelmi zárandoklásában az egyház gyakorlatilag mindig hozzá van kötve ahhoz a politikai, társadalmi és gazdasági rendszerhez, amely a történet meghatározott időszakában biztosítja a közjót, vagy legalábbis bizonyos társadalmi rendet. Megeshet, hogy az egyházak annyira hozzákötődnek egy rendszerhez, hogy úgy látszik, mintha összekeveredtek és házasság módjára egyetlen testet képeznének vele. „Az egyháznak azonban csak egyetlen jegyese van, Krisztus; valójában nem eljegyzettje semmiféle rendszernek és főleg nem „a pénz nemzetközi imperializmusának” (*Populorum Progressio*), mint ahogy nem volt az a múlt idők monarchiájának vagy feudalizmusának sem, s a jövőben sem lesz eljegyzettje ennek vagy annak a szocializmusnak.” Bizonyosság rá a történelem, mert az egyház íme túlélte azoknak a hatalmaknak összeomlását, amelyek egy időben azt hitték, hogy nekik kell védelmeznünk az egyházat, vagy hogy eszközként használhatják fel a maguk céljaira. A zsinat után erőyes hangok követelték, hogy érjen véget az egyháznak és a pénznek az az időleges összefonódása, ami annyira gúzsba kötötte egy bizonyos korszakon át. „Kötelességünk mindannyiunknak komolyan megvizsgálni ebből a szempontból helyzetünket és megszabadítanunk egyházainkat a nemzetközi magas pénztőke bármiféle igitól. Egyikünk sem kapcsolódhat hozzá a kiváltságokhoz vagy a pénzhez, hanem késznek kell lennie arra,

hogy „közössé tegye javait, miután az ilyen áldozat tetszik Istennek.”

Az egyház nem azonosítja magát semmiféle politikai, gazdasági és társadalmi rendszerrel. Mihelyt azonban valamely rendszer a kevesek érdekeit szolgálva megszűnik a közjót biztosítani, az egyháznak nemcsak fel kell emelnie szavát az ilyen igazságtalanság ellen, de ki kell szabadítani magát az igazságtalan rendszerhez fűző kötelékekből, hogy együtt dolgozhasson egy másik, igazságosabb és a kor szükségleteinek megfelelőbb rendszerrel. A keresztényeknek és pásztoraiknak éppenséggel fel kell ismerniük a Mindenható kezét azokban az eseményekben, amelyek időnként letaszítják trónjaikról a hatalmasokat és felemlik az alázatosakat, üres kézzel bocsátják el a gazdagokat és jóllakatják az éhezőket. Ma a világ állhatatosan és erőteljesen követeli, hogy ismerjék el egész teljességében az emberi méltóságot és az összes osztályok társadalmi egyenlőségét. A keresztények és az összes jóakarató emberek nem juthatnak más állásfoglalásra, még ha le is kell mondaniok kiváltságaiukról és személyes vagyonukról a mind nagyobb mértékben társadalmasodó emberi közösség javára.

„Számolva annak szükségességével — folytatják szószerint a püspökök —, hogy az emberiség anyagiakban haladjon, az egyház egy század óta túri a kapitalizmust azokkal a szokásaival és eljárásaival, amelyek kevesé — vannak összhangban a próféták és az evangélium erkölcsével. Ám csak örvendezhet annak láttára, hogy egy más társadalmi rendszer jelenik meg az emberek között, amely közelebb áll ehhez az erkölchöz. A holnap keresztényeire vár a feladat, hogy az olyan erkölcsi értékek áramát, mint a szolidaritás és a testvériség, visszavezessék igazi, azaz keresztény forrásaihoz. A keresztényeknek kötelességük megmutatni, hogy az igazi szocializmus a teljes egészében átértelmezett kereszténység, ideértve a javak igazságos elosztását és az alapvető egyenlőséget. Távól attól, hogy bizalmatlanul nézzünk feléje, csatlakozzunk örömmel hozzá, mint a társadalmi élet olyan formájához, amely jobban megfelel korunknak és jobban egyezik az evangélium szellemével. Így fogjuk elkerülni, hogy Istent és a val-

lásokat összekeverjék a szegények és a munkások világának elnyomóival, amilyenek a feudalizmus, a kapitalizmus és az imperializmus. Isten és az igaz vallás ugyanis mindig azok oldalán van, akik igazságosabb és testvéribb közösségbe igyekeznek vonni a nagy emberi családban Isten valamennyi gyermekét.”

„Az egyház örömmel és büszkeséggel köszönti azt az új emberiséget, amelyben többé nem a kevesek kezében felhalmozott pénzt, hanem a munkásokat, a parasztokat, a dolgozókat tisztelik” — húzzák alá a püspökök. Idézik ezzel kapcsolatban azt a figyelmeztetést, amelyet G. Hakim érsek intézett a zsinathoz: „A munkás végtelenül felette áll bármilyen pénzösszegnek”, majd Franic püspök zsinati beszédéből a következőket: „Ha a munkások nem érik el azt, hogy valami módon tulajdonosai legyenek a munkájuknak, akkor mindenféle szerkezeti reform hatástalan marad. Még ha olykor a munkások némely gazdasági rendszerben magasabb munkabért is kapnak, csupán a munkabérük emelkedése nem fogja kielégíteni őket. Mert birtokolni és nem eladni kívánják munkájukat. Ma a munkások egyre inkább tudatára jönnek annak a ténynek, hogy a munka az emberi személy egy részét teszi. Az emberi személy pedig sem el nem adható, sem el nem adhatja magát. A munka minden eladása vagy megvásárlása a rabszolgaság egyik formája... Az emberi társadalom fejlődése ebben az értelemben halad és ez vonatkozik arra a rendszerre is, amelyet azzal vádolnak, hogy nincs olyan érzelme, mint nekünk, az emberi személy méltósága iránt, azaz a marxizmusra.”

Az egyház tehát csak örvend annak — hangoztatják a püspökök —, hogy a társadalmi élet olyan formáit látja kibontakozni, amelyekben a munka megtalálja igazi helyét és értelmét. „Senki se keresen szavainkban bárminemű politikai sugalmazást. A mi forrásunk annak szava, aki a prófétákon és apostolokon keresztül szólt hozzánk. Az emberi személy tiszteletének ebben a követelésében a jóhiszemű ateisták egyesülnek ma a hívőkkel, hogy közösen szolgálják az emberiséget az igazságosság és a béke útján. Bizakodással telten fordulunk tehát az összes emberekhez bátorító

szavainkkal, tudva, hogy sok bátor-ságra és erőre van szükség, ha jó be-fejezéshez kívánjuk juttatni azokat a mértéktelenül sürgős teendőket, ame-lyek egyedül menthetik meg a har-madik világot a nyomorúságtól és az éhségtől, szabadíthatják meg ugyan-akkor az emberiséget egy nukleáris háború katasztrófájától.”

„A szegények népe és a népek sze-gényei, akik közé Isten pásztorként helyezett minket, tapasztalatból tud-ják, hogy sokkal inkább önmagukra és saját erőikre kell támaszkodniok, mint a gazdagok segítségére.” Minde-nekelőtt magukra a szegényekre vár, hogy elősegítsék fejlődésüket. Bíz-za-nak hát önmagukban, képezzék ma-gukat, láboljanak ki az analfabetiz-musból, dolgozzanak állhatatosan sa-ját sorsukon, alakítsák kultúrájukat, felhasználva mindazokat az eszközö-ket, amelyeket a modern civilizáció bocsát rendelkezésre. Fogjanak össze a szegények és a munkások, mert csak az egyesülés adhat erőt nekik, hogy kiköveteljék és elősegítsék az igazsá-gosságot az igazságban.

„Vannak téves eszmék, amelyeket sürgős kiigazítani — végződik a le-vél. — Isten nem akarja, hogy legye-nek gazdagok, akik a szegényeket ki-semmizve élvezik a világ javait. Isten nem akarja, hogy legyenek szegények, akiknek az a rendeltetésük, hogy min-dig nyomorúságban maradjanak. A vallás nem a népek ópiuma. A val-lás olyan erő, amely felemeli az alá-zatosakat és megalázza a gőgösöket, kenyeret ad az éhezőknek és megéhe-zteti a kielégíthetetleneket. Jézus ta-nítja, hogy a második parancs egyen-lő az elsővel, mert nem lehet szeretni Istent a saját testvéreink, az emberek szeretése nélkül. Mindannyiunknak kötelességünk megosztani kenyerün-ket és javainkat. Ha egyesek maguk-nak akarják megtartani azt, amire má-soknak szükségük van, akkor a köz-hatalom kötelessége, hogy kényszerrel vigye végbe azt a megosztást, amelyre azok önként nem vállalkoztak.”

*

Méltán állapította meg múlt évi szeptember-októberi számában a *Té-moignage*, a francia Katolikus Akció munkástagozatának folyóirata, hogy a harmadik világ nevében megszólalt püspökök, élükön a „rettenthetetlen”

Helder Camara recifei érsekekkel, to-vábbi új hangsúlyt adnak a *Populo-rum Progressio* körlevélben szóvatett szociális problémáknak. Szerintük ugyanis azt a tételt, hogy a maga tel-jességében átért kereszténység igazi szocializmus, a keresztényeknek mie-lőbb cselekedetekkel is kell igazol-niok. A konkrét formák kialakítása vagy megválasztása természetesen nem a hierarchiára, hanem a vilá-giakra tartozik, kötelességük azonban a világiaknak, hogy olyan politikai és gazdasági szerkezetek mellett foglal-janak állást, amelyekben valósággá válik a javak igazságos elosztása és a társadalmi tagok egyenlősége. Amire a püspökök oly élesen figyelmeztet-nek — írja a lap —, azt abban fog-lalhatjuk össze, hogy a mai kemény és nehéz időkben „nem érhetjük be töb-bé a szalonok és kápolnák fecsegő szocializmusával.”

Az *Informations Catholiques Inter-nationales* 1967 szeptember 15-i szá-mában a legjelentősebb mozzanatként azt emeli ki, hogy a harmadik világ püspökei hozzányúltak a forradalom égető problémájához is, közvetleneb-ből és egyértelműbben, mint bármely eddigi egyházi megnyilatkozás, ide-értve VI. Pál körlevelét is. A cikk szerint a püspökök tudomására akar-ták adni a harmadik világ igazságra és szabadságra szomjazó népeinek: nem kell tartaniok attól, hogy az egy-ház akadályt gördít jogos harcuk elé. A püspökök biztosítják őket arról, hogy az egyház nemcsak nem kárhoz-tat általában minden forradalmat, ha-nem öhajtja is azokat a forradalma-kat, amelyek a társadalmi igazságos-ságot viszik előbbre, annál is inkább, mert tények mutatják, hogy a szegé-nyek nem várhatják szenvedőlegesen a javak birtokosainak jobb belátását.

Nem kétséges, hogy a „tizenhét püs-pök”, amikor kiáll a szocializmusért és a forradalom megengedhetőségét, esetleg szükségességét állítja, elsősor-ban a latinamerikai viszonyokat tar-totta szem előtt. A *Katholische Nachrichten-Agentur* 1968 január 10-i kiadásában közölte, Rio de Janeiróból keltezett jelentés szerint a brazil egyháznak sincs például ezidőszertint súlyosabb feladata, mint az erőszak és az erőszak-nélküliség problémájá-nak teológiai és pasztorális tisztázása, „konkrét módon a forradalmi felkelés

és a gerilla kérdése". Abból a beszámolóiból, amelyet a brazil katolikus egyház pasztorális öt éves tervének munkálatairól hoztak nyilvánosságra, kitérnek, hogy főleg a fiatal katolikusok mind kirívóbb ellentétbe kerülnek azokkal a hagyományosan vallásos elemekkel, „akik nem értik meg a keresztény vallás elfogadásából származó szociális, gazdasági és politikai következményeket”.

A katolicizmusnak az a típusa, amely nem csupán Brazíliában, de az egész kontinensen meghonosodott, rendkívül nagy nehézségeket okoz — jelentette ki az *Informations Catholiques Internationales* ezévi február 1-i számában, a hozzá intézett kérdésekre válaszolva, *Valdir Calheiros de Novais* brazil püspök. Ez a katolicizmus ugyanis beéri a vallásgyakorlat és az áhítat megszokott formáival, nagyon könnyű katolicizmus tehát azok számára, akik jólétben és kényelemben élnek. Nem támaszt számukra semmi problémát, mert vallásosságuk nem kapcsolódik ahhoz az evangéliumi követeléshez, amely az önzésről való lemondást írja elő minden vonalon. Van azonban ennek a hagyományos katolicizmusnak másik oldala is, amely az egyszerű emberekénél, a hívő tömegeknél lép elő. Itt ugyanis a reformtörekvések abba a nehézségbe ütköznek, hogy a gondviselésben való megnyugvás, amit oly hosszú időn át hirdettek nekik, voltaképpen vallási fatalizmussá fajult. Mi sem szükségesebb tehát — mondotta a püspök —, mint „öntudatosítani” a katolikus népet, hogy kiláboljon ebből a fatalista renyheségből, tudatára ébredjen a valóságoknak és vállalja azok megjavításának aktív felelősségét.

A brazil C. J. Pinto de Oliveira professzor, aki előbb Sao Paulo egyetemén, 1966 óta pedig a fribourgi katolikus egyetemen adja elő a morálteológiát, a *Pax Romana Journal* múlt évi májusi számában közölt cikkében oda következtet, hogy a katolikus egyház részéről sok még a tennivaló. „Tanbeli téren — úgymond — világosan ki kellene nyilvánítani, hogy az evangélium szempontjából a kapitalizmusnak nincs semmi előnye a szocializmussal szemben, és hogy a mintegy harminc évre visszanyúló pápai állásfoglalások ellenére kereszténység és szocializmus teljességgel összefér

egymással.” Latinamerika minden-
esetre a döntés órájába érkezett — állapítja meg Pinto de Oliveira. Ennek felismerését tükrözi a „Tizenhét püspök levele”, de ez mutatkozik meg abban a „határtalan tiszteletben és csodálatban” is, amellyel a haladó katolikusok *Camilo Torres* emlékének adóznak. Egyik legnevesebb képviselőjük, *Alceu de Amoroso Lima*, nem habozott Torrest „az új kereszténység vértanújának” nevezni.

*

Camilo Torres katolikus pap és egyetemi tanár volt, aki a gerillákhoz csatlakozva fegyverrel kezében esett el Colómbiában. Mielőtt a hegyekbe ment harcolni, nyilatkozatot helyezett letétbe, amelynek szövege a *Note di Cultura* firenzei folyóirat ezévi januári számában olvasható. Szó szerint idézem belőle az alábbi részeket:

„Hogy ne kerüljek összeütközésbe az egyházi fegyvelemmel, kértém, hogy mentesítsenek ettől a fegyvelemtől és helyezzenek vissza világi állapotba. Am ennek ellenére örökké papnak tekintem magamat. Meggyőződéseim, hogy keresztény feladatomnak akkor teszek valóban eleget, ha küzdőként belevetem magam a colómbiai forradalomba, amely honfitársaim nagy többségének javára irányul.

Forradalomnak nevezem a gazdasági és társadalmi szerkezetek gyors és gyökeres megváltoztatását. Első feladatként azonban azt kell elérnünk, hogy a népi osztályok meghódítsák a hatalmat. Ez ugyanis a feltétele annak, hogy megvalósítsuk a forradalmi átalakulást, aminek elsősorban kelléke egy igazi földreform, a város-tervezés, a közgazdaság integrális tervszerűsítése, a nagy termelőeszközök, a bankok, a közlekedés és a közegészségügyi államosítása.

Hazánkban ma minden hatalom egy mintegy ötven családból álló kisebbség kezében összpontosul, s meggyőződéseim, hogy ez a kisebbség soha sem tudhat olyan döntéseket hozni, amelyek valóban a polgárok többségének javára válnának.

Nem lehetséges, hogy Colómbiában a forradalom következményei rosszabbak lennének a jelenlegi helyzetnél. Elég gondolnunk arra, hogy ma naponként 200 gyermek pusztul éhen, a leánygyermekek már 10 éves koruk-

ban prostitúcióra kényszerülnek s eddig 300.000 paraszt halt bele a rendszer igazságtalanságába. Nem: a forradalom semmiképpen sem lehet rosszabb ennél a drámánál!

Helyes az a kíváncsi, hogy előbb minden békés eszközt ki kell próbálni, ám ha kudarcot vallottunk, akkor az utolsó szót abban a kérdésben, hogy mi módon vívja ki szabadságát, a népek kell kimondania. Hiszem, hogy a nép, miután ő a nagy többség, így vagy úgy magához fogja ragadni a hatalmat. Meg fogja azt szerezni, mert joga van rá. Az oligarchiának kell döntenie arról, hogy milyen módon akarja átengedni a hatalmat!"

Torres esetéből indulva ki egy uruguayi jezsuita, *Juan Luis Segundo*, a *Pax Romana Journal* már említett számában nyilvánvalónak mondja, hogy a kereszténység nem maradhat közömbös az igazságtalanság és az emberi elidegenedés irányában. A cikkíró szerint vitatható, hogy helyesen járt-e el Camilo, amikor összeütközésbe került országának hierarchiájával, bizonyos azonban, hogy annak a katolikus hívőnek magatartását tanúsította, aki a földi dolgok tekintetében bátran vállalja felelősségeit. Krisztus maga jelentette ki, hogy a mennyek országa erőszakot szenved. „Az erőszak fogalma különbözőképpen fogható fel — rögzíti Segundo. — Bizonyos, hogy a keresztényeknek békéseknél kell lenniük, de ez nem azt jelenti, hogy egyszerűen csak siránkoznak a temetőben, miközben az élet megszűnik körülöttük. Béke igen, de nem az éhség, halál, a gyengébbek megáldásának és megvetésének árán, akik mindig kedvesek voltak Krisztus előtt.”

A *Herder Korrespondenz* most megjelent márciusi számában közli, hogy a *Maryknoll* missziós társulat, amelynek székháza az Egyesült Államokban van, többeket kizárt tagjai sorából, mert kapcsolatot tartottak fenn a gerillákkal, s amikor emiatt visszahívták őket az Egyesült Államokba, megtagadták az engedelmisséget. A kizártak között van két testvér, *Thomas* és *Arthur Melville*, akik most nyílt levélben okolták meg elhatározásukat. Guatemalában — írják — a vezető oligarchia minden eszközzel, ideértve az öldöklést is, igyekszik meghagyni nyomorában az indiánokat és az ország lakosságát, ők viszont nem akar-

nak „csendes bűntárs lenni a kollektív gyilkosságban”. Nekik meggyőződésük, hogy ha a kormány és az oligarchia fegyverrel konzerválja a nyomort, akkor az érdekelteknek egyenesen kötelességük „Istentől kapott jogaiknak védelmére kelni”.

Hírforrásunk hozzáfűzi: „Nem kétséges, hogy Latinamerikában egyre több fiatal pap kerül lelkiismereti válságba, amikor egyfelől az egyház szociális tanát kell hirdetnie, másfelől azt kell tapasztalnia, hogy mennyire ellentétben van ez a tan számos ország olyan berendezkedésével, amely túlnyomórészt oligarcha klikkek érdekeit szolgálja.” Elmondható azonban ez a hierarchia egyre több tagjáról is. A *Tablet* idén január 24-én és az *Universe* február 9-én egyformán megemlékezett *Marcos de Oliveira* brazil püspöknek arról a nyilatkozatáról, hogy „a kormány megcsalta a népet és ezzel igazolást nyújtott a nép fegyveres forradalmára”. Ha ezért nétan börtönbe vinnék — jelentette ki a püspök —, „dalolva fog odamenni”. „Maga a pápa is elfogadja a forradalmat, ha a népet elnyomják és a munkabérek csupán éhbérek” — fűzte hozzá a püspök.

*

Ebbe a vázlatosan megrajzolt háttérbe kell tehát beállítanunk a harmadik világ tizenhét püspökének levelét. A latinamerikai történesek egymagukban is félelmetes kérdések elé állítják a katolikus egyházat, kihatásaikon át az összes keresztény egyházakat. Évszázadokon át az volt a helyzet, hogy az átlagos „jó keresztények” inkább hajlottak a hatalom és a körülötte élő hatalmasok visszaéléseinek mentegetésére, mint a szegények és védtelenek kizsákmányolt voltának felpanaszolására. Hallgatásukkal vagy passzivitásukkal nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy sok minden rossz intézményesen beágyazódott a társadalmi szerkezetekbe. A fennálló rendet őrző maradiság összetévesztése volt ez a kereszténységhez való hűséggel, ami azután az evangéliumi üzenetnek, mint kovásznak, eltorzulását vonta magával. Annál sürgetőbb, hogy a keresztények immár gyakorlatilag is levonják a következményeit annak a ténynek, hogy a társadalmi igazságtalanságok passzív tűrése könnyen bűnrészséget jelent.

A KIS ÚT

(José Maria Escrivá de Balaguer
gondolatai a lelkigyermekségről)

A lelkigyermekség megköveteli az értelem alárendeltségét, amely sokkal nehezebb, mint az akarat alávetése. De Isten kegyelmén kívül, az akarat állandó gyakorlása is szükséges, amely sok mindenben ellentmond a világ sokosságának. Aki a „lelkigyermekség” kis útján kíván járni, annak meg kell acélosítania akaratát.

Gyermekem, ajánld föl Neki minden napodat... még gyarlóságaidat is.

A gyermekeknek nincs tulajdonuk. Minden szüleiké!... És Isten Atyád nagyon jól tudja, hogyan kell vagyondodat kezelni.

Maradj lelkileg mindig gyermek, még öregen is! — Amikor egy gyermek megbotlik és elesik, senki sem csodálkozik. Apja sietve fölemeli, még meg is csókolja. Ha felnőtt esik el, nevetést vált ki. Később szánalmat. De a felnőttnak egyedül kell talpra állnia.

Szomorú napi tapasztalat a sok botlás és bukás. Mi lenne belőled, ha nem válnál naponta egy kicsit kisebbé?

Maradj gyermek, hogy amikor el-esel, Isten-Atyád keze felemeljen.

Ne feledd: az Úr kedvencei a gyermekek és akik azzá lettek. /

A „jó” gyermek nem félénk, vagy meghunyászkodó. A jó gyermek Apja erejével férfias... apostol!

Amikor gyarlóságaid lesújtanak, örvendj erőtlenségeden. Isten ereje ugyanis az erőtlenségben lesz teljessé.

Hibáid, tökéletlenségeid, sőt még súlyos bukásaid se válasszanak el Istentől. A gyöngye gyermek, ha okos, Atyja közelében marad.

Amikor jól akarod intézni dolgodat, éppen akkor nem sikerül. Alázd meg magadat Jézus előtt. Mondd Neki: Ha nem segítesz, még rosszabb lesz minden. Nagyon ügyetlen vagyok. De ezentúl mindent Veled együtt akarok csinálni!

Ügyetlenséged nagyon nagy. Amikor simogatni szeretnél, akkor is fájdalmat okozol. Ilyenkor mondd: Jézusom, finomítsd meg lelkem módorát. Add azt a gyermeki gyöngeséget, amely csak örömet okoz.

Tele vagy nyomorúsággal. Napról-napra látod. Ne ijedj meg! Ő megérti, hogy nem tudsz több gyümölcsöt hozni. Akaratlan eséseid, gyermeki csetlés-botlásod, arra készítik Atyádat és a Szűzanyát, hogy szerető kezük ne engedje el a tiédet. Élő az alkalommal, s naponta, amikor fölemel, öleld át minden erőddel, és ne hagyd el soha.

Egy tűszúrás, — még egy és megint egy... Fogadd ezeket örömmel. Lásd be, oly kicsiny vagy, hogy életed kis útján csak ezeket az apró kereszteket ajánlhatod fel. Azután nézd csak: egyik kereszt a másikon, egyik szúrás a másik után... mekkora halom lesz belőle! Végül is, valami nagyszerűt tanulál: Jézusért tűrni és szeretni.

Amikor gyermeki lélek kéri az Úr bocsánatát, azonnal megnyeri. Jézus megszabadítja lelkét a múlt nyomorúságainak hosszú láncolatától. Eltávolítja a tisztátalanság maradvékát, amely a földhöz köti. Leveszi a szívről, ami terheli és akadályozza, abban, hogy Isten fölségeig emelkedjék és összeforrjon a szeretet élő lángjával, amely maga Isten.

Imádságod legyen férfias! A gyermeki lelkület egyáltalán nem jelent elpuhultságot.

A levertség amelyet néha csak lát-szólagos botlásaid, nagylelkűséged hiánya vagy visszaeséseid okoznak, gyakran azt az érzést keltik benned, hogy összetörtél valami nagy értéket: megszentelődésedet.

Ne aggódj! Ha a gyermek eltör valamit — majdnem mindig ügyetlenségből — sajnálkozik sír, de aztán... bánata enyhítésére az eltört tárgy gazdájához megy... Édesapja pedig elfelejti az értéket, bármekkora volt is. Gyöngédséggel telve nemcsak megbocsát, de még vigasztalja és bátorítja is a kicsit. Tanulj ebből!

*

A Jézust szerető lélek számára az imádság — még ha lelki szárazságban szenvedne is, mindig balszam, amely gyógyít. Úgy menj imádkozni, mint kisgyermek a cukorért, keserű orvosság után.

*

Szórakozott vagy imádság közben? Próbáld elkerülni, de ne aggódjál! Nem látod, hogy még a legjobb gyermekek is játszanak mindennel, ami körülveszi őket? Ez nem szeretethiány. Sem nem tiszteletlenség, hanem gyarlóság, gyengeség, a kisgyermek tulajdonsága. Hát látod: te is gyermek vagy Isten előtt.

*

Amikor egy felnőtt kérvényez valamit, fel kell sorolnia érdemeit. Ha a kérvényező gyermek — a gyermeknek nincs érdeme — elég, ha azt mondja: ennek vagy annak vagyok a fia.

Uram, — mondd te is Neki egész lelkeddel — én Isten gyermeke vagyok!

*

Légy állhatatos! A gyermek, ha kopogtat, nem tágit. Hangosan, hosszan kopog. Szégyen nélkül kéri a bebecsátást! S azt, aki haragosan nyit ajtót az alkalmatlanokdónak, a kis gyermek egyszerűsége hamar lefegyverzi. Tégy te is így Istennel.

*

Láttad, milyen hálások a gyermekek? Akár kellemes, akár kellemetlen dolog történik veled, mondd gyer-

meki lélekkel Jézusnak: „Milyen jó vagy, milyen nagyon jó vagy!...” Ez a mondat igazán átélve, a gyermekség útja, amely könnyek és mosolyok között, lassú ütemben a békéhez vezet, de a szeretethez gyorsan és biztosan!

*

Úgy véled, helytelen, ha szentáldozás utáni hálaadásod helyett, akaratlanul is, könyörgő imák fakadnak szívedből: Jézus, add nekem ezt; Jézus, azt a lelket; Jézus, segítsd ezt a vállalkozást. Ne aggódj emiatt. Nem látod, hogy bánik apjával a gyermek? Még mielőtt csókkal üdvözlőlné, máris a zsebében kotorász, hogy cukrot keressen. Nos hát...?

*

Ha „gyermeki életet élsz”, kell, hogy kívánd a „lelki édességeket”. Ilyenkor gondold a sok jóra, amit édesanyád otthon tartogat. Tedd sokszor napközben. Csak pillanatok kérdése. Mária... Jézus... Oltáriszentség... Szentáldozás... Szeretet... Szenvadás... Szenvedő lelkek... Küzdő lelkek: pápa, papok, hívők... a te lelked... tied lelked... órangyalok... bűnösök... missziók...

*

De nehezedre esik ez a kis önmegtagadás! Mintha valaki mondaná: mire jó a napirendhez való ragaszkodás? Nézd csak a gyermeket. Nem akarja a keserű orvosságot bevenni. De, mondják neki: ezt a kanálnyit apáért, ezt a nagymama kedvéért és így tovább, míg az egészet bevette.

Tégy te is így! Ezt az önmegtagadást a tisztítóüzben szenvedő lelkekért, a másikat szüleidért, a harmadikat társaidért... Amíg meg nem tetted, amit a napirend előír...

Mily sokat ér az ilyen önmegtagadás!

*

Nem vagy egyedül! Viseld derűsen a megpróbáltatást. Igaz, nem érzed kezdedben édesanyád kezét. De nézd csak a földi anyákat, hogyan követik örökös karokkal kicsinyeiket, amikor ingadozva, minden segítség nélkül az első lépéseket teszik. Nem vagy egyedül! Isten vigyáz rád!

Közlő: Bánk József

NAPLÓ

SZEMÉLYI ÉS INTÉZMÉNYI VÁLTOZÁSOK A RÓMAI KÚRIÁBAN. Kéthónapi késedelemmel, amit főleg a műtéten átesett pápa gyengélkedésének kell tulajdonítani, az idei év március 1-én hatályba lépett a római Kúria reformja, amelyet a múlt év augusztus 15-én kibocsátott *Regimini Ecclesiae Universae* szavakkal kezdődő apostoli konstitúció írt elő. Ennek a nagyjelentőségű okmányának rendelkezéseivel a *Vigilia* 1967 októberi számában részletesen foglalkoztunk. Röviden jellemezve, a reformot elsősorban annak szükségessége hozta magával, hogy megjavítsák a kapcsolatokat 1. a pápa és a Kúria, 2. a különböző központi egyházkormányzati hivatalok, 3. a Kúria és a püspökök között. Ennek érdekében kimondotta a konstitúció, hogy 1. a vezető személyek megbízatása ezentúl csak öt esztendőre szól, de előbb is véget ér, ha közben meghal a pápa; 2. a vezető bíborosoknak időnként tanácskozára kell összeülniök az államtitkár elnöklésével, s külön is azoknak a hivatalvezetőknek, akiknek közös illetékességi területeik vannak; 3. a Kúriában helyet kell adni megyéspüspököknek is. Abból a további célból kiindulva, hogy korszerűbbé és eredményesebbé tegyék a Kúria munkáját, a konstitúció megszüntette az elavult szerveket, helyükbe részben újakat állított, a megmaradó szerveket pedig átrendezte s ennek mértékéhez igazodva nem egy esetben nevüket is megváltoztatta. Mindezt összevéve, a Kúria a múltbelinél hasonlóbbá vált a modern állami kormányzathoz, mert olyan intézményei létesültek, amelyek megfelelnek a külügyminisztériumnak, a pénzügyminisztériumnak és a minisztertanácsnak.

Bár maga a reform csak március 1-én lépett hatályba, a konstitúció tényleges végrehajtása már január 8-án megkezdődött. Ekkor adta hírül az *Osservatore Romano*, hogy a pápa elfogadta Ottaviani bíboros lemondását a Hittani kongregáció prefektusi tisztségéről, helyébe Seper zágrábi bíboros-érseket nevezte ki. Ezzel a nappal indult meg a kötelezően felajánlott lemondások elfogadásának sorozata. Régi és nagytekintélyű bíborosok vonultak vissza, akik évtizedeken keresztül képviselték a kúriális hatalmat.

Ottaviani után következett Larraona, a Ritusok kongregációjának spanyol prefektusa, aki ismert ellenzője volt a liturgikus reformnak. Vele együtt, mintegy ellentétként, Lercaro bíboros is távozott a Liturgikus tanács éléről. Mindkettőjük örökét a svájci Gut bíboros foglalta el. Gut svájci bencés, aki 1931-től 1942-ig Rómában a Szent Anselm-kollégium tanára volt, ekkor az einsiedelni bencésmonostor apátjává, majd 1959-ben a rend primás-apatjává választották meg, s mint ilyen kapta a bíbort VI. Páltól. Csakhamar Traglia bíborost mentette fel a pápa a római vikárius tisztje alól s helyette az egyház kancellárjának inkább névleges és díszes tisztségére nevezte ki. Az új vikárius Dell'Acqua bíboros lett, aki ezzel kilépett a kúriális szolgálatból, ahol mint az államtitkárság helyettes-titkára három pápa uralkodása alatt vitt fontos szerepet. Felsőzad óta ő most az első római vikárius, aki Észak-Olaszországból származik. Távozott a 89 éves Aloisi Masella, a Szentségek kongregációjának prefektusa, aki két széküresedés alkalmával, XII. Pius és XXIII. János halála után az utód megválasztásáig intézte a Vatikán ügyeit, s távozott a 82 éves Gustavo Testa, a Keleti egyházak kongregációjának prefektusa is. Előbbit Brennan váltotta fel, aki mint a Kúria egyetlen északamerikai tagja legutóbb a Rota törvényszék dékánja volt. Testa helyére a belga Fürstenberg volt lisszaboni nuncius került, aki a legvalószínűbb jelöltnek számított az államtitkári tisztségre, már amennyiben a pápa elfogadta volna Cicognani lemondását. A személyi változások sorozata — mint mondják: első sorozata — január 18-án zárult, amikor a Katolikus oktatás kongregációjának éléről harminc évű kormányzás után távozott a 90 éves Pizzardo, akinek utódja természetszerűen Garrone lett.

Így mindössze tíz nap alatt az arány a kongregációk olasz és nem-olasz bíboros-prefektusai között pontosan a visszajára fordult. A múlt év januárjában a kilenc római kongregáció közül csupán kettőt vezetett nem-olasz bíboros, Agagianian és Larraona, most január közepére viszont már csak két kongregáció, a Püspökök kongregációja, és a Szerzetesek kongregációja ma-

radt olasz bíboros-prefektusok, *Confalonieri*, illetve *Antoniutti* vezetése alatt. A Kúria reformjának életbelépésekor a kulcspozíciókat a következő személyek töltik be:

Allamtitkárság vagy pápai titkárság, vezetője *Amleto Cicognani* bíboros-államtitkár (85 éves), olasz. *Egyházi közügyek tanácsa* (azelőtt rendkívüli egyházi ügyek kongregációja), vezetője *Agostino Casaroli* c. érsek, olasz. *Gazdasági ügyek prefektúrája*, vezetője *Egidio Vagnozzi* bíboros (62 éves), olasz.

Kongregációk és bíboros-prefekusaik, zárójelben életkorukkal.

Hittani: *Franjo Seper* (63), jugoszláv. *Keleti egyházak*: *Maximilien Fürstenberg* (64), belga. *Püspökök*: *Carlo Confalonieri* (75), olasz. *Szentségek*: *Francis Brennan* (76), északamerikai. *Rítusok*: *Benno Gut* (71), svájci. *Papok*: *Jean Villot* (63), francia. *Szerzetesek és világi közösségek*: *Ildebrando Antoniutti* (70), olasz. *Katolikus oktatás*: *Gabriel Garrone* (67), francia. *Népek evangelizálása*: *Gregorio Pietro Agagianian* (73), örmény.

Titkárságok és bíboros-elnökeik. *Keresztények egysége*: *Agostino Bea* (87), német. *Nem-keresztények*: *Paolo Marella* (73), olasz. *Nem-hívők*: *Franz König* (63), osztrák.

Tanácsok és bíboros-elnökeik: *Laikus*: *Maurice Roy* (63), kanadai. *Liturgikus*: *Benno Gut* (71), svájci.

Azoknak a bíborosoknak átlagos életkora, akiknek lemondását a pápa elfogadta, 80 év volt. Az új kinevezésekkel most a Kúria vezetőinek átlagos életkora 71 évre csökkent. Különböző szempontok vezethették a pápát a „régí gárda” lemondásának elfogadásában. Minden bizonnyal figyelembe vette előrehaladott életkorukat. Latba eshettek az abból származó nehézségek, ha nagyfelelősségű tisztségeket túl hosszú időn át ugyanazok az emberek töltenek be. Tekintetbe jöhettek személyi mozzanatok és a Vatikán különleges érdekei is. Példaként hozzák fel utóbbiakra, hogy *Beran* bíboros, prágai érsek, aki 1965-ben érkezett Rómába, megkapta most első nagyobb kúriai beosztását: egyike lett annak a három bíborosnak, akik a gazdasági ügyek prefektúráját, vagyis a vatikáni pénzügyminisztériumot irányítják. Ugyanakkor az elnök tisztségét közülük *Vagnozzi* kapta meg, aki közel tíz éven át apostoli delegátus volt az Egyesült Államokban. *Vagnozzi*, mint köztudomású, a bíborosok szélső jobbszárnyához tartozik s helyzete a Vatikán legfontosabb diplomáciai posztján éppen azért vált tarthatatlanná, mert éles ellentétbe került a haladó amerikai katolikusokkal, köztük püspökökkel is. Kitűnően ismeri azonban az amerikai viszonyokat, ami a Vatikán számára gazdasági és pénzügyi okokból is fontos.

Sokfelé feltették a kérdést, vajon azoknak a felelős személyeknek felváltásából, akiket még *XII. Pius* nevezett ki, következett-e lehet-e a Kúria igazi megújulása. A katolikus lapok zöme határozott igennel felel erre. *Legnyomósabb érvként Ottaviani távozására és helyébe Seper kinevezésére hivatkoznak*. Ottaviani lemondásának elfogadását hivatalosan egészségi állapottal okolták meg. Tény, hogy a bíboros már hosszú idő óta olyan szemsorvadásban szenved, hogy alig lát valamit. Kétségtelen azonban, hogy a Hittani kongregáció élén ő testesítette meg azt az ellenzéki áramlatot, amely szembefordult a zsinati „nyitottsággal”, maradása tehát keresztelte volna VI. Pál irányvonalát. Ottaviani távozását széles körökben fogadták megelégedéssel, a tiszteletet azonban azok a körök és sajtóorgánumok sem tagadták meg tőle, amelyek hadban álltak vele. Még az ellenfelek is elismerték Ottaviani egyéni tisztségét és emberi nagyságát, kiemelve, hogy törhetetlen védelmezője volt mindannak, amit az egyház tanbeli letéteményének tekintett. Azt pedig, hogy a pápa *Seper* bíborost tette meg utódjává, éppenséggel döntő bizonyoságként fogták fel mindenütt arra, hogy az *egyházkormányzat legfontosabb szervének, a Hittani kongregációnak a jövőben teljesen a zsinat és a püspöki szinódus szellemében kell eljárnia*. A pápa választását lehetetlen kapcsolatba nem hozni a múlt évi püspöki szinodussal, amikor a zágrábi érseket 180 szavazat közül 140 szavazattal választották meg annak a teológiai bizottságnak elnökévé, amelyet a szinodus azért küldött ki, hogy alapjaiban átdolgozza *Browne* bíborosnak, a volt Szent Officium képviselőjének, a zsinat

utáni tanbeli helyzetről készített borúlátó előterjesztését. *Seper kinevezése így VI. Pálnak azt az akarátát látszik kifejezni, hogy egyre szinodálisabbá tegye a katolikus egyház kormányzatát.* A pápa nem óhajt többé egyedül határozni: összehívja a püspökök képviselőit, meghallgatja véleményüket az időszerű kérdésekről.

Seper bíboros az ANSA olasz hírügynökségnek tett nyilatkozatában a Hittani kongregáció legfontosabb feladatát a teológiai kutatás előmozdításában jelölte meg. Ahogyan minden tudomány halad — jelentette ki a bíboros —, ugyanúgy *szükséges a haladás a teológiában is.* Sértetlenül meg kell őrizni természetesen a kinyilatkoztatott igazság tartalmát és értelmét, úgy amint ezt az egyház hiteles tanítóhivatala meghatározza, de amíg a múltban a Szent Officium szinte kizárólag a hit védelmére szorítkozott, most *a nagyobb hangsúly a hitbeli ismeretek fejlesztésére és a teológiai kutatás bátorítására fog esni.* Azoknak a teológusoknak, akikkel szemben felmerül a vélemény, hogy téves tant hirdetnek, meg fogják adni a lehetőséget nézeteik megvilágítására és tisztázására.

Seper kinevezésével a Hittani kongregációban valamennyi kulcspozíció nem-olaszok kezébe került, ami egymagában is jelzi a Kúriában végbement nagy változást. Utalva arra, hogy a Kúria csúcspozíciói közül az olaszok mindössze hatot birtokolnak, elhangzottak már olyan nézetek, hogy ez nemcsak a katolikus egyház nemzetközi jellegét domborítja ki, hanem *egyre hívebben felel meg annak a tényleges súlynak, amelyet az olasz egyház a teológia terén jelent a katolicizmusban.* Az olasz egyháznak ugyanis nemzetközi mértékkel mérve alig van e téren két vagy három kiemelkedő egyénisége.

VI. Pál pápa a múlt év augusztus 6-án kiadott *Pro Comperto Sane* szavakkal kezdődő motu-propriojában azt is közölte, hogy a zsinat kívánságának eleget téve *több megyéspüspököt a Kúria „teljes jogú” tagjaivá fog kinevezni.* Mindeddig a kongregációk teljes jogú tagjai csupán a bíborosok voltak. Az új püspök-tagok részt fognak venni mindazokon a „teljes üléseken”, amelyek elvi jelentőségű ügyeket tárgyalnak. Nehogy azonban a püspökök gyakori behívása gátolja egyházmegyéik kormányzását, az érintett kongregációk általában csak évenként egyszer terveznek teljes ülést. Bejelentésének végrehajtásaként a pápa a keleti egyházak, a püspökök, a papok, a rítusok, a katolikus oktatás, valamint a szerzetesek és világi közösségek kongregációiba 7—7 tagot nevezett ki a különböző világrészek megyéspüspökei közül. A népek evangelizálásának kongregációjába 16 püspököt és 4 rendfőnököt tagként, a világi papság 7 tagját, azután 13 szerzetest, 11 szerzetesnőt, továbbá 4 világi férfit és 3 világi nőt pedig — a világiakat főleg Európán kívüli országokból — tanácsosként nevezett ki a pápa. Az egyház központi szerveiben helyet foglaló nők száma így 21-re emelkedett. A világiaknak ez a bevonása joggal érezhető „forradalmi” lépésnek, hiszen egy évtizeddel ezelőtt még gondolni sem lehetett volna erre.

Február 22-én a pápa jóváhagyta a Kúria általános szabályzatát (*Regolamento generale della Curia Romana*), amely mindenekelőtt újból rendezi a személyi státust.

A magasabb tisztségviselőket két osztályba sorolja a szabályzat, a kisebb tisztségviselőket három fokozatba, két osztállyal mindegyik fokozatban. A központi kormányzati szervek élén mindenkor egy bíboros áll, aki mellett a hivatal közvetlen igazgatását egy magasabb prelátus végzi. A magasabb prelátusok két osztályra tagozódnak. Az első osztályba tartozik az államtitkárság helyettes vezetője, az egyházi közügyek tanácsának titkára, a kongregációk, a Signatúra, a gazdasági prefektúra és a Szentseké vagyonkezelőségének titkárai. Másodosztályú prelátusok az apostoli Penitenciária kormányzója, az apostoli palota prefektusa, a három titkárságnak, a világiakkal foglalkozó tanácsnak és a „Justitia et Pax” pápai bizottságnak titkárai. A Rota törvényszékén a magasabb prelátus tisztségét a dékán viseli.

Általános elv, hogy azonos fokozatban és osztályban ugyanaz a törzsfizetés jár, a szolgálati évektől függő emelkedéssel. A kisebb tisztségviselők felvé-

tele versenyzisga alapján történik, amelynek eredményét az illetékes bíboros-prefektus bírálja el. A magasabb tisztségekre való kinevezésnél figyelembe kell venni a püspöki konferenciák jelöléseit. Egyéb feltételek mellett megköveteli a szabályzat, hogy a jelöltnek lelkipásztori gyakorlata is legyen. A tisztségviselőket a jövőben nem esketik meg, csupán ígéretet kell tenniük, amelynek szövegét a függelék közli. A jövőben a központi szerv vezetője nem bocsáthat el hivatali vagy egyéb vétség miatt tisztségviselőket vagy alkalmazottakat, hanem panaszát egy külön öttagú bizottság elé kell terjesztenie. Ennek ítélete ellen az érdekeltnek jogában áll a Signatúra törvényszékhez fellebbezni, amely a legfőbb közigazgatási bíróság szerepét is viszi. Külön tájékoztatást fognak még kapni a tisztségviselők és alkalmazottak a titoktartási kötelezettségről, amelynek megsértését a jövőben sokkal szigorúbban fogják elbírálni. A magasabb prelátusok részére a szabályzat a betöltött 74. évet állapítja meg korhatárként, de a szolgálat természetesen előbb is megszűnik, ha a pápa őt évenként nem újítja meg a kinevezést. A magasabb és kisebb tisztségviselőknél a korhatár a betöltött 70. év.

A szabályzat a pap-tisztségviselőknél nemcsak megelőző lelkipásztori gyakorlatot követel meg, hanem szükségesnek mondja a lelkipásztori tevékenység bizonyos mérvű folytatását is. Ezért csökkentti 33-ra a heti munkaórák számát. Évenként 6 napot, ami nem számít be a szabadságba, lelkigyakorlaton való részvételre biztosít. Hangoztatja a szabályzat a felelősségérzet szükségét, amikor megszünteti azt a XII. Pius által bevezetett rendszert, amely időbélyegzést és a jelenléti ív aláírását tette kötelezővé. Az évi szabadság mindenki számára azonos tartamú. Azoknak azonban, akik nem olaszok és hazájukba csak hosszabb utazással juthatnak el, megfelelő számú többlet-napot engedélyezhet a bíboros-prefektus.

Kis változtatás, de mégis sokan felfigyeltek rá: a február 11-i munkaszüneti napot, amelyet 1929-ben vezettek be a Vatikánban, többé már nem a lateráni szerződés aláírásának, hanem mint a Vatikán város felállításának évfordulóját ülik meg, nyilván azért, hogy ezzel is aláhúzzák a Vatikán nemzetközi jellegét. A Kúria reformjára vonatkozó konstitúció egyébként bejelentette a pápai udvartartás reformját is. Sajtóértekezleten közölték, hogy a kiküldött bizottság nem készült még el munkájával, de az udvartartás reformja is közvetlenül küszöbön áll.

Mint már szó esett róla, VI. Pál pápa január 10-én felmentette a 77 éves Giacomo Lercaro bíborost a Liturgikus tanács elnökségétől. A bíboros így teljes munkaerejét ismét a bolognai főegyházmegyének szentelhetné, amelynek érseke volt. Egy hónappal utána azonban Lercaronak váratlanul innen is távoznia kellett, éspedig szokatlan körülmények között. A legnagyobb feltűnést az keltette, hogy az *Osservatore Romano*, amely közzétette a hivatalos jelentést arról, hogy a pápa elfogadta „figyelemmel egészségi állapotára” a bíborosnak közel két évvel ezelőtt benyújtott lemondását, nem tartalmazott a pápa által aláírt köszönő levelet, amelyet a távozó bíborosok mindegyike kapott. Pápai levél helyett csak *Cicognani* bíboros-államtitkár levelét lehetett olvasni, aki hivatkozott Lercaro „önkéntes elhatározására” és „az Ég kegyelmeinek ráadását” kérte erre a döntésre. A kínos dolog hátterét sokan abban a beszédben keresték, amelyben Lercaro éppen *Johnson* elnök vatikáni látogatásakor a vietnami háború föltétlen abbahagyását követelte. Voltak, akik arra a hévre is utaltak, amellyel Lercaro a nem-hívőkkel, különösen a marxistákkal való párbeszédet szorgalmazta.

Csak nagysokára, március 22-én adta hírül az *Osservatore Romano*, hogy VI. Pál pápa előző nap magánkihallgatáson fogadta Lercaro bíborost, aki ezen a napon ünnepelte püspökké szenteltetésének évfordulóját. A pápa — hangzik a közlemény — „meg akarta erősíteni ebből az alkalomból, mily magasra értékeli azt a buzgó lelkipásztori szolgálatot, amelyet Lercaro két évtizeden át mind Ravennában, mind Bolognában végzett, s azt az odaadó és bölcs munkát, amelyet mint a Liturgikus tanács elnöke fejtett ki, ösztönözve és irányítva a liturgikus reform menetét.” Bár a feltevések nem tisztázódtak, a Lercaro-ügy ezzel egyházi részről nyilván befejeződött. (M. V.)

VERONIKA ÉS KENDŐJE. Élt-e egyáltalán Szent Veronika, s ha igen, le-
törölte-e kendőjével az Úr Jézus arcát? Az eddigi kutatások fényénél ezekre a
kérdésekre próbál válaszolni a bencés *Maurus Green* abban az érdekes tanul-
mányában, amelyet a londoni *The Tablet* tett közzé.

Veronikát az *Acta Pilati* II. vagy IV. századbeli irat említi először.
Eszerint amikor Jézust perbe fogták Pilátus előtt, egy Berenice vagy Veronika
nevű asszony is védelmére kelt, mondván, hogy Jézus őt is kigyógyította a
vérfolyásból, amelyben 12 éve szenvedett. Ennek az iratnak alapján azonosí-
tották Veronikát azzal a vérfolyásos asszonnyal, akiről Máté emlékezik meg
evangéliumában (9, 20). Később azután az *Abgar-legenda* befolyására s ezzel
összefüggésben kiszínesedett és megnövekedett Veronika alakja. A legendában
arról van szó, hogy Abgar, a beteg edesszai király levélben kérte Jézus segit-
ségét, aki szintén levélben válaszolt, s nemcsak gyógyulását ígérte meg, de
elküldte neki kendőre nyomott arcképét is. Keleten akkoriban már valóban
tiszteltek és másolatban terjesztettek is egy ikont, az ún. „edesszai ikont”,
amelyet az Abgar-legendában szereplő Krisztus-képnek tartottak. A genovai
Szent Bertalan-templomban ma is őriznek egy korai bizánci ikont, amelyet
a helyi hagyomány azonosnak tekint ezzel az edesszai ikonnal.

Már most Róma — írja Green — azokban az időkben aligha engedhette
meg, hogy egyedül a Keletnek legyen birtokában egy olyan arckép, amely ál-
talános meggyőződés szerint hitelesen ábrázolja az Urat. Előbb-utóbb neki is
szert kellett tennie ilyenre. A legendás Pilátus-történet továbbfejlesztésében,
amelynek legkorábbi római változata, a *Cura Sanitatis Tiberii* 600 körül ke-
letkezett, a belpoklosságba esett Tiberius császár Jeruzsálembe küldi Volusián,
hogy gyógyulást kérjen számára Jézustól. A követ itt értesül arról, hogy Pilá-
tus kivégeztette Jézust. Jelentése nyomán Pilátust Rómába rendelik, hogy meg-
büntessék. Volusian Jeruzsálemben felkeresi Veronikát, akinek birtokában
van Jézus arcképe. Kényszeríti, hogy a képpel együtt vele menjen Rómába,
ahol a kép láttára a császár meg is szabadul betegségétől. Egy bizonytalan
időpontban keletkezett későbbi irat, a *Mors Pilati*, meg is magyarázza, hogy
miként jutott Veronika a portré birtokába. Veronika tudva, hogy az Úr ha-
marosan elhagyja őket, elhatározza, hogy megfesteti arcát. Utban a festőhöz,
találkozik azonban Jézussal, aki elveszi tőle a vásznat, arcához szorítja, s ami-
kor visszaadja azt, csodás hűséggel kirajzolódtak rajta vonásai. Az Abgar-le-
gendában pontosan ezt cselekedte Jézus a király követének.

A Veronika-történetnek ez a bővülése egyetemes hitelre talált s ebben a
változatban maradt is meg a XIV. századig. Tárgyi bizonyosságaként hivatkoztak
arra a kendőre, amely a hagyomány szerint Veronikáé volt és 700 táján kerül-
hetett Rómába. VII. János pápa ugyanis 705-ben pompás ereklyetartót készít-
tetett számára, amely „ciborium Joannis VII.” néven ismeretes. Amikor *Bra-
mante* lebontotta a régi Szent Péter-bazilikát, *Grimaldi* pontos leírást hagyott
erről az ereklyetartó márványszekrényről is. Ajtáján eszerint Szent Veronikát
ábrázolták, amint kendőjét tartja, rajta Krisztus képével — de *nem a szenvedő
Krisztuséval!* Grimaldi leírása így arra utal, hogy legalább is 705-ben Veroni-
ka kendőjén volt kép, mégpedig egy nem-szenvedő Krisztus-kép. Feltűnő
azonban, hogy a Veronika kendőjének tiszteletéről kiadott pápai rendelkezé-
sek mindig csak kendőről (*sudarium quod dicitur Veronica* = Veronikának mon-
dott kendő) beszélnek, sohasem képről, amiből arra kell következtetni, hogy
valójában csak a kendőt tartották ereklyének. *Joseph Wilpert*, aki a múlt szá-
zadban Szent X. Pius engedélye alapján a Szent Péter-bazilika Veronika ká-
polnijában őrzött ereklyét elsőként megvizsgálta, egy időtől megsárgult négy-
szögletes vászonkendőt talált, színén-visszáján átűtő, két egymásba kapcsolódó,
megfakult, rozsdabarna foltal.

*Am, ha a kendőn nem volt kép, hogyan egyeztethető ez össze az irgalmas
Veronika legendájával, s hogyan alakulhatott ki az a máig élő közhiedelem,
hogy Veronika kendőjén Krisztus képmása látható?* Green szerint két *mozza-
natot* kell itt figyelembe venni. Az egyik az, hogy a kendőn kívül és mellette
kellett lennie Rómában egy bizánci ikonnak is, amelyet ott éppúgy Krisztus
hű képmásának tartottak, mint Keleten az edesszai ikont. Grimaldi leírásából
következik, hogy a díszes cibóriumban őrzött ereklye nem csupán a Krisztus-

vérevel megszentelt kendő volt, hanem egy ikon is. Azokban a századokban az ereklyetisztelet bizánci értékrendjében az ikonok messze fölötté álltak minden más ereklyének. A görög felfogás szerint egy ember-alkotta ikon, ha közvetlen kapcsolatba került egy vértanú — ebben az esetben magának Krisztusnak — ereklyéjével, valósággal átvette annak belső erejét és csodás eredetét, úgygszólván fontosabbá vált, mint maga a tulajdonképpeni ereklye. Ne feledjük, hogy VII. János pápa, aki az ereklyetartó szekrényt készítette, görög volt. Veronika kendőjét tehát minden bizonnyal már 705 előtt összekapcsolták és együtt tisztelték egy hú arcmásnak tekintett képpel.

A másik mozzanat, hogy a XII. század táján változni kezd Veronika áthagyományozott története, éspedig annak a növekvő érdeklődésnek hatására, amellyel a keresztény jámborság Krisztus szenvedése felé fordul. Akkoriban állítják fel a keresztút stációit s lép elő a művészetben a halott Krisztus. A Veronika-legenda 1300-ból való francia változatában már a szenvedő arc jelenik meg. Veronika a Via Dolorosa-n a le-leroskadó Jézushoz lép és kendőjébe törli az Úr vérről verejtékes arcát. Ez a legkorábbi olyan legendaváltozat, amelyben Jézus vonásait már Veronika kendője örökíti meg. Az új változat a XV. század folyamán a párizsi passiójátékok révén népszerűvé vált. A művészek is megragadták a témát. A nem-szenvedő bizánci képet felváltja a szenvedő Szent Arc realisztikus és patétikus típusa. Előbbi csakhamar el is veszti jelentőségét, mivel egy nem-szenvedő Krisztus nem maradhatott összhangban a Via Dolorosa Veronikájával. Green feltételezi, hogy a bizánci ikont, amelynek Róma 1927. évi kifosztásakor nyoma is veszett, már jóval korábban elváltatták a kendőtől, s helyét egy másik, immár a szenvedő Krisztust ábrázoló kép foglalta el, éspedig minden valószínűség szerint az az úgynevezett „sekrestyekép”, amely ma a Szent Péter-bazilikában látható. Ezt a középkorban festették, valószínűleg Rómában, és lezárt szemű, szenvedő, halotti arccal ábrázol. Veronika kendőjével való kapcsolatára utal az a tény, hogy a kép Európa-szerte mint „Veronika-kép” vált ismertté. Érdekes azonban, hogy elsősorban egy róla készült XVIII. századi metszetnek vászonra vitt lenyomata, az ún. „Toursi Szent Arc” tette híressé következő feliratával: „A Mi Urunk Jézus Krisztus hú képmása, amelyet Rómában, a Szent Péter-bazilikában őriznek és tisztelnek.” Ennek nyomán terjedt el az a téves felfogás, hogy a Rómában őrzött „sekrestyekép”, más néven „Veronika-kép”, az ugyancsak Rómában őrzött „Veronika-kendővel” azonos.

A valami történelmi háttérrel bíró Krisztus-ábrázolások közül, mint tudjuk, a Genovában lévő „edesszai ikon”, a római „sekrestyekép” és a „turini lepel” tarthat igényt bizonyos mérvű hitelességre. R. W. Hynek kimutatta, hogy a turini lepelnél az eredetiség lehetősége is megvan, mert anyagának kora valóban visszanyúlik Krisztus idejébe. Szerinte a sekrestyeképet a középkorban a turini lepelről másolták le. Green is megállapítja tanulmányában, hogy azokban a századokban, mikor a Veronikához kapcsolt nem-szenvedő kép szenvedővé változott, a turini lepelről már sok másolat készült. Így végül is a turini lepel a szenvedő Krisztus-ábrázolások végső kútjeje. Kétségtelen ezután — állapítja meg Green —, hogy a Veronika-legendát az Úr Jézus szenvedésén elmékedő áhitat teremtette meg. Veronika tettében — abban, hogy a Fájdalmak Útján kilép a tömegből, hogy irgalmasságot cselekedjék — az igazi és elvárt keresztény magatartás nyilatkozik meg. Veronika alakjában tehát egy eszmény teremtette meg a maga lélektani valóságát. (Somogyi György)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Ha Mándy Iván semmi egvebet nem írt volna meg új könyvében, mint valóban csak „a régi idők moziájának” történetét*, akkor is érdekes, megható könyvet írt volna. Könyvet egy romantikus, ábrándos, legendás korról, amely képzeletünkben ma már többé-kevésbé egybemosódik a film őskorával és hőskorával. Mándy Iván könyve azonban sokkal több a régi idők moziájának lírai történeténél. Már-már azt lehetne mondani róla, hogy valamilyen furcsa, „mándy-ivános” *Erziehungsroman*. Egy mozin, filmen nevelkedett gyermekkor regénye. Egy kicsit egy író genezisének regénye is.

* Mándy Iván: Régi idők moziája. Magvető, 1967.

Vagy ha tetszik, lírai novellafüzére. És mert ez a gyermekkor van valahol, s nem a levegőben lóg; mert ezeket a régi filmeket adják valahol, Pestnek egy nagyon pontosan körülhatárolható területén, a Fészek, a Bodográf, a Fővárosi Mozi, meg a többi József-, terez- és ferencvárosi kis, másodhetes „mozgóképotthon” vidékén, és ezeket a filmeket megnézik, pontosan ennek a vidéknek a városi kispolgárai, egészen kis polgárai, akiknek az opera elérhetetlen ábránd, a színház kivételes ünnep, és már a Royal Apollo is megmatottság, fény, kiemelkedés, kirándulás az előkelőség kivételes szféráiba (a megszelídített, kézhez nevelt előkelőség a Corvin volt, modernség, nagyvilág izgalmas élménye — ki emlékszik még a fénypikkelyeket szóró, forgó gömbre a nézőtér fölött? — mert igazán otthonosan szórakozni azért mégis inkább a Bodográfba mentek, meg a Tátrába, meg a Napba, esetleg a Phönixbe, Fővárosiba, Roxyba) — szóval mert mindez nagyon pontosan szituálható, földrajzilag épp úgy, mint — nagyképűen mondva — „társadalmilag”: „a régi idők mozijának” könyve, regénye, novellafüzére, képeskönyve egyben könyve, regénye a ma már „rég” Pestnek is, a húszas évek Pestjének, illetve a húszas évekbeli Pest-egy részének, rétegének, népének, és tegyük hozzá: ifjúságának.

Nagyon nyomatékosan szeretném hangsúlyozni ezt; Mándy Ivánnal kapcsolatban annyi a félreértés, jobbanmondva egyszerűen csak értetlenség, hogy sosem lehet ezt elég nyomatékosan hangsúlyozni: világa nem kitalált világ, nem valami „szürrealista” kompozíció, légüres térbe fújt szappanbuborék fantazmagória. Sosem éreztem benne, hogy azt a földrajzilag-társadalmilag létező világot, amelyet ábrázol, irreálissá költéné át. Ellenkezőleg: mindig az ragadott meg benne, mennyire e létező világ legmélyéig, leglényegéig tud hatolni. Persze nem az aprólékosan részletező realizmus tény- és oknyomozásával, hanem azzal a — maga módján kidolgozott — modern ábrázolásmóddal, amely a komplex valóságnak egyenértékű, komplex művészi valóságformát, ha tetszik szimbólumot teremt. A *pálya szélén* például (melynek kitűnő címét annyit, és végeredményben oly kevés megértéssel szokták ellene fordítani) ilyen sűrített, lényegében lírai fogantatású (lírai érzéklésből és azonosulásból fakadó), „szimbóluma” — jobb szó híján, és a szó sajátos értelmében — egy egész pesti táj és nép világának, érzésvilágának, élményvilágának, sőt tudatvilágának is. Hogy mennyire az, azt nyomban minden lebotó magyarázat nélkül, a „szimbólum” közvetlen érzéklésével mindenki megérzi, aki valaha is járt a külső József- és Ferencváros vidékén, emberei közt; mondhatnám legendái közt, amelyek pontosan úgy és annak a legendái, aminek és ahogyan legendája, szimbóluma, „mitosza” A *pálya szélén*. Aki ismeri a futballpályák világát, légkörét, nemcsak a nagy meccsek kivételes napjain, hanem azokon az edzésnapokon is, amikor csak a legszívósabb „odatartozók” állják körül a pályát, vagy aki hallgatott már nyolcadik, kilencedik kerületi ivókban mérközések másod-, harmadnapján beszélgetéseket, figyelt meg már születő legendákat, alakuló mítoszokat, központjukban egy-egy „aranylábúval”, akinek nemcsak a góljai érdekesek, hanem a szerelmei, illegálisan lehajtott kisfröccsei, titkos tárgyalásai és „jópofa” mondásai is: — az ennek a regénynek nem az „irrealitásán” akad fenn, hanem megfordítva: a sűrített realitásán, a realitás sűrítésének költői erején és bravúráján örvend, és ámul is gyakran. S arra gondol közben: íme egy „szociográfiai”, sőt „szociológiai” tény, a városi folklór egy nagy ténye, jelensége, amit az író észrevett, kifejezett, és amit legalább az író ujjmutatása nyomán — hiszen nem szégyen egy író ujjmutatását követni — érdemes lenne valóban szociológiailag és folklorisztikailag (mint a városi „szellemi néprajz” egy nagy fejezetét) alaposabban szemügyre venni, megvizsgálni, akár egészen odaig menve, hogy megpróbáljuk ennek a sajátos városi mítosz- és legendaképződésnek a struktúráit, strukturális törvényeit is föltárni.

De térjünk vissza a *Régi idők mozijához*. Nem arról szól, hogy milyen volt a régi idők mozija. Arról szól, milyen volt a régi idők mozija Pesten, a Józsefvárosban, a Roxyban és a Fővárosi Moziban. Hogyan nőtt bele egy sajátos népi képzelet- és érzésvilágba. Milyen hajszálcsovesséig révén érintkezett a legenda „film városa” a Phönix közönségével, előcsarnokával. Milyen ábrándokat elégitett ki, milyen vágyakra volt pótlék, kompenzáció. Mert mindvégig érezni, anélkül, hogy az író kéretlenül belebeszélne a témájába, s anélkül, hogy

illetéktelen magyarázkodással rontaná el — mindvégig érezni, az egésznek a hangszerezésén, az egésznek, az egész lírájának a szorongó hangulatán, hogy „a régi idők mozija” végül is pótlék, a lecsavart tudatú életek illúzió-pótléka.

Mint ahogy ez a gyerekkor is kárpótlását keresi, szereti, éli a filmben, a mozik világában, és a maga *Moziélet*ből táplálkozó, naív benfentességében. Mindvégig ott érezni a könyvben a gyerek sóvárgó kötődni-vágyódását, és ennek a kötődni-vágyódásnak a kudarcait, néven nem nevezett, szinte csak atmoszferikusan jelenlévő szenvedéseit, a minden szorításból kisikló, légvárat építő, délibábokat kergető apa mellett (és mennyire típus ez az apa is: hány ilyen kisstilű bohémét ismerhetett, aki ezt a pesti tájat és népet ismerte, hány ilyen józsefvárosi, perifériára szorult mását, karikatúráját a Royal szálló „titkos lakóinak”, azoknak, akikről Hunyadi írt, és a maga módján Heltai is); és milyen bonyolult, tragikum nélkülien tragikus ez az apa-fiú viszony, egy-egy megiscsak megkapott moziélmény (az egyáltalán elérhető legnagyobb ajándék) néma, visszanyelt, szorongató hálájával (amit szó nem is, csak a papír nagy, fehéren üres mezeje bír kifejezni), és az elmaradt mozik és vacsorák fantázia-pótlékaival, a „filmváros” legendáiban és a *Moziélet* illusztrációiban...

... Nem voltam pesti gyerek; de vakációkon Pesten. apáméknál is töltöttem heteket, az Üllői úton. Ezeken a heteken, átmenetileg, magába fogadott a nagy bérház gyerektársadalma. Unokatestvéreim, és házbeli, szomszéd-beli barátai. A fiúk, akik az udvari lakásokban laktak. Ezekben az udvari lakásokban a szemem láttára, fülem hallatára éltek, nőttek, alakultak, formálódtak a „régidők mozijának” legendái. Asszonyok és lányok csiszolták és adták szájról szájra, egészítették ki „biztosan tudott” adatokkal őket; miközben a férfiak „a pálya szélén” legendáit szőtték, egyik vasárnapi meccsőt a másikig. Mi, gyerekek, egyszerre éltünk e két mozgékony legendavilágban. Bekaptuk az ebédet, és mentünk, vasárnap meccsre, népvándorlásként végig az Üllői úton, hétköznap pedig moziba, a Fészekbe, Bodográfbá; és jártunk délcélt a misztikus előcsarnokban, a Royal Apollóban és a Corvinban, és mi is átéljük a keserű élményt, amikor egy oszloptól, vagy egy fejtől nem láttunk mást, csak zizegő fénynyalábot a fejük fölött.

Egy kicsit hazamentem a *Régidők mozijába*. És — mint a könyv mottója Stenónak — magamban én is „hálás köszönetet” mondtam az írónak, amiért ilyen hitelesen, maradandóan és költőien — a költészet maradandóságával — őrizte és örökítette meg ezt az immár visszahozhatatlan, hajdanvolt valóságot.

A könyvet hangulateltelő, raszteres illusztrációival, elbűvölően ötletes „mel-lékleteivel” Murányi István tervezte meg, kitűnően, értő művészettel.

* * *

Van Mészöly Miklós új könyvében** egy (már előző novelláskötetéből ismerős) elbeszélés, *Balkon és jegenyék* címmel, amely távolról sem a legjobb de kiválóan alkalmas rá, hogy mondandóm illusztrálására használjam. A balkon egy budai kertudvar fölött van; jegenyék vannak odalent, és kis ház, és a házban egy család: szegény, kötőgépnél gürccsülő asszony, fantaszta férj, gyerekek; meg egy öreg házaspár. Akiké a balkon, az Asszony meg a Férfi, így, nagybetűvel (amitől eleve idegenkedem, mert indokolatlan rejtélyeskedést gyanítok benne, valami olyasmit, hogy ezek a nagybetűvel jelzett személyek valahogyan többek akarnak lenni annál, akik, személyükön túli értelmük van, amikor én a megfogható személyi értelmükre vagyok kíváncsi) — akiké a balkon, azok odafölről nézik a lentiek életét, a kissé hibbant asszony gürccsölését, a férfi nagyizolását, a megjelenő kutyát, mint e nagyizolás jelképét, a kivágással fenyegetett jegenyéket; az Asszony néha segíti a lenti másik asszonyt, és „titkos cinkosságban” van Rexivel, a kutyával; — aztán egy este, mikor arra ké-szülnek, hogy kint háljanak a balkonon, megtörténik a furcsa lepkeinvázió, a Férfi dühös, reménytelen harcot vív egy támadó lepkével, megöli, de lényegében csatát vesz, és az egész balkont előnti valami félelem, szorongás, keserűség, szegény. A leütött lepke eltűnik; talán föléledt, visszarepült a kertbe; a Férfi pedig „nem mondja ki, amit igazában gondol; szégyelli, hogy fél”.

** Mészöly Miklós: Jelentés öt egérről. Magvető, 1967.

Ebben a novellában minden kitűnő, ami odalént történik. Ennek a lenti világnak, e lenti világ minden egyes alakjának hitele van. Ami viszont fönt van, a nagybetűk világában, a balkonon, az hiteltelen, megoldatlan, rejtelmeskedő. Ott minden szó igaz; itt minden szó hamis. Ott tények vannak, itt szimbolikus értelmű jelenségek, amikről nem tudjuk, mit szimbolizálnak. Valami rejtélyes félelem élne idefönt, ha valóban élne; de nem él, csak „meg van csinálva”. A bogarak támadása előtt, sajnos, előbb el kell túrnunk a kultúra támadását. Az Asszony, ahelyett, hogy olyan lenne, mint az asszonyok általában, olyan lesz, teljesen indokolatlanul, „mint egy Gauguin-kép”. A dolgokról is állandóan azt érezzük itt fönt a balkonon, hogy nem olyanok, mint az effajta dolgok általában, hanem titkos tartalommal terhesek; csak éppen nem tudjuk, miért és mivel. Igaz, a félelem közérzet; de az olvasó többnyire még akkor is kételkedik az ennyire művelt közérzetek igazságában, ha egyébként, csupasz valóságukban, igazak is: kételkedik a nagybetűs személyek közérzetének igazságában. Kivált pedig abban, hogy a jelensége önmagukon túl jelentenek valamit. Mit? Ha én nem is tudom, az írónak föltétlenül tudnia kell; az olvasó azonban attól tart, hogy tulajdonképpen maga az író sem tudja. Hogy ő maga sem fejtette meg a jelentést.

Még valamire gyanakszik. Arra, hogy az író nem elégszik meg azzal, amit lát, amit megragad; hanem azt, amit lát, amit megragad, meg akarja pótolni valamivel, valami olyasmivel, ami nem abban, hanem azon kívül van, amit lát és megragad. Mondjuk, hogy az író a balkonról látja a lenti család életét. Kitűnően megragadja, kitűnően talpra állítja az alakjait, az atmoszféráját. De nem éri be ezzel; mintha nem hinné, hogy ennek megvan a maga önértéke. Hozzáteszi tehát a Férfit a balkonon, és az Asszonyt a balkonon, és mindazt a misztifikációt súroló titokzatoskodást, amivé a Férfi és az Asszony kapcsolatát „emeli”. A kettőnek, lentnek és föntnek azonban semmi lényeges köze nincs egymáshoz; a „föntöt”, ezt az egész állványzatot mindenestül le kellene bontani, el kellene égetni, miután fölépült a lenti világ önértékű művészi ábrázolása. Esetleg úgy, hogy a Férfi (vagy az író) félelmi közérzete is a lenti világban objektívalódjék. Ehhez azonban, ehhez a lebontáshoz és eldobáshoz az írónak, úgy látszik, még nem volt szíve.

Mit szeretnék mindezzel illusztrálni? Azt, hogy a kötet anyaga — legalábbis az én ízlésem mércéje szerint — két részre oszlik. Az egyik oldalon vannak azok az írások, amelyek a „balkon” világában és atmoszférájában születtek. Félig-meddig ilyen a *Magasiskola* (valaminek, ha jól értem, a szimbolikus megjelenítése, objektíválása, de olyan extrém, olyan kivételes valóságban, aminek az exotikuma eleve tompítja a szimbólum általános érvényét: a különös elfojtja az általánost, úgyhogy végül is „nem jön ki” belőle, amit az író — legalábbis gyanításom szerint — közölni akart; mert nem hinném, hogy egyszerűen csak egy solymártelep életét akarta volna megjeleníteni). Ilyen az ízlésesnek sem valami ízléses *Tragédia*; ilyen *Az árnyék*, hősével, aki „szeregett játszani az iszonyattal”, és végül fölakasztja magát, nyilván nem azért, hogy rejtvényt adjon föl az olvasónak, de nem is azért, hogy Kafkára gondoltasson; csak éppen azt nem tudjuk, hogy voltaképpen miért, vagy ha minden értelem nélkül, pusztán abszurditásból, akkor mi az, ami *de facto* abszurd, mert a fölvonulatott kulisszaszerű abszurdítás senkit nem elégít ki.

Kitűnő viszont a *Jelentés öt egérről*, ahol mindaz, amit korábban a megfejtetlen jelek, jelzések és jelképek nem voltak képesek foghatóan tolmácsolni, minden jelképezés nélkül, tehát valódi jelképerővel konkretizálódik a menekvő egerek menekülésében és pusztulásában (s itt a házaspár, föltehetőleg a balkon Férfija és Asszonya, már leszállt nagybetűs elvontságából, az öt egér mikrovilágának szintjére, és ezzel minden egyszerűben hitelessé lett, az a félelem, borzongás, megnevezhetetlen közérzet is, amit ott a lepkeinvázió és lepkeharc akart szimbolizálni, s ami itt minden szimbolizálni akarással nélkül szimbólumértékűvé sűrűsödik). És igen jó a kötet három utolsó elbeszélése, mind a három a „lent” világában, a „balkon” szemléletének minden belezárása nélkül: *A három burgonyabogár*, a *Film*, az *Emkénél*, és a kivételesen szép *Történet*. Ezekben nem „másról” van szó, hanem valóban arról, amiről szó van: valóságos sorsokról, amelyek úgy válnak többé maguknál, hogy a ma-

guk realitásába mélyülnek bele. Az emberi, nem pedig a misztikus felé. Pontosabban a „misztériumot” az emberben, az emberiben találják meg, nem kívülről hozzák be, kommentár formájában, vagy toldalékol. Dátum szerint is a legkésebbiek: 1960, 1963, 1964. Arra mutatna ez, hogy Mészöly Miklós végül is letett a „balkon” irányáról, és erőteljesen a „jegenyék” irányába fordult? Hogy megtalálta a jelentés jelképezésének módszere helyett a jelentés megjelenítésének módszerét? Az időrend mindenesetre ezt sejteti. S ha valóban így van, akkor ez egyben nyilván azt is jelenti, hogy ez a kitűnő író megtalálta a tehetősége természetének minden bizonnyal legjobban megfelelő utat és módszert. Pontosabban kiharcolta, mindig elégedetlenül az éppen elért eredménnyel, és sosem riadva vissza a további kísérletek kockázataitól, csak hogy többet és tágasabbat fejezhessen ki a fogható és foghatón túli világból.

* * *

Miről szól Szántó Tibor regénye?*** „Paolo, egy olasz származású libiai ültetvényes házát akar változtatni és végleges letelepedés szándékával érkezik Sziciliába. Ott már az első napon, szinte akarata ellenére belekeveredik a város polgárainak furcsa játékába, egy éjszakai autóversenybe” — mondja az ismertető szöveg, és eddig így is van. A folytatás azonban: „... autóversenybe, mely a fordulók közben italozó játékosok veszélyérzetét kelti fel a folytonos kockázattal és a karambolok lehetőségével”: ez a folytatás már, úgy érzem, könnyen tévedésbe ejtheti a gyanútlan olvasót. Olyasmit sejtethet vele, hogy a játékosok a Yco bárban azért isznak, hogy fölcsigázzák magukat, beleuszátsák magukat ebbe a veszélyes versenybe, fölcsigázzák magukat a kockázatra. Holott erről szó sincs. Nem erről van szó.

Amikor Paolo megérkezik és kinéz a szállója ablakán, ezt látja: a versenyt, a föltűnő, eltűnő autókat. Lát egy halállal végződő szerencsétlenséget is; de se a karambol nem ráz meg senkit, rajta kívül, se a halál. A következő éjszaka ebben a képtelen körbe-körbe rohanásban vesz részt, s amikor „kiáll”, ennek a fényeit látja messziről. A verseny, nem is verseny, csak rohanás, körbe-körbe, megállíthatatlanul folyik. „Valamilyen centrifugális erő pörgeti” a résztvevőket, Paolt pedig, átmenetileg, valami „centrifugális fáradtság”. Nem nehéz kitalálni, mi az a centrum, ami elől körbe-körbe meneksznek. Mindenki maga elől menekül, a maga centruma elől. A kontempláció elől, a csönd elől. Paolo idegenből jön, Libiából, Délről, vagy Keletről, mindenesetre máshonnan, ahol „ültetvényes” volt, földet művelt, kapcsolata volt a talajjal és az időjárással, csillagokat látott, csöndet hallott, emberekkel élt, viszonyban volt a világgal, a léttel. Erzi, érti a lét értékét. Ezért lesz a többiek szemében nehézkes, értetlen, aki nem érti ezt a „játékot”, ezért lesz „küldött”, „pap”, valami néven nem nevezett komolyság, szakralitás képviselője, vagy egyszerűbben csak ieteményese, anélkül, hogy ő maga pontosabban tudatosítani ezt magában: valaki, aki, mikor Küldöttnek csúfolják, „boldog, mert, habár hamis vád alapján, végre, életében először, lehetett valami köze a Megváltóhoz”.

A megérkezést követő délelőttön Paolo véletlenül megismerkedik a cipőnagyszerkedő Scurával, aki az eszpresszó teraszán éppen üzletfeleivel tárgyal. Nyilván ez is burkolt jelzés: ez a lármás, hirtelen kiégésekkel váltakozó tárgyalás. Ez is egyfajta „verseny”; ez a verseny nappali arcúata, nappali formája. A hajszra nappali változata. Üzleti tárgyalás, ugyanolyan „szabályok” szerint, ahogy éjjel a kocsiat vezetik. Ugyanolyan erkölccsel. Ugyanolyan erkölcs nélkül. Nem erkölccstelenül, hanem egyszerűen erkölcs nélkül. Egyszerűen nincs erkölcs; csak a rohanás van, centrifugális rohanás, száguldás önmagunk elől. Ki ügyesebben „vezet”, mint Scura, ki ügyetlenül, mint Delle Grotti, de egy bizonyos szinten fölül nem lehet részt nem venni; mint ahogy egy bizonyos „tartalommal” végülis nem lehet résztvenni: akinek megvan a maga „centruma”, azt a saját nehézkedése kirekeszti a pályáról. Annak legjobban, ha elmegy „valahova délre”.

*** Szántó Tibor: Bálnákról is beszéltünk. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1968.

A regény, úgy hiszem, nem a veszélyes életéről szól, és nem is arról, hogy „a hagyományos erkölcs teljesen védtelen a veszélyes élet csábításának örületeivel szemben”. Inkább egy életformáról van szó; az író egy modern életformának talált, vagy teremtetett sűrítő jelképet ebben a megállapíthatatlan, „centrifugális” versenyben. Melyben a „versenyzők” oldozhatatlanul oda vannak kötve a maguk belső ürességéhez, az ürességük centrumához.

Erőtlen, szűkszavú, komoly regény; sikerült valami fontosat, lényegeset, figyelmeztetőt megragadnia és ábrázolnia.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Katona József Színház újdonsága Sánta Ferenc: „Éjszaka” című drámája. Valójában az író két évvel ezelőtt megjelent „Az áruló” című kisregényének dramatizált változatát látjuk a színpadon. Döntő változtatásra, vagy átírára nem volt szükség, inkább csak húzni kellett egy kicsit, hiszen az eredeti mű sem egyéb, mint az öt szereplő egyetlen éjszaka folyamán elhangzó párbeszédés vitája.

Dolgozó szobája csendjében, az író látja vendégül készülő regényének alakjait, őket faggatja, vallatja azokról a kérdésekről, amelyek őt magát foglalkoztatják kiüttalan töprengéseinek során. Vajon kinek van igaza? Az erőszakos népboldogítónak, aki újra meg újra fegyvert ragad, mert főláborítja őt a világban tapasztalható igazságtalanság és végül is nem tud már másban, mint fegyverben és erőszakban gondolkodni? Václáv, a huszita harcos képviseli ezt a magatartást. Vele szemben áll Zsitomir, a császárpárti diák, aki a harctéren is ellenfele volt. Zsitomir tagadja minden a nép nevében és a nép boldogítása címén indított harc létjogosultságát, hiszen a történelem tanúsága szerint minden ilyen háború céltalan öldöklésnek bizonyult, és csak a megelőzőnél is nagyobb elnyomásnak és nélkülözésnek egyengette az útját. Szerinte a rendező értelemre kell bízni a világ sorsának irányítását. A harmadik koncepciót Eusebius, a firenzei reneszánsz pap személyesíti meg. Ő ugyanakkor, amikor elfordul az erőszak minden formájától, a költészetet, a művészetet és a hedonista életörömekeket állítja szembe a világot szerinte pokollá varázsoló fanatikus népboldogítással.

Fölbukkan azután egy negyedik regényalak is, az öreg paraszt, akiért és akinek nevében a Václávok és Zsitomirok gyilkolták egymást, aki azonban egyikükért sem lelkesedik, mert tapasztalatból tudja, hogy végül is az ostor mindig az ő hátán csattan. Tőle rekvirálnak, neki kell a hadakozás anyagi alapjait megteremtenie, miközben állandóan felelősségre vonja őt az éppen fölülkerekedő fél. Úgy védekezik ellenük, ahogy tud; alamsziszággal, sunyi hajbókolással, aztán, ha módja van rá, mindkettőt meglopja. Ő volt viszont az is, aki a két halálos ellenséget, Václávot és Zsitomirt, akik egymás fegyverétől pusztultak el, közös sírba temette. Nem kétséges, hogy a maga elesettségével és kiszolgáltatottságával ő az, aki leginkább bírja az író rokonszenvét. Az ő szövegeinél melegszik költőivé az egyébként inkább csak intellektuális szenvedéllyel előadott szópárbaj.

Sánta Ferenc egyébként teljesen tárgyilagos marad a vitában, egyforma súllyal engedi érvényesülni az emberi boldogság és földi igazság előadott receptjeit, amelyekhez persze még egész sor mást is lehetne csatolni, hiszen világboldogító elképzeléseknek sose volt híjával az emberiség, csak a gyakorlati keresztülvitel akadozott rendszerint. S talán ez az oka annak is, hogy minden őszintesége és tisztessége ellenére Sánta Ferenc vállalkozása eleve kudarcra van ítélve, ha csak a szándéka nem terjedt túl azon, hogy egymás mellé állítson néhány elgondolkodtató monológot. (Monológot, mert a szereplők mindegyike annyira szélsőségesen merev álláspontot képvisel, hogy valódi párbeszéd el sem képzelhető közöttük.) Sánta Ferenc azonban olyan hévvel veti bele magát az önmagával folytatott vitába, hogy az embernek az a benyomása, ő hisz benne, hogy az általa fölvetett kérdés eldönthető. Pedig aligha dönthető el, és semmi esetre sem dönthető el a művészet eszközeivel.

Ami ennek a különös „éjszaká”-nak során elhangzik, az (az öreg paraszt megrendítő szövegeitől eltekintve) alig haladja meg a jó és magas mércével mért publicisztikai szintet. Márpedig nincs olyan program a világon, amiről ne lehetne egy jó és meggyőzően hangzó vezércikket írni. Az írótól azonban

nem azt várjuk, hogy az ilyen vagy olyan nézeteket megérvelje, hanem azt, hogy eszmét és emberi magatartást egyaránt kielemezzen, átvilágítson és mérlegre tegyen. Ezt megteheti valóságos emberi sorsokon keresztül éppúgy, mint jelképes figurák fölhasználásával. Egy dolog azonban mindenképpen szükséges ahhoz, hogy az író ezt a mérlegretételt el tudja végezni. Nevezetesen az, hogy legalább is önmaga számára végérvényes válassza legyen arra az ősi és alapvető kérdésre, amellyel minden katekizmus is elkezdődik, hogy „mi végre vagyunk a földön?”. Persze elképzelhető, hogy az író nem találta meg önmaga számára sem végleges választ erre a kérdésre. Ebben az esetben azonban sokkal izgalmasabbak lennének erre vonatkozó töprengései, mint a kísérlet arra, hogy igazságot tegyen egy sor nyilvánvalóan egyoldalú nézet között.

Abban, amit Václáv, Eusebius, és Zsitomir a maguk életelveként, és magatartásuk igazolására több-kevesebb fanatizmussal előadnak, nagyon sok a részigazság, és mi sem lenne könnyebb, mint csak az ő szájukból elhangzottak alapján összeállítani annak az eszményi emberi társadalomnak képét, amelyben nincs igazságtalanság, kiszolgáltatottság és erőszak, nincsenek szegények és gazdagok, szabadság van, megbecsülésben részesülnek a művészek, és az életöröm sincs kirekesztve. A probléma nem is az ilyen eszményi társadalom elképzelése, leírása és meghirdetése, hanem a megvalósítása. Ez utóbbihoz pedig az író úgy járulhat hozzá, hogy segít fölmutatni az okokat, amelyek a megvalósítás útjában állnak, és hangot ad azoknak az erkölcsi követelményeknek, amelyek nélkül nincs emberhez méltó társadalom és együtt-élés.

A Katona József Színház kitűnő előadásban vitte színre Santa Ferenc drámáját. A színészek dolgát persze jócskán megkönnyítette az izesen szép és hibátlan muzsikájú magyar nyelv, amelyhez hasonlólt ritkán hallani színpadjainkon. Az író inkább passzív és visszafogott alakját Óze Lajos jelenítette meg rokonszenvesen. Avar István (Václáv), Básti Lajos (Eusebius) és Sztankay István (Zsitomir) hibátlanul szolgálták az írói mondanivalót. Maklári János öreg parasztja emlékezetes, megrendítő alakítás. A darabot Egri István rendezte nagyjából hibátlanul. A többször ismétlődő játéka azonban, hogy az író minden új alak megjelenése előtt az írógéphez megy és leüt néhány bilentyűt, túl szájbarágós. A közönség enélkül is tudná, miről van szó, még ha nem is olvasta a regényt.

A Pesti Színház mutatta be Neil Simon: „Furcsa pár” című vígjátékát. Ez a fanyar komédia látszólag az amerikai válsági hőbortot veszi célba. Valójában jóval többről van szó benne. Az író a vígjáték könnyedebb eszközeivel ugyanott tapogat, ahol a legtöbb mai drámaíró: a válságba jutott emberi kommunikáció körül. Ez a válság, hogy egyre kevésbé érti meg egyik ember a másikat, egyformán jellemzi a házastársi és baráti kapcsolatokat.

A darab Oscar Madisonnak, egy sportújságírónak New-York-i lakásában játszódik. Madison hónapok óta elvált feleségétől, de szemmel láthatólag nehezen viseli el a legényéletet. A barátai jelentik a vigasztalást, akik hetenként egyszer póker partira jönnek össze nála. Mikor a cselekmény kezdődik éppen nagy az izgalom, mert a társaság egyik tagját, Félixet, szintén kiakolbólitotta a felesége. Madison odaveszi magához lakótársul boldogtalan barátját. Ők ketten alkotják a „furcsa pár”-t, s együttélésük során némi fény derül nemcsak arra, hogy Félixet miért rakta ki (ha egyelőre nem is véglegesen) a felesége, hanem arra is, hogy miért jutott válságba Madison házassága. Amennyire rendetlen és fegyelmetlen Madison, annyira házias (a legháziasabb nőknél is háziasabb) Félix. Ebből persze számtalan mulatságos és abszurd helyzet adódik, és a két férfi közös háztartása végül is a csődbe jutott házasságok karikatúrájává válik.

Kár, hogy a Pesti Színház Várkonyi Zoltán rendezte előadása, a mindenképpen nevetetni akarás szándékával, túlságosan bohózati lett. Holott a darab stílusa, sokkal nagyobb visszafogottságot követelt volna. Kevesebb komédiázással és mintegy „faarccal” játszva, sokkal hitelesebb derűt keltenének a csattanók és kevésbé sikkadna el az egyáltalán nem mellékes erkölcsi mondanivaló. Tomanek Nándor (Félix) és Bárdy György (Madison) kettőse így

is sokszor kacagtatja meg a nézőket. Mellettük Kozák László, Prókai István, Szatmári István és Fonyó József a póker partnerek, míg Szegedi Erika és Halász Jutka a „földszinti lakók” szerepében jutottak hálás alakítási lehetőséghez. A fordítás Örkény István hibátlan munkája. (Dorombay Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Modern belga képek és szobrok Budapestben. Ez év februárjában rendezték meg a Múcsarnok három nagy termében „A modern belga képzőművészet 45 éve” című kiállítást, amelynek katalógus-előszava tömör, a látogatót jól eligazító tájékoztatást ad a kis, virágzó nyugateurópai ország művészetének az első világháború utáni alakulásáról. Az előszó írója megállapítja, hogy „egészében véve a belga iskola követte azt az általános festészeti fejlődést, amely Európa nagy részében lejátszódott.” Valóban, az elmúlt évtizedek európai stílustörékvései (impresszionizmus, szecesszió expresszionizmus, absztrakció stb.) befolyással voltak a XX. század flamand és vallon művészetére, amely azonban — négy-öt kiváló mester (főként Ensor, De Smet, Permeke, a fametsző Masereel) személyében — maga is gazdagítón hatott vissza kontinensünk festészetére, szobrászatára, grafikájára.

Az említett művészet alkotásain kívül örömmel ismerkedtünk meg a már elhunyt *Frits Van Den Berghe* munkáival, így a nagylegzetű „A magvető” című kompozícióval. Van Den Berghe sűrű, vaskos piktúrája Czöbel képeit, Barcsay Jenő 1930-as évekbeli festményeit, Frank Frigyes java munkáit idézi a magyar tárlatlátogató emlékezetébe. A legjobb értelemben vett realista szemlélet képviselője a középkorú *Gustave Camus*, akinek „Nagy hajó” című vászna kolorit, rajz, szerkezet tekintetében egyaránt kiemelkedő mű. Ugyancsak nyereség volt találkozni *Roger Dudant* alkotásaival; az ő művészete már a másodig világháború után bontakozott ki: szürkés tónusú, erősen konstruktív, mégsem teljesen absztrakt „Tengerparti hajóépítő telep” című képe a budapesti kiállítás egyik legszebb darabja volt. A belga figuratív festők között az egyik legtekintélyesebb *Edgard Tytgat*; a katalógusban azt olvassuk róla, hogy nála „minden tiszta, őszinte, naivitással teli.” A látott három Tytgat-kép azonban csalódást okozott, — meglehet azért, mert az idős festő annyira sajátos belga jelenség, hogy a külföldi előtt nem mutatkozik meg művészetének teljes értéke.

A geometrikus nonfiguratívok népes csoportjából a legkvalitásosabbnak *Victor Sevrancx*, *Luc Peire* és *Gaston Bertrand* munkáit találtuk. (Az 1966-os Velencei Biennálé belga pavilonjában az utóbbi mester munkáiból nagyobb gyűjtemény volt látható; a kiállított művek között szerepelt egy XII. Pius-portré is, — Bertrand ugyanis nem csupán absztrakt képek alkotója.)

A jelenkori belga művészet tisztelt mestere a hetvenegy esztendő *Paul Delvaux*, akinek „Telefonoskisasszonyok” című, minuciózus módon megfestett képe az abszurditás kultuszának és az erotikumnak — a szürrealista művekben gyakorta felbukkanó — jegyeit viseli magán. Delvaux másik képe, az 1951-ből való, nagyméretű és mesterségbelileg ugyancsak nagyszerűen megmunkált, szuggesztív „Sírbatétel” — amelyen a halott Krisztust is, Máriát is és a többi alakot is csontvázként ábrázolja a művész — újszerűen csatlakozik a művészettörténet korábbi „Sepultura Christi”-jeihez.

A tavaly elhunyt *René Magritte*-től — a másik vezető belga szürrealistától — is két mű szerepelt; a bizarr ötleteiről nevezetes, sokszor a botrányoktatás határáig is elmerészkedő mesternek („A megbecstelenítés” című Magritte-kép felháborodott támadások céltáblája volt hosszú időn át...) kevésbé építő, de jellegzetes munkái: az „Emlékezés” (vérfojtott női fejszoborral) és „A visszatérő madár.” Magritte bizonyára sokat köszönhet a „metafizikus festészet” atyjá: *Chirico* inspirációjának, mégis: az a hang, amelyen a belga festő szól, egyedül az övé, s életműve — túlzás nélkül állapította ezt meg *Francis de Lulle* — „a művészettörténet szerves része.”

A plasztikai anyag mennyiségileg is, minőségileg is elmarad a festészeti mögött. *Oscar Jespers* Maillol és Medgyessy szellemi rokona; „Zsuzsánna” című dús idomú női aktja vérbeli, ízes szobrászati alkotás. A középnemzedékhez tartozó *Rik Poot* a kubizmus és *Alberto Giacometti* nyomdokain halad („Harc”, Szülő nő”).

A műcsarnoki tárlaton a Pop-Art és más, legújabb keletű művészeti áramlatok követői is szerepeltek, — így *Paul van Hoeydonck* és *Vic Gentils*, aki egy kordbársony-zakót erősített rá egy fatáblára. Az ötven év előtti dadaizmusnak az önelégült spiessbürgeri gondolkodásmódra és a konvencionális izlésre nyelvet öltő szelleme éled újjá e művekben, amelyeknek mottója *Ignotus híres* mondata lehetne: „A múlttal szemben csak egy kötelességünk van: lerázni magunkról...” Mindenesetre az ilyesfajta experimentációk jelenléte is hozzájárul a 60-as évek belga képzőművészete változatosságához, sokszólamúságához

* * *

„Kortársak szemével”. *Perneczky Géza* összeállításában a közelmúltban művészeti tanulmányok és cikkek gyűjteménye látott napvilágot a *Németh Lajos* szerkesztette „A művészettörténet forrásai” sorozatban; a „Kortársak szemével” című kötet a nagybányaiak megjelenése (1896) és a magyar szürrealista s nonfiguratív művészeket tömörítő Európai Iskola megalakulása (1945) közötti fél évszázad képzőművészeti írásából ad válogatást. (Corvina kiadó, 1967.)

A közölt értekezések, vitairatok, cikkek — amelyek közül a legemlékeztetebbeket, a legélesebb ítélőképességre vallókat *Lyka Károly*, *Fülep Lajos*, *Márkus László*, *Kassák Lajos* és *Kállai Ernő* írták — hű képet adnak a századforduló és a XX. század első fele magyar festészetének és szobrászatának bő és szűk esztendeiről, hullámhegyeiről és hullámvölgyeiről, ezeknek az évtizedeknek legfontosabb művészeti társulásairól („Nyolcak”), „Ma”-csoport, KÜT, poszt-nagybányaiak, „újrealisták” stb.) és a legszámottevőbb mesterek (Hollósy, Rippl-Rónay, Bernáth Aurél, Derkovits, Barcsay, Vajda Lajos és mások) alkotói arculatáról. Szóvá lehetne tenni, hogy *Petrovics Elek*, *Vaszary János*, *Tolnay Károly*, *Francois Gachot*, *Kosztolányi, Kárpáti Aurél*, *Tersánszky, Lehel Ferenc*, *Bálint Aladár*, *Komor András* és más jeles művészeti írók kimaradtak a kötetből, de ennek bizonyára területi okai voltak; a válogatással végeredményben elégedettek lehetünk.

A kötet élén *Perneczky Géza* kiadós tanulmánya olvasható a millenniumtól a felszabadulásig terjedő korszak magyar művészetéről és képzőművészeti irodalmáról. *Perneczky* főlényes tárgyismeret eláruló, széles látókörű, lendületes stílusú írásának majdmindegyik megállapításával egyetértettünk, azt azonban nem tudjuk elfogadni, hogy *Rudnay Gyula* „modoros és kisformátumú” festő volt. *Rudnay* — különösen idősebb korában — valóban festett felszínes, higromantikájú képeket, de ő festette a „Csipkekendős nő”-t, a „Menekülő asszony”-t, „A kánai menyegző”-t s még egy sor más olyan művet is, amelyek nem egy „kisformátumú” festő „modoros” munkái... A 49. oldalon azt írja *Perneczky Géza*, hogy a második világháború éveiben művészeti irodalmunkban „csak *Kállai Ernő* és *Dési Huber István* katalógus-előszavai, cikkei képviselték az emberi és művészi értékvilágot.” E szavak némileg helyesbítésre szorulnak, hiszen *Kassák „Vallomás tizenöt művészről”* című, *Czóbellal, Ferenczy Bénivel, Gadányi Jenővel* s más legkülönb művészeinkkel foglalkozó könyve — művészeti irodalmunk egyik büszkesége — 1942-ben, — *Szőnyi Istvánnak* a „Kép” című, a művészeti félrenevelt publikumot a műalkotások helyes megközelítéséhez hozzásegíteni szándékozó kitűnő kis könyve pedig 1943-ban jelent meg.

A kötet előszavából megtudjuk, hogy *Aba Novák Vilmos*, *Bernáth Aurél*, *Gerevich Tibor*, *Martyn Ferenc* és *Lossonczy Tamás* írásából is közölni kívánt a gyűjtemény szerkesztője, azonban az említett szerzők (illetve a *Gerevich- és az Aba Novák-család*) ezt megtiltották. Nem tudjuk, miért határoztak így; mindenesetre döntésükkel — amelyet nehéz helyeselni — csorbát ütöttek egy értékes kiadványon, amely a tudományos tájékozódásnak, művészetünk közel-múltja minél alaposabb megismerésének ügyét szolgálja.

* * *

„*Avantgarde Osteurópa 1910—1930*” címmel az elmúlt esztendő végén — keleteurópai konstruktivista művészek munkáiból — kiállítást rendezett a ber-

lini Kunstverein. A tárlaton — amelynek anyagát 170 oldalas, illusztrált katalógus regisztrálja — zömmel orosz mesterek (Kandinszkij, Malevics, Tatlin, Zadkine stb.) alkotásai szerepeltek (hiszen az 1917-es októberi szocialista forradalmat megelőző és azt követő években Oroszország volt az „izmusok” egyik fellelegvára), kisebb részben pedig lengyel, litván, cseh és magyar művészek — köztük *Moholy-Nagy László*, *Kassák Lajos*, *Csáky József* és *Beöthy István* — műveit helyezték el a falakon és posztamenseken.

A kiállítás rendezője, *dr. Eberhard Roters* a katalógus élén közölt értekezésében megkülönböztetett tisztelettel emlékezett meg négy alkotóról: *Kassákról*, *Péri Lászlóról*, a lengyel *Henrik Berlewírről* és az orosz *David Burljukról* (*Majakovszkij* hajdani barátjáról), akik röviddel a tárlat megnyitása előtt távoztak el az életből. „Ez a kiállítás az ő emléküknak adózik”, — fejezi be szavait *dr. Roters*.

Az az egyre fokozódó megbecsülés, amelyben a nagyvilág *Kassák* festői oeuvre-jét részesíti (s amelynek a berlini kiállítás csupán egyik megnyilvánulása...), némelyekből idehaza érthetetlen ingerültséget vált ki. Abban a kis recenzióban például, amely a *Magyar Nemzet* 1968. január 21-i száma közölt *Bori Imre* és *Körner Éva* közös *Kassák-könyvéről*, azt olvastuk (nem éppen jó szájjal), hogy *Kassák* festészete nem volt más, mint „hobby”, és hogy *Kassák*, a képzőművész „nem került a kortársi élvonalba.”

A csehszlovák *J. Horec* viszont (a *Vytvarná Práce* oldalain) *Kassák* képarchitektúráinak „csodálatos céltudatosságáról és biztonságáról” beszél, a *Süddeutsche Zeitung* egyik 1965-ös száma *Kassácut Moholy-Nagy*, *Lisszickij* és *Szergej Poljakov* mellé állítja s műveit „szigorúaknak, megfontoltaknak és tökéleteseknek” nevezi, a párizsi *Combat* szerint pedig *Kassák* „hatalmas megtestesítője a rendteremtésnek.”

Kassák képzőművészeti tevékenységének megítélése tekintetében ezeket a véleményeket érezzük kompetenseknek. (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (Külföldi karmesterek a Zeneakadémia n.) Jogos várakozás előzte meg a világhírű karmester, *Lovro von Matacic* budapesti hangversenyét, mely a Rádiózenekar tolmácsolásában *Beethoven* műveket ígért. Már a műsorválasztás is jelezte, hogy vendégünk a legnagyobbak közül való, hisz vállalta, hogy az egész estét zenekari művekkel tölti ki, feleslegesnek érezte volna, ha szólista is közreműködik. *Beethoven* egyik korszakáról akart átfogó fejlődésrajzot adni, azt akarta érzékeltetni, ahogy a bécsi (Német tancok) és mozariti (II. szimfónia) hagyományokból kiemelkedve megvívja harcát egyéni formanyelvéért és a szimfonikus művészet és a zenekari hangzás új világát leli meg az V. szimfóniában. *Lovro von Matacic* ráadásul valóban kivételes ismerője *Beethoven* világának, s még a sokat hallott, szinte únos-úntalan felhangzó szimfóniákról is tudott újat, eddig ismeretlent mondani. Ahogy a zenekari szövegből hol a mélyebb, hol a magasabb hangszíneket emeli ki, vagy ahogy előtérbe állít egy-egy fűvös szólamot, az mind jelzi, hogy nem csak elmerült a *beethoveni* zenekar titkaiban, hanem igyekszik azokat korunk igényeihez is közelíteni. Mindezt pedig hallatlan szuggesztivitással, elbűvölő dallamrajzokkal igyekszik megvalósítani; azok közé a dirigensek közé tartozik, akik hagyják a zenekart is muzsikálni, tehát nem ütemeznek olykor teljesen feleslegesen, hanem csak a döntő pillanatokban, a zenei csomópontokon avatkoznak közbe, s ott valószínűleg meg akarátuk. A nézőtérrel is látni lehetett, milyen odaadó szeretettel követte utasításait az egész zenekar, látni lehetett a muzsikusokon, mennyire átértékelték, hogy igazi nagysággal találkozhatnak, s szívesen valóstították meg intéseit.

A II. szimfónia talán a legharmonikusabb, legkiegyensúlyozottabb alkotása a fiatal *Beethovennek*. Az első tétel hatalmas indításában, majd az azt követő fektelen száguldásban (milyen remekül valósul meg ez az ellentét a szimfónia *Toscanini* vezényelte lemezfelvételén!) ugyan már mintha elénk tárulna a hagyományos formai építkezés mögött az a kísérletező kedv és akarat, amely később — már a III. szimfónia hatalmas gyászzenéjében is újraértelmezi a szimfonikus tételeket, programmal telíti a melodíavonalakat, és a zenét az ember legkifejezőbb vallomássá teszi. Fény és árny, nagyotakarás és belenyugvás

csap össze ebben a tételben, de Beethoven még nem viszi végig a kettő drámai ütközését, és nem bontja ki belőle a VII. vagy a IX. szimfónia humanista látomását. Megteszi ugyan az első lépéseket a műfaj kiszélesítésében, de még nem megy végig a maga kezdeményezte úton: inkább vállalja még a hagyományos formák fegyelmét. Így elegyedik a műben a mozarti derű és a fináléban a végzetes sorsszerűség, amelynek végső zenei megvalósulása azután éppen az Ötödik szimfóniában következik el. A korabeli kritikának azonban már ez is sok volt: sokan kifogásolták egyrészt a finálé féktelen tempóját, másrészt épp ezeket az ellentéteket, melyeket természetesen a kor társadalmi-történelmi helyzete is sok vonatkozásban motivált. A legérdekesebb — vicclapokba illő — méltatását a szimfóniának 1811-ben, tehát jóval a bemutató után Cambini írta, aki Beethovent e szavakkal jellemezte: „Beethoven zenéje sokszor bizarr és barokk, bár időről időre rendkívüli szépségek villannak fel benne. Egyszer sasszárnyakon repül, máskor göröngyös gyalogösvényeken botorkál. Egyszer éles melankóliával tölti el lelkünket, másszor barbár akkordokkal szagattja a fület. Mintha galambok és krokodilok tanyáznának együtt lelkében.” Amikor ez a kritika íródott, Beethoven már messze túllépett a Második szimfónia formavilágán, s már túl volt az Ötödiken is, mely először állította emberközelbe a sors és a történelmi végzettség gondolatát...

Az Ötödik szimfónia kétségtelenül Beethoven egyik legismertebb és legnépszerűbb alkotása, évenként legalább háromszor-négyszer lehet hallani a hangversenytermekben, legalább ugyanennyiszor a rádióban, se szeri se száma remek lemezfelvételeinek, Lovro von Matatic értelmezése mégis tudott ezek mellett és ezek után is újat mondani. A történelmet nem a vak végzet irányítja, s az események „humanizálhatók” — hirdette ez az értelmezés, s ha valaha, hát épp korunkban volt meg az értelme ennek az ellentéteket lekerekíteni vágyó tolmácsolásnak. Pedig Beethovennek talán ez az alkotása villantja fel a legvégzetesebb szenvedélyeket, a legszélsőbb ellentéteket. „A Beethoven-zene legszorítóbb markolása — írja az V. szimfóniáról Szabolcsi Bence —, a legkoncentráltabb feszültség, melyet a zene Bach óta felidézett. Talán mindennél jellemzőbb erre a műre, hogy mily kevés és szűkszavú, valósággal terméketlen anyagból nő fel rendkívüli mértékre lenyűgöző erőszakossággal.” E rendkívüli „erőszakosságot” is hangsúlyozta a vendégkarmester, amikor a nyitó tétel dörömbölő főtémáját a szokottnál sokkal hosszabb lélegzetűre vette (és épp így lett hű az eredeti kottaképhez), a későbbiekben azonban mintha azt szeretne volna érzékelteni, hogy az emberi akarat és a szándék sikeresen viharhat meg a reménytelenséggel. Ezért sikerült lenyűgözően szépre a zárótétel félelmetes ellentéteket felvillantó száguldásának tolmácsolása, s ezért éreztük úgy, hogy ebben a zárótételben Beethoven valósággal minden emberhez fordul oda, hogy a tömegeket akarja mozgósítani és harcba hívni a céltalan sorscsapások ellen.

Rendkívül rokonszenves, igen muzikális karmestert ismertünk meg a mindössze negyven esztendős hamburgi karmester, Wilfried Boettcher személyében, aki meglehetősen kongó hangversenyteremben — mintha a Tavaszi bérlet összeállítására küssé aránytalanra sikerült volna! — a Magyar Állami Hangversenyzenekar élén Haydn és Csajkovszkij egy-egy szimfóniáját vezényelte, s Rachmaninov: Rapszódia egy Paganini-témára című művében a török Idil Biret-et kísérte. Ez utóbbi nem szabadít fel különösebb érzelmeket, mégis rendkívüli közönségsikert aratott, részben azért, mert mindenki megérezte rendkívüli nehézségeit, részben mert a fiatal török zongoraművésznek elképesztő virtuozitással szólaltatta meg.

(Virág Endre és Kistétényi Melinda orgonaestje.) Az orgonaestek népszerűsége továbbra is tart, bár egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a Főiskola újonnan épített orgonája nem minden vonatkozásban teljesen kifogástalan. Legutóbb Virág Endre és Kistétényi Melinda műsora vonzott telt házat, s a közönség nem is családott várakozásában. Mindkét művész Bachot állította műsorának középpontjába, s előadásukban hibátlan tökéletességgel bontakozott ki a nagy lipcei mester monumentalitása és elmélyült alázata. Virág Endre ezek mellett kiváló formai felépítésben szólaltatta meg Liszt B-A-C-H preludium és fugáját is. (Hadd jegyezzük meg, hogy az ilyen „kettős” orgona-

estek kicsit hosszúra nyúlnak, minthogy rendszerint mindkét művész egész estére való programot állít össze, ami érthető, hiszen másképp nincs ideje és alkalmja belemelegedni a játékba. Mégis olykor kissé fárasztó ez a gyakorlat.)
(Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. *Jancsó Miklós: Csend és kiáltás.* Minden alkotás csak saját eszközeivel mérhető, nincsenek abszolút mércék. Ez elég kiábrándítóan hangzik, de a küllőnböző ellentétes jelenség igazságos megközelítésének valószínűleg egyetlen lehetősége. Kívülről közelítve egy-egy műhöz legfeljebb akkor ismerjük föl annak lényegét, ha az a saját látásmódunkkal egyezik; a többit legfeljebb elítélni lehet, ha saját álláspontunkból kiindulva, tehát kívülről próbáljuk megérteni. Mindezt előre kellett bocsátani, mert *Jancsó* filmjei, melyeket *Hernádi Gyula* művei alapján készített, elég nehéz feladatot jelentenek a nézők többségének.

Megértésükhöz nem elegendő, ha egyedül a műben található cselekmény-információkra támaszkodunk. Ezek ugyanis rendkívül szűkszavúak, és ritka kivételtől eltekintve nem is állnak már meg önmagukban; a cselekmény közvetlenül nem fejez ki történetet, hanem csak egy-egy puszta tényt: valaki elbújik, valakit keresnek, valakit lelőnek. A cselekményinformációk megértésén kívül arra van talán elsősorban szükség, hogy otthon legyünk abban a problémavilágban, mely az ilyen alkotás szülője. Nem újdonság ez: jóformán minden fajsúlyosabb műnél ez a helyzet. Ha például a bűn és büntetés kérdésében nem volna érdekelt az emberiség, ha történelme során nem vált volna újra meg újra időszerűvé ez a kérdés, úgy az *Ödiposz*-tragédia legfeljebb jelentéktelen történetnek minősülne.

Hernádi-Jancsó műveiben sorsdöntő kérdésekről van szó; nem szükséges, hogy minden néző éppen aktuálisnak tartsa őket, elég, ha érzelmvilágában és élményeiben (melyek lehetnek pusztán irodalmiak, azaz valamiképpen „mitikusak” is) adott jelle tudatosítható állapotban jelen vannak. A jel a műalkotás, az élmény az a rezonancia, mely válaszként a fölvetett kérdésre létre jön, s itt egyáltalán nem az egyetértés, hanem az „együtt értés” a fontos.

Az írástudóknak nem feladata a jóslás, de kimondható, hogy aki közülük nem „érzi meg” a soronlevő 30–50 év eseményeinek jellegét, csödot mondott, mégpedig főként erkölcsileg, jellemében. A következő 30–50 évet valójában ugyanis minden írástudó érzékeli, s ha nem azt jelzi, ami később mégis valósággá válik, úgy pusztán pillanatnyi érdek, vagy „szakrális”, tekintélyi beidéződés akadályozza meg benne. Az a kérdés, mely *Hernádi és Jancsó* számára időszerű, éppen azok közé tartozik, melynek időszerűsége csak fokozódhat, s ezért nyugodtan megállapítható, hogy filmjeiknek jelenlegi megértésbeli nehézségei később csak csökkenni, egyszerűen azért, mert problémaviláguk összetársadalmi szinten — az események és a mítoszok útján — tudatosulóban van. Ilyen hosszú előkészítés után tegyük föl végre a kérdést, mi az, ami a szerzőket foglalkoztatja?

(Először még röviden a tartalom: 1919 után vagyunk, a tanyán rejtegetnek valakit a hatalomra került rendszer elől, maga a gazda is felügyelet alatt áll. A tanyán élő két fiatalabb nő, miközben tevékenyen részt vesznek a rejtegetésben, vitatható kapcsolatot tartanak fenn a hatalom képviselőivel, és az általános jogbizonytalanságot arra is felhasználják, hogy apránként adagolt méreggel eltegyék a láb alól az útjukban álló öregasszonyt és a férjét.)

A kérdés? Nyilvánvalóan az elnyomásról, és az elnyomás következményeiről van itt szó. A megaláztatásnak csak kezdete van: ha létrejön a terror, akkor törvényszerűen embertelenséget termel, üldözönél és üldözöttnél egyaránt. Hogy a filmnek pozitív hőse van? Csak egyedi eset, a lényegen nem változtat. Azt látjuk, mit bír ki az ember, s mikor, miért vált át embertelenségre. Mindezt pontosan, csak a lényegre koncentrálna láttatják, s ez okozza, hogy kevés a tájékozási pont. Ennek a szűkszavúságnak sajátságos oka van: a film alkotóinak nincsenek illúzióik, különösen nincsenek afelől, hogy egy bizonyos pont után mindenki embertelenné válhat az elnyomás kegyetlensége következtében. Maga az ellenállás is törvényszerűen embertelenséget szül. Ör-

dögi kör ez. A felvilágosodás egykori diadala látszólag föloldotta ugyan ezt a kört, hogy a huszadik század újracsak szorosra zárja.

De legyünk még egyszerűbbek! *Hernádi* illúziótlansága egy *eszmére* vezethető vissza, s ez nem más, mint a hegeli *logika*. *Hernádi* szemében a történelem, mint maga az egész valóság is, csupán a logika egyik megvalósulási formája. Eltekint tehát a Hegel után következő társadalom filozófia felfogásától, mely szerint a történelmiség egy tovább nem redukálható tulajdonsága az anyag mozgásának; éppen ezért meg tudja szabadítani az eseményt történelmi formájától, s visszavezetheti tulajdonképpen lényegére, a logikára. Műveiben az emberek ennek a logikának a rabjai. Sorsuk nem szükségszerű, mint ahogy ezt a történelmiség hívei állítják, hanem egyszerűen csak logikus, az ellentétes erők pedig pusztá tények, s mint ilyenek egyenrangúak. Ezek után már érthető talán, hogy a szerzők nem magyarázatot közölnek, hanem tényeket; a félelemnek és a megaláztatásnak azt a halálos csöndjét, melyet a *Csend és kiáltásban* leírtak. Meg kell próbálni beállni ebbe a koordinátarendszerbe (egyéltalán nem fontos, ha ugyanakkor nem értünk egyet a szerzőkkel), és így ez a film is egész egyszerű és világos alkotássá válik. Elismeréssel kell szólni a szereplők játékaról. Jancsó nagy érdeme, hogy színészeit korszerűen, salangmentesen játszatja. *Törőcsik Mari* vagy *Drahota Andrea* játéka (hogy csak kettejüket említsük) mentes minden felesleges gesztustól, sablonos szajbarágástól. Úgy tűnik, hogy a szereplők megértették a film illúziótlanságát, és játékukkal kifejezték azt.

Claude Lelouch: Egy férfi és egy nő. Az „érett” szerelemről szól ez a film, a szerelemről, s ezen a téren többnyire a legjobban megfigyelhető, hogyan csúsznak át a filmek a giccsbe. Hogy *Lelouch* műve lényegében mégis elkerülte ezt a sorsot, annak több oka van. Először, de nem elsősorban az a nagy művészi hozzáértés, mellyel *Lelouch* a kérdést földolgozta. Sikertől legnagyobb részt megteremténie a keresés légkörét, s indokolni tudta ezt a két ember lelkivilágával. Ez az indoklás, azaz maga a történet, szereplőinek környezetével, jelenti a giccs szempontjából talán a legnagyobb veszélyt, mert valójában könnyű megoldás volt a rendező részéről, hogy olyan szereplőket válasszon, akik foglalkozásuknál fogva kiemelkedtek a társadalomból. Másodszorban nagyon jó a film színdramaturgiája, valamint a cselekményt övező képi világ légköre. Utoljára pedig, és ez a legfontosabb, *Lelouch* jó lírai érzékkel, főleg pedig tartózkodóan fogja össze ezt a technikai eszköztárat. Képei önálló érzelmeket árasztanak, melyek így többet nyújtanak, mint a kérdés közismert sablonjai. Ez a többlet nem nagyon ragadható meg szavakkal, de elég ahhoz, hogy a filmet vállalkozásának méreteiben szerény, de jó művé avassa.

Röviden: A koppányi aga testamentuma. A *Fekete István* könyve alapján készült műben fölvonul a magyar történelem számos kliséje: törökudulás, végvári élet, bajvívás és az „eb ura a fakó”. Mindezt sokkal felületesebben fécelték össze a rendezők annál, sem hogy *Fekete István* népszerű, a maga műfajában kiváló regényéhez méltó, színvonalas alkotás születhetett volna. *Csapda: Rita Tushingham* túlságosan jó színésznő ebben a közepes igényű filmben, melyben egy durva, ám jószívű vadász, és zord, ám csodálatos fenségű kanadai tájak láthatók még. *Két jég a délutáni előadásra:* A szovjet film a gazdasági rendőrség munkáját ismerteti, mely bizonyára izgalmas, és bővelkedik feszült pillanatokban. Mindebből azonban a film csak keveset közvetít.

(*Ungváry Rudolf*).

FEHÉRVÁRI FÉNYEK... Tavasztól ősziig följegyezhattuk az elmúlt évben, hogy zengő képeskönyvként tárult elénk az egész ország. Míg azelőtt jobbra csak Budapesten ismerkedhettek egymással tájegységeink és városaink, kiállítások és vásárok alkalmával, most Debrecenről Göcsejig, Gyulától Sopronig, Szegedről Szombathelyig: az Alföld „déli bábos” pusztái és a hegyes-dombos Dunántúl mérkőznek tudásban, alkotásban, bizonyosságul annak, hogy népünk megfeszített erővel dolgozik és terem. Irodalmi, zenei, képzőművészeti, ipari és mezőgazdasági élményekben is bőven lehetett részünk. Tetszésünk szerint készíthettünk programot, ismertetőt és plakátot tájékoztatása nyomán. Hogy a plakátoknál maradjunk, azt a kettőt tartjuk

a legsikerültebbnek, mely Székesfehérvárra hivatgatott bennünket. Egyik az új Velence Szálló megnyitására, a másik Ország Lili kiállítására. A szálló természetesen nem a lagúnák csillogó városát kívánta „népszerűsíteni”, hanem a halban, madárban annyira gazdag fejérmegyei Balatont, a csöndet, pihenést óhajtó dolgozók szerényebb, de kedves üdülőhelyét. A kiállítás nemcsak anyagával hivatgatható, de kiállítási helye miatt, amely Fehérvár legvonzóbb s országosan egyedülálló érdekessége: a Romkert. S a város nevét olvasva, felcsengett emlékezetünkben az a versciklus is, amelyet *Bajcsy-Zsilinszky* Endre fegyvertársa és barátja, a nyilasok által elpusztított *Lendvai* István írt ötven éve. Többször visszatérő és bezáró strófája ennek:

„...A hold most jár a zöld tornyokon,
Felhők közt kérdez és kutat,
Kis utcák meggýónják titkukat...”

Nos, mi is ezt a rejtelmes, benső gyónást kerestük, míg a kis utcákat „kutatgattuk, a felhők közt bujkáló holdfény helyett, ragyogó nyári napon, a zöld tornyok, hallgatag háztetők s a szorosan zárt kicsiny ablakok” táján: korok és századok műemléki falai között. Természetszerű és elkerülhetetlen — a város tervezése szerint is —, hogy minden fehérvári kirándulás a múltból, vagyis Alba Regia szívéből, a Romkertből indul el, éreztetvén és bizonyítván, hogy ezer esztendő múltán is őrt állanak az ősi kövek s az élet ezekből indul, erősödik és folytatódik, él és világít, akár a romos falak között pillogó kicsiny mécses... Voltaképpen ennél a Romkertenél kezdődik Fehérvár szívének bemutatkozása, a zárt belső város, hangulatában s külső hasonlóságával hol a pesti Váci utcára, hol a budai Fő utcára emlékeztetve gazdag üzleteivel, hangulatos műemlék házaival. A barokkos püspökpalatától, a szeminárium épülettől és a gyönyörű faragásokban gazdag, Maulpertsch színeitől ékes volt ciszterci templomtól, a városnevezetességű Fekete Sas „Patika” rokokó berendezésétől, Kálmáncsehi kanonok reneszánsz (1480-ban épült) kápolnájáig. Itt aztán, a Belvárosban, az egykori polgári társadalom nyilvános múzeumában, a ferencesek templomában találtuk a második fény-sugarat, melyről elmondhatjuk, sehol másutt és soha nem láthattuk! Bár kora délután lévén nehezen szemlélődhettünk a sötétes falak között, míg hirtelen gyertyafényes oltárral találkoztunk, ahol néhány imádkozó asszonyt láthattunk. Az elsőtől, míg óránkat vizsgáltuk, megkérdeztük, vajon litániára készülnek-e? „Fogadalomból ég itt a gyertya Mária oltárán — felelte —, hogy soha ki nem alvó hitünket igazolja. Az egyik le sem ég, már gyűjtja a másikat az, aki éppen itt van és látja, hogy kell...”

Nem érdektelen, hogy pontosan a történelem és hit emlékeiről tanúskodó városrészben az egykori és jellegzetesen dunántúli kiegyensúlyozottságra törekvő műveltség szellemét hirdető fehérvári gimnázium táján találkoztunk Vörösmarty szobrával, az Ybl Miklósról és Csók Istvánról elnevezett utcákkal. Felkerestük Prohászka Ottokár emléktemplomát és monumentális szarkofágját is az ősi belvárostól távol, ahol azóta új városrész nőtt a tág fehérvári mezőkben. Ennél a szarkofágnál sohasem hervad el a virág, akár-csak Kaszap István sírjának emléklapjánál.

A kis utcák nagy titkainak keresésében és a város nagy múltjának csodálásában, az annyira vonzó és minden városunk között egyedülállóan szép Rózsaligetben, palotányi középületek között találtuk meg fehérvári útunk legfőbb célját, azt a bizonyos várostörténeti érdekességet, melyről *Károly János* egykori történész 1898-ban megjelent munkájában olvashattunk „Juhászok búcsúja” címmel és ilyenképpen:

„...A felsővárosi Szent Sebestyén, Szent Rókus és Szent Rozália tiszteletére szentelt, műemléknek nyilvánított plébániatemplom és annak tágas tere volt helye a juhászok hagyományos szentmihályi búcsúünnepének, amire — mióta a XVIII. századi templom fönnáll — eljött minden Dunán-inneni, de főként a dunántúli juhászok nagy sokasága.”

A juhászat ugyanis a török hódoltság után kezdte meg igazi fontos munkásságát, amikor mind az Alföldön, mind a Dunántúlon nemcsak az uradalmaik, de a községek is rendelkeztek nyájakkal, és a juhászok, rendes céhbe

tömörülve, Fehérváron tartották székhelyüket, a híres vásárokon cserélve, adva-véve birkát és gyapjút. „Szent Mihály napján — írja Károly János —, a juhászok védőszentjének ünnepén az őszi nagy vásárra mind egybesereglettek a felsővárosi plébániatemplomba, melyet maguk között a *juhászok templomának* neveztek és abban a céh szabályai szerint kezdték az ünnepet olyan nagy misével, melyen az öreg juhászok ministráltak, a fiatalabbak furulya- és dudaszó mellett énekelték ősi pásztordalaikat. A „hárompapos” misében hatalmas himzett céhzászlójukat ifjú juhászok tartották, míg a bojtárok a vastag gyertyákat, akár lángoló fáklákat. Zászlót és gyertyákat mise végeztével a tartókba helyezték, ahol a következő esztendő búcsújáig mozdulatlanul várakoztak...” Feljegyezte még Károly János, hogy „a főljajánlasi gyűjtésnél ötforintos bankók, régi ezüst tallérok találkoztak egymással a csemetésben és senki sem adott kevesebbet forintnál”.

Mise végeztével aztán a gyepre sorakozott a sereg, a híres nevezetes András-gyepre, ahol egykor II. Endre kihirdette az Aranybullát. Ők, a juhászok, ősi törvényeikhez igazodva ugyancsak gyűlést tartottak, a maguk külön országgyűlését, melyen felsorakoztatták gondjaikat, bajaikat, s ahol gondokra, bajokra orvoslást, jogtalanságokra jogokat követeltek. A maguk problémái mellett az „ordasokról”, azaz a nappal kölöncel járó ebekről sem felejtkeztek el, akár a mesterségükhöz annyira szükséges pumikról sem. A gyűlés után aztán vásár következett, báránynak, birkának, gyapjúnak vására, melyet természetesen vigalom követett a ma is álló hosszú Bárány vendéglőben. Ennek a vigalomnak vendéglátását is a juhászok állták, változatos bárány- és birkapaprikáikkal, meg tűzdelt báránypecsenyével. A kalácsot a szép juhásznők sütötték hazai kemencékben és szottes abroszokkal gondosan letakart vesszőkosárokból állították az asztalokra a móri és somlói kulacsok mellé. Végül pedig tánc következett a furulya és duda hangjaira, bár mint ma is emlegették, a cigányok se maradtak távol s hegedűt ragadva fokozták a híres juhászbúcsú vígadozását, sokszor három napig is... amikor „egész esztendőre kimulatatta magát a legelő magányát vállaló juhászság”, akkori népgazdaságunk egyik legfontosabb részlegének hivatott dolgozója.

A térben ma csak a templomon találjuk a „Műemlék” táblácskát, holott az egész terület lényegében az. Az idevezető nyílegyenes úttesten autóbuszok robognak és az alacsony házak kis utcáit többemeletes házcsoport szegi, az immár hetvenezres új Fehérvár egyik lakónegyede. Azért írjuk, hogy egyik, mert hiszen a hatalmas és mozgalmasságában egyedülálló állomásépületének és kórházának táján, keleti és nyugati irányban egyaránt találkozhatunk a különböző kis utcák mentén ilyen virágos terekkel körülvetett házcsoportokkal s a híres üzemekkel. Míg az elmúlt, második világháború előtti időkben mint a Dunántúl legmozgalmasabb mezőgazdasági és paraszt-városát ismerték a katonák és diákok közössége mellett: ma országosan fontos ipari központnak, ahonnan modern technikánk egyik legfontosabb alapanyagának, a bauxitból nyert alumíniumnak feldolgozásait kapjuk. Ezeknek az üzemeknek táján, mint a Könnyűfémű, a Vadásztölténygyár, a Járműjavító, a Meleghengersor, a Rádió- és Tv-gyárak táján már nem halványan pillogó mécsvilágok, sápadt gyertyalángok állítanak meg bennünket, de a fölényes szikrázású, kemény és átható fényű neonlámpák sugarai.

Helyeslést érdemlő intézkedés és előrelátás, hogy az üzemek, gyárak útjai mind rendre a közeli Mezőföld lényegéből adódva, alföldi bőséggel szabtottak, tágasak, szélesek. Csaknem mindegyikben kettős fasor emelkedik, melyek között nagykapus, tágas portákat sejtető gazdaházakat is találunk, mint az egykori parasztvárosról tanúskodó öntudatos műemléket. Persze, ezeknek a gazdaházaknak széles kapuján már nem járnak se be, se ki a nevezetes szarvas állatok és a huszárok városának kijáró híres lovak. Így aztán nem is hallhattuk köztük az annyira kedves egykori bálók nyitócárdásának dalát, hogy „megjöttek a fehérvári huszárok”. De vonzó és látványos huszárpardé helyett bravúros autóvezetéssel találkozhatunk, melyet a kis utcák leváltó, gavalléros bőséggel szabott új úttesteknek köszönhetünk a pusztulás és rombolás emlékeit rendre eltüntető dunántúli városunk mozgalmas részein.

(Dénes Gizella)

S O M M A I R E

Antal Meszlényi: Efforts de réforme de la hiérarchie catholique hongroise au début du siècle dernier — *Miklós Nagy*: Poème — *Tamás Nyíri*: Dans l'esprit du dialogue intérieur — *László Rónay*: L'oratorio du XXe siècle — *Rezső Keszthelyi*: Poème — *János Bárdosi Németh*: Poèmes — *Paul Claudel*: Pilat ne comprend pas — *Miklós Mészöly*: Près du puits (récit) — Littérature lyrique d'Afrique — *Vid Mihelics*: Idées et faits (Proclamation des évêques du „troisième mode”) — *József Bánk*: Le petit sentier (Réflexions sur l'enfance spirituelle).

JOURNAL: Transformations institutionnelles et personnelles à la Curie romaine (V. M.) — Veronique et son voile (*György Somogyi*) — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Károly Doromby*) — Beaux-arts (I. D.) — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — Lumières de Fehérvár (*Gizella Dénes*).

Informations sur la couverture.

EFFORTS DE RÉFORME DE LA HIÉRARCHIE CATHOLIQUE HONGROISE AU DÉBUT DU SIÈCLE DERNIER

par Antal Meszlényi

A la fin du XVIIIe siècle, l'absolutisme parvenu à son apogée dans les pays de l'ancien empire des Habsburg, donc en Hongrie également, se reflétait dans ce qu'on nommait le josephinisme. Comme dans le gallicanisme français, cette tendance attribuait au souverain de nombreux droits qui seraient par ailleurs revenus au Saint-Siège. Une des manifestations de la puissance exagérée de l'Etat fut l'établissement de la „*commissio ecclesiastica*”. Cette commission avait pour tâche le contrôle général de la vie ecclésiastique, en outre elle gérait les biens ecclésiastiques restés à l'abandon par suite de la dissolution d'ordres religieux ou de la vacance de sièges épiscopaux. Comme la chambre impériale en tirait un important revenu, l'usage s'établit de laisser longtemps vacants les évêchés dotés de grandes prébendes.

Il n'est donc pas étonnant que, dans ces conditions-là, la discipline ecclésiastique se soit considérablement relâchée. Les prêtres et les moines adhéraient sans scrupules à des sociétés clandestines et interdites telles que celles des rose-croix, de l'Aufklärung et des francs-maçons. Dans les séminaires, la plupart des prêtres et des supérieurs perdirent leur sérieux caractère ecclésiastique. Ceux qui s'opposaient à ce courant n'étaient qu'en minorité. Cette minorité s'efforçait surtout de remédier par ses écrits aux abus de la situation, mais ce ne fut qu'en 1819, lorsque Sándor Rudnay fut promu primat de Hongrie, qu'après mûre réflexion, elle se décida à intervenir.

Après avoir vaincu la résistance de la cour l'archevêque Rudnay obtint, aux prix de grands efforts, l'assentiment du souverain pour la convocation d'un concile national. Le concile eut lieu le 22 septembre 1822, à la suite des conciles diocésains préalablement tenus dans tout le pays sur l'ordre du pri-

mat, pour y discuter les points du programme qu'il avait désignés et qui étaient les suivants: 1. La question de la discipline ecclésiastique 2. La nouvelle édition de la traduction de la bible 3. La discussion en cours à la faculté de théologie de l'université de Pest (au cours de laquelle les orthodoxes et les novateurs s'étaient affrontés) 4. La modification du mode vie et des règlements des ordres religieux rétablis 5. La réforme de l'éducation et de l'enseignement des séminaires. Le roi ajouta encore à ce programme trois points, en partie d'ordre matériel ou de détail, que le primat accepta, mais il refusa la présence aux délibérations du concile d'un commissaire royal revêtu d'un droit de veto que le souverain voulait lui imposer.

Ce fut le 16 octobre que le concile finit ses consultations à Pozsony, ancienne capitale du pays, où il accomplit un travail utile et fructueux. Mais, pour l'exécution des résolutions adoptées par le concile, il aurait fallu gagner l'approbation du pape et du roi, ce qui n'arriva pas. En effet, les conseillers d'Etat persuadèrent le roi François Ier, le souverain, que le concile s'était opposé à sa volonté et même qu'il avait lésé son caractère apostolique et son droit de patronage suprême, en soumettant l'entrée en vigueur de certaines résolutions à l'approbation du pape. C'est ainsi que tous les documents du concile restèrent à Vienne et ne parvinrent jamais entre les mains du pape. La Chancellerie de Vienne n'envoya même pas à Rome le rapport dans lequel l'archevêque Rudnay rendait compte au pape des travaux du concile. Donc, les évêques hongrois ne pouvaient rien faire d'autre que de s'efforcer dans la mesure du possible de continuer à travailler dans l'esprit du concile.

COMPTE-RENDUS ET CRITIQUES

Dans la chronique des beaux-arts, on peut lire un compte-rendu de l'exposition intitulée: „45 ans des beaux-arts modernes belges" ouverte à Budapest pendant le mois de février dernier. Des oeuvres exposées à l'exposition, caractérisée par la variété, la polyphonie, la vaste gamme des tendances artistiques, et le grand nombre d'excellents artistes, l'auteur de l'article souligne surtout celles de Frits Van Den Berghe, René Magritte, Paul Delvaux, Gaston Bertrand et Roger Dudant, qui en constituent les plus belles pièces.

INFORMATIONS

Nouvelles publications catholiques: La traduction hongroise de la constitution du IIe concile du Vatican intitulée: „De l'Eglise dans le monde moderne" a paru dans l'édition de la Société Szent István. — Dans la même édition a paru la partition d'une messe par Kilián Szigeti.

Le corps épiscopal hongrois a déterminé la limite d'âge inférieure des premiers communiant. Seuls, les écoliers suivant la IIe classe de l'école générale ou l'ayant dépassée pourront faire leur première communion, et la confirmation ne sera donnée qu'à ceux de la IVe classe, ou des classes plus élevées, après la préparation convenable à ces sacrements.

Cette année aussi, l'Académie Centrale de Théologie de Budapest a organisé sa cérémonie traditionnelle pour la fête de Saint Thomas d'Aquin le saint patron des écoles supérieures catholiques. Plusieurs membres du corps épiscopal hongrois assistaient à la cérémonie. En inaugurant la fête le doyen Andor Szörényi fit un chaleureux éloge des mérites scientifiques et pédagogiques du doyen des professeurs Pál Kecskés qui en est à son 80ème semestre universitaire et académique. Puis le professeur Kecskés fit sa conférence solennelle intitulée: „Saint Thomas et le IIe concile du Vatican." Il démontra, au moyen de nombreuses données, que le concile n'avait nullement négligé Saint Thomas, mais qu'au contraire il avait largement puisé dans le trésor d'une incomparable richesse des oeuvres du saint docteur de l'Eglise.

A la conférence des archiprêtres du diocèse de Veszprém, la question de la remise en état de la cathédrale de Veszprém endommagée extérieurement aussi bien qu'intérieurement au cours de la deuxième guerre mondiale fut mise sur le tapis. L'administrateur apostolique Sándor Klempa annonça que pape Paul VI avait envoyé un don de 10 mille dollars à cet effet.

A Kisláng, la communauté religieuse catholique romaine de concert avec la communauté religieuse de la religion réformée a organisé une exposition d'Ecriture Sainte dans l'église catholique romaine de la commune. On a pu y recueillir quarante trois éditions différentes de l'Ecriture Sainte dont la plus ancienne date de près de cent-cinquante ans.

Dans sa circulaire, Mgr l'évêque József Bánk, administrateur apostolique de Győr rappelle que Mgr István László, évêque diocésain d'Eisenstadt a envoyé 50 mille schillings pour la restauration de la cathédrale de Győr. Le dimanche du Quinquagésime, l'administrateur apostolique de Győr a ordonné six des élèves du séminaire de Győr sous-diacres, et trois au rang de diacres. La plus grande partie de la cérémonie s'est déroulée en langue hongroise et au moment de la communion les nouvellement ordonnés ont communie sous les deux espèces.

Rendant compte des événements du diocèse dans une circulaire, Mgr András Hamvas, archevêque de Kalocsa souligne qu'à Kalocsa, on a construit dans les vignes l'église Saint-Pierre, depuis longtemps désirée par les fidèles, et que sur le territoire du diocèse, on a restauré les églises de dix-neuf communes ou construit une nouvelle cure.

Les 14 et 15 mars, le corps épiscopal hongrois a tenu sa conférence de deux jours. Le corps épiscopal a adopté la résolution qu'à l'avenir le premier jour de chaque année soit en Hongrie aussi le jour de la paix mondiale de l'église et générale. Dans les affaires courantes, on a discuté l'établissement d'un „Consilium presbyterale”, on a parlé du troisième congrès mondial des laïcs, et de la prochaine discussion de la commission de révision des codex de droit canonique du Vatican. En ce qui concerne les affaires du pays, on a traité les questions relatives à l'allocation des secours d'Etat extraordinaires, le règlement de la retraite mutuelle des prêtres, et le contrôle des fondations sociales ecclésiastiques. On a fixé le texte de la publication d'un concours pour les nouveaux livres scolaires pour l'instruction religieuse, et la conférence épiscopale a décidé d'organiser une quête nationale pour secourir les sinistrés de la guerre du Viêt-nam.

Sur l'initiative de Mgr l'évêque Pál Brezanóczy, administrateur apostolique d'Eger les élèves des 3e, 4e et 5e années du séminaire d'Eger apprennent aussi à conduire les automobiles aux cours réguliers de l'Etat.

La Société Nationale Hongroise Cécile a consacré sa réunion de mars à la mémoire de Zoltán Kodály. Le programme se composait des oeuvres du grand compositeur hongrois décédé l'an dernier.

Le concile Vatican II s'était déjà soucié d'assurer les conditions de la vie matérielle du clergé. Le schéma consiliaire y relatif pressait l'assurance des conditions conformes à l'époque de la vie des prêtres, sur le plan matériel également. Dans ce but, en Hongrie aussi, on introduit plusieurs solutions expérimentales. La plus avancée de ces solutions est celle qui a été instaurée dans le diocèse de Székesfehérvár ou — comme le relate le journal Új Ember — depuis plusieurs années „un traitement uniforme de prêtre” est en vigueur. Le statut qui règle la question énonce que, dans le diocèse, tous les prêtres doivent toucher le même traitement que les professeurs d'écoles secondaires, ayant terminé leurs études et même à partir de la première année de leurs fonctions, c'est à dire depuis leur ordination. Le traitement augmente parallèlement aux années de service. Une commission diocésaine spécialement créée à cet effet détermine le classement selon les degrés de traitement. La base des traitements de prêtres est constituée par la portion congrue versée par l'Etat, que la communauté religieuse complète au niveau prescrit et en cas d'impossibilité, c'est le diocèse qui verse le complètement prélevé sur le fonds spécialement constitué dans ce but.

Új katolikus kiadványok: A Szent István Társulat kiadásában megjelent a II. vatikáni zsinat „Az egyházzól a mai világban” című konstitúciójának magyar fordítása. Ugyancsak megjelent: *Szigeti Kilián: Missa Hungarica* (partitúra) Ára 8.— Ft. Megrendelhető a Szent István Társulatnál, Budapest, V., Károlyi Mihály utca 4—8. III. lépcső, I. emelet.

A magyar püspöki kar megállapította az elsőáldozók és béralkozók alsó korhatárát. Első áldozáshoz csak az általános iskola II. osztályát végző vagy végzett, a béralkozáshoz csak az általános iskola IV. osztályát végző vagy végzett tanulói járulhatnak a kellő előkészítés után.

A budapesti Központi Hittudományi Akadémia az idén is megrendezte hagyományos Aquinói Szent Tamás ünnepségét a katolikus főiskolák szent pártfogójának ünnepén. Az ünnepségen a magyar püspöki kar több tagja megjelent. Az ünnepséget megnyitó Szörényi Andor dékán meleg hangon méltatta a 80. egyetemi, illetve akadémiai szemeszterét teljesítő Kecskés Pál szenior professzor tanári és tudományos érdemeit, majd Kecskés professzor tartotta meg ünnepi előadását „Szent Tamás és a II. vatikáni zsinat” címmel. Sok adattal bizonyította, hogy a zsinat egyáltalán nem mellőzte Szent Tamást, hanem nagyonis bőségesen merített a szent egyházdoktor műveinek páratlanul gazdag tárházából.

A veszprémi egyházmegye esperesi konferenciáján szó került a második világháború alatt külsőleg és belsőleg megrongálódott veszprémi székesegyház tatarozásának kérdésére. Klempa Sándor apostoli kormányzó bejelentette, hogy VI. Pál pápa 10.000 dollár adományt küldött erre a célra.

Kislángon a római katolikus egyházközség a református egyházközséggel karöltve szentírás-kiállítást rendezett a kislángi római katolikus templomban. A községben negyvenhárom különböző kiadású szentírást tudtak összegyűjteni, amelyek közül a legrégebbi közel 150 éves.

Bánk József püspök, győri apostoli kormányzó körlevelében megemlékezik arról, hogy László István eisenstadti megyéspüspök 50.000 schillinget küldött a győri székesegyház restaurálására. A győri apostoli kormányzó Ötvened vasárnap a győri Papnevelő Intézet hat növendékét alszerpappá és három növendékét szerpappá szentelte. A szertartás nagy része magyar nyelven folyt le és áldozáskor az újonnan szenteltek két szín alatt vették az oltáriszentséget.

Hamvas András kalocsai érsek körlevelében az egyházmegyében történt eseményekről beszámolván kiemeli, hogy Kalocsán a szőlőkben felépült az ottélő hívek régi óhajának megfelelően Szent Péter temploma, azonkívül az egyházmegye területén tizenkilenc községben restaurálták a templomot, vagy építettek új plébániát.

A magyar püspöki kar március 14-én és 15-én tartotta kétnapos konferenciáját. A püspöki kar magáévá tette, hogy a jövőben minden év első napja egyházi és általános békevilágnap legyen Magyarországon is. A folyó ügyek keretében megtárgyalták a „Consilium presbyterale” fölállítását, foglalkoztak a laikusok harmadik világkongresszusával, a vatikáni kódex-reviziós bizottság legközelebbi tanácskozásával; a hazai ügyek keretében letárgyalták a rendkívüli államsegély folyósításával kapcsolatos kérdéseket, az országos papi nyugdíjotthon szabályzatát, az egyházi szociális alapok ellenőrzését. Megállapodtak az új hittankönyvek pályázatának kiírási szövegében, elhatározták a püspökkari konferencia, hogy országos gyűjtést rendel el a vietnami háború károsultjainak megsegélyezésére.

Brezanóczy Pál püspök, egri apostoli kormányzó kezdeményezésére az egri szeminárium harmad, negyed és ötödéves növendékei a rendes állami tanfolyamon a gépkocsi vezetést is elsajátítják.

Kodály Zoltán emlékének szentelte márciusi összejövetelét az Országos Magyar Cecilia Egyesület. A műsort a múlt évben elhunyt nagy magyar zeneszerző műveiből állították össze.

Budapesten tartotta munkaulását a katolikus keresztények berlini konferenciájának III. számú munkabizottsága, amely a két német állam egymáshoz való viszonyával foglalkozott. A megbeszéléseken Várkonyi Imre prépost, az Actio Catholica országos igazgatója, a magyar püspöki kar külügyi bizottságának főtárgya elnökölt.

Névtelen hozzászólók. — Legutóbb a Vigilia két közleményéhez is kaptunk olyan hozzászólásokat, amelyekkel tartalmuk és értékes szempontjaik miatt szívesen foglalkoztunk volna, ezt azonban eleve lehetetlenné tette az a körülmény, hogy küldőik nem nevezték meg magukat. Egyikük következőképpen okolta meg eljárását: „Mint hogy névvel mindig bántóbb a legtisztelendőbb kritika is, mert a kritizálóról a vitagyőzelem személyes dicsősége vágyának gyanúját keltheti, ezért küldöm név nélkül levelemet...” Mi ezt az álláspontot semmiképpen sem oszthatjuk, mert ahogyan a Vigilia szerzői nyíltan vállalják a felelősséget azért, amit leírtak, joggal várható el a nyíltság azoktól is, akik bírálónivalót találnak azok írásaiban. Így kívánja ezt nemcsak a tudományos etika, hanem az elemi tisztesség is. S egészen természetes, hogy az ilyen névtelen hozzászólásokat az érdekeltekhez sem juttatjuk el. Az igazi dialógusra viszont mindenkor készségesen adunk módot.

„Szervátültetés.” — Igaza van olvasónknak, hogy a szervátültetések erkölcsi problémáival foglalkozó februári naplócikkünk a levelében felvetett problémára nem tért ki. Olvasónk külföldi rádiójelentésekre és lapvéleményekre hivatkozva említi meg, hogy a szervátültetési műtétek kapcsán az a probléma is felvetődik, vajon az adományozó alany, akinek szívét az átültetésnél fölhasználják valóban halottnak tekinthető-e. Cikkírónk természetesen föltelelezte, hogy amikor a szervátültetésre sor kerül, ez a kérdés egyértelműen és tudományosan biztonsággal el van döntve. Tény viszont, hogy Barnard professzornak európai útja során éppen ezzel kapcsolatban tették fel a legtöbb kérdést. A Civiltà Cattolica februári számában Vittorio Marozzi foglalta össze az ezzel kapcsolatos aggályokat. Idézi a többek között Haubtmann prelátust, a párizsi Institut Catholique igazgatóját, aki kijelentette: „Számomra csak az a probléma, hogy biztosan tudjam, hogy a szerv adományozója valóban halott.” Barnard professzor amikor megkérdezték tőle, mikor tekint egy embert valóban halottnak, azt felelte: „Amikor megszűnik az agy bioelektrikus tevékenysége, nem ver többé a szív és megszűnt a lélegzés.” Ezzel szemben neves tudósok, mint a hamburgi Walter Bushart és a Nobel-díjas Werner Forssmann több példát hoztak fel, s ezt tudományos közlemények is igazolják, amikor a fenti jelenségek ellenére napokkal később bizonyultak eredményesnek a felélesztési kísérletek. Az ún. „klinikai halál” e tudósok szerint nem jelenti még az igazi halált. Barnard professzor ezekre a nehézségekre azt válaszolta, hogy nem ismeri a felsorolt esetek részletes klinikai adatait, mindenesetre azonban azok, akikről ő az átültetett szívet kiemelte, valóban halottak voltak. Ugyanezzel a problémával foglalkozott az angol katolikusok népszerű hetilapja az Universe is, közölve, hogy az angol katolikus orvosok Szent Lukács Egyesülete külön is foglalkozni kíván ezzel a problémával. A Civiltà Cattolica azzal zárja fejtegetését, hogy bár nem kívánja magáévá tenni a protestáns Christ und Welt véleményét (ez a lap „reklámsebésznek” nevezte Barnardot), azért mindenesetre helyesnek tartaná, hogy a katolikus moralisták alaposan foglalkozzanak az egész kérdés-komplexummal.

Hibagazítás: Márciusi számunk egyik költő-munkatársának neve helyesen: Keszthelyi Rezső.